A HUSZÁR SZÓ ÉS A MAGYAR HUSZÁRSÁG EREDETE

HAJDANI HADSZERVEZETI RENDSZERÜNK
STB. MEGVILÁGÍTÁSÁBAN.

ÍRTA:
Nemes-Dedinai ZSUFFA SÁNDOR.

MADÁCH KÖNYVKIADÓ
Budapest, VII., Károly körút 19.

Nyomatott Ladányi Jánosné Madách nyomdájában VII. Károly-körút 19. Felelős: Tobík I.

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ

Igaz, hogy a magyar huszárság virtusainak, bravúrjainak se szeri, se száma, kiváló haditetteinek egész sorát csodálhatjuk és hogy a mai korszerű fegyverekkel vívott harcokban a lovasság jelentősége lényegesen csökkent, mert a bombázó repülőgépekkel, gépfegyverekkel és gépágyukkal szemben még a magyar huszárság vakmerő lovasrohamai is eredménytelenek lesznek; de a huszár szavunkhoz, ehhez a gyönyörű, zamatos, ősi magyar katonai kifejezésünkhöz mégis görcsösen ragaszkodnunk kell, mert abban benne van nemzetünk egész történelmének minden fénye, de minden tragédiája is.

A történelem arra tanít, hogy megszűntek létezni azok a népek, amelyek katonai erényeiket elvesztve, a tradíciók tiszteletéről is lemondottak; mert csak annak a népnek van létjogosultsága és érdemel meg hosszú létet, mely nem tagadja meg az ősöket, hanem tiszteli a múltat, a tradíciókat. Egyesek a népek sorában azért kerültek igen előkelő helyre (angolok és japánok), mert azok a tradíciókhoz még ma is görcsösen ragaszkodnak.

A mi nemzetünk is, mely szláv, germán és román nyelvcsaládhoz tartozó népek között önálló nyelvszigetet alkot, már régen letűnt volna a történelem színpadáról, ha a tradíciók tiszteletéről elődeink is lemondottak volna.

Mivel a huszár szavunkhoz nemcsak csodálatos nimbusz, hanem a honfoglalás nagy müve, ezeréves történelmünk dicső haditetteinek sorozata, sőt nemzeti becsületünk is fűződik, a huszár szó és általában a magyar huszárság eredetének megállapitása elsősorban a mi feladatunkat képezi, hogy történelmi tényeken nyugvó huszártradíciókat ápolhassunk.

Kívánatos tehát, hogy a huszár szó és a magyar huszárság eredete kérdésével mások is foglalkozzanak. Sőt az is, hogy azzal a Magyar Tudományos Akadémia, mint magas erkölcsi alapon álló, világhírű tudományos testület is foglalkozzék; döntsön s mondja ki az utolsó szót.

Budapest, 1935. november hó.

Nemes-Dedinai Zsuffa Sándor.

1.

A MAGYAR HADSZERVEZET JELLEMZÉSE ÉS A HADSEREGSZERVEZÉSTAN.

E tanulmány megírásánál szigorúan szem előtt tartottuk azokat az elveket, amelyeket *dr. Hóman Bálint* Őnagyméltósága az első kiadású *Magyar Történet I.* kötetének előszavában oly szépen kifejtett, mert azok a magyar hadtörténelem és hadszervezettörténelem megírására is vonatkoznak.

E tanulmány megírását szükségesnek tartottuk egyrészt, mert *dr. Hóman Bálint* Őnagyméltósága által kifejtett elveket nem látjuk betartva, sem dr. Tóth Zoltán rkv. egyetemi tanár idézett cikkében, sem a második kiadású *Magyar Történet III.* kötetében, de kizárólag csak ama résznél, ahol a szerző, tehát dr. Szekfű Gyula ny. r. egyetemi tanár a magyar huszárokról szól, másrészt, mert a magyar huszárság eredetéről szóló, régóta vajúdó vitához mi is hozzászólni kívánunk, különösen azért, hogy ezzel a felette fontos kérdéssel egyszer már tisztában lehessünk. Tehát, hogy megtudhassuk: mikor és hogyan keletkezett Európa legkiválóbb és leghíresebb könnyűfelszerelésű lovassága, a magyar huszárság.

Honalapító őseink és elődeink tisztaerkölcsű, erőskarú és élesszemű ősök voltak, akik az őshazából olyan csodálatosan fejlett hadszervezetet és haditudományt hoztak magukkal, mely ősi tapasztalatok eredménye volt,

A hadszervezet olyan nyitott, de sokak részére érthetetlen könyv, melyből egy-egy nép lelkivilága tárul elénk, amelyből mindent ki lehet olvasni, ami az illető népet jellemzi. A mi hajdani hadszervezetünk történelméből különös pompában tárul elénk nemzetünk jellembeli szépsége, ha régi hadügyi törvényeinket óbban a sorrendben tanulmányozzuk, amint elődeink hadszervezetünket az ősi jogszokásokból merített elvek szerint a különböző korok kényszerítő hatásai alatt módosítani kényszerültek. A váltakozó korok lelkét semmi sem képes jobban szemléltetni, mint egy nemzet fejlődő hadügye, mely mindenre kiterjed és felöleli a nemzet összes

erkölcsi, szellemi és fizikai segélyforrásait, hogy azt a honvédelem szolgálatába állíthassa.

Az ősi jogszokásokból árpádházi királyaink idején, midőn a magyar haderő már kétféle hadseregre: királyi és nemzeti (nemes-felkelés) tagozódott, olyan magyar különlegességű hadszervezet fejlődött ki, mely párját ritkítja és amelyet a szomszéd népek átvenni nem tudtak; mert az átvételt a szomszéd népek hűbériség elvén felépült államalakulatainak bonyolult politikai viszonyai lehetetlenné tették s éppen ezért csak őseink haditudományának elsajátítására törekedtek.

Ősi hadszervezetünk szelleme merő ellentétben állt az összes európai népek hadszervezetének lényegével, gondolkozásával és erkölcsi felfogásával; mert ha az európai népek közül valamelyik élére erőskezű uralkodó került, az mindjárt a nemzet egész erejét kimerítő, olyan hadsereg szervezetéhez fogott hozzá, mely nemzetében a hódítási vágyat ébresztette fel; mert maga az uralkodó is arra törekedett. De az ő bukása vagy halála után az erkölcsi alap nélküli hadszervezet hamarosan felbomlott.

Őseink pedig, midőn a megalapított hon létjogosultságát szilárd alapra fektették, hadszervezetüket olyan módon fejlesztették, hogy a fősúlyt a honvédelemre fektették és megakadályozták azt, hogy a honvédelem céljára szervezett hadsereg kalandos külföldi vállalkozásokba bocsátkozhassák. Mint tudjuk, a magyar haderő .Szent István király korától jóformán az 1914-18. évi viláháboru befejezéséig állandóan két részre: királyi és nemzeti hadseregre tagozódott. De e két hadsereg közül csak a királyi hadsereg hadakozhatott külföldön, mert a másik nem léphette át a magyar határt. S így a magyar nemzet a patrimoniális királyság megalakulása után egész haderejével szomszédjai ellen sohasem léphetett fel; mert azt hadszervezetünk lényege tiltotta. De, ha külellenség támadta a hont, úgy a kétféle hadsereg egyesült erővel küzdött a támadó ellen. Hadszervezetünknek fentemlített lényege az Arany Bulla VII. pontjában[1] Írásba lett foglalva s az történelmi alkotmányunk sarkalatos pontja lett.

[1] A VII. pont.: Ha a király az országon kívül vezet sereget, a szabad emberek nem kötelesek vele menni, ha csak zsoldot nem ad nekik és ha visszatér, ne állíthassa őket katonai bíróság elé. Ha azonban külföldi ellenség jön a birodalom ellen, mindnyájan kötelesek elmenni. Ha pedig külföldre megyünk sereggel, az ispánok és akik tőlünk zsoldot húznak, kötelesek velünk menni.

Ez már az 1231-ben módosított szöveg, melynek latin szövege így

Ez a korrekt és a mai nemzetek fejlett jogérzékét is felülmúló becsületesség egyetlen európai nép hadszervezetéből vagy hadügyi törvényeiből sem tűnik ki; mert azok, ha hatalomhoz jutottak, rögtön hódításon járt az eszük s ha pedig ily alkalmakkor vereséget szenvedtek, úgy ugyancsak meghunyászkodtak és csodálatos türelemmel várták sorsuk jobbrafordulását, sőt a hódítók kegyeit keresték.

Őseink szentistváni hadszervezetéből és hadügyi törvényeinkből a legőszintébb békevágy és a legnyíltabb becsületesség szelleme árad ki; mert egész haderejükkel akkor sem támadhattak ellenfeleikre, ha őket határozott és sorozatos sérelem érte. De éppen ebből a nyílt és becsületes hadszervezetből származott az a tudat is, hogy a nemzeti hadseregnek a betört ellenség, a hódító ellen akkor is állandóan hadakozni kell, ha a királyi hadsereg a küzdelemben már elbukott, szervezete felbomlott. Ezért pusztult a magyar a török hódoltság korában, mert midőn vezetésileg a királyi hadsereg idegen kézbe került, a nemzeti hadsereg nemcsak a török ellen védekezett, hanem még uralkodójával szemben is. Menynyi magyar pusztult el Szapolyai Jánostól kezdve Kossuth Lajosig, mert a nemzeti hadsereg koronázott királya ellen többször is fegyvert fogni kényszerült, ki a magyar alkotmányt nemlétezőnek tekintette.

S midőn Szent István idején a magyarság beilleszkedett az európai közösségbe, ugyanakkor a nyugati műveltségnek keleti védbástyája is lett és magasztos hivatásának egy évezred alatt csak azért tudott megfelelni, mert kiváló, magyar különlegességi! hadszervezete volt. Jóllehet a hadügy terén mi a nyugati népektől és ők tőlünk egyet-mást átvettünk és viszont; de ha harcra került a sor, az, amit a nyugattól átvettünk, mindig csődöt mondott és csak az állta meg a helyét, ami az ősi hadszervezetünk folytonos fejlődésével kapcsolatban önmagától alakult ki. Vonatkozik ez elsősorban a nemesi bandériumokra, mert ezek a hadszervezeti egy-

hangzik: »Si autem Rex extra Regnum exercitum ducere voluerit, servientes cum ipso ire non teneantur, nisi" pro pecunia ipsius. Et post reversionem indicium exercitus super eos non recipiat. Si vero, adversera parte exercitus venerit super Regnum, onmes universaliter ire teneantur. Item si exercitum extra Regnum ducere voluerimus et cum exercitu iverimus, omnes qui oomitus habent pro pecunia nostra nobis cum ire teneantur«. (A magyar szöveg Ferdinandi Gejza: Az aranybulla Bp. 1889. című művében, a latin szöveg pedig Endlicher Stephanus: Rerum Hungaricum Monumenta Arpadiana. Sangalli (Svájc, Szt. Gallen) 1849. évi művében, a 412-417. oldalon van meg.)

ségek lényegileg ugyanazok maradtak, mint voltak Szent István idején, amikor azokat már bandériumoknak, vagy Mária Terézia idején, midőn felkelő nemeseknek nevezték. A lényeg változatlan maradt, csak az elnevezések változtak.

Régi hadügyi törvényeink megmaradtak jóformán Szent László korától kezdve s azokból igen szépen rekonstruálni lehet azt a fejlődési folyamatot, amelyen a magyar hadszervezet átesett; mert hadügyi törvényeinkből sokkal több felvilágosítást nyerhetünk, mint bármely más írott emlékből: oklevél, leírás, elbeszélés stb.; sőt hitelesség tekintetében mellettük minden egyéb kútfő értéke eltörpül. Megláthatjuk a régi magyar hadügyi törvényekből a magyar nemzet kálváriájának útját is, mely jóllehet váltakozva rózsákkal és tövisekkel, a dicsőség pálmájával, de a legtöbbször mégis csak a fájdalom töviseivel volt behintve.

El kell ismerni, hogy már a hadseregszervezéstan is, mely egy-egy állam haderejének részletes tagozódásával, szervezési problémájával foglalkozik, hatalmas; a hadseregszervezéstan történelme pedig óriási tudomány, mely a különböző nemzetek különböző korú hadseregeinek fejlődési fokozatait és azok szervezési adatait tárgyalja. A hadseregszervezéstan nem új dolog, meg volt az már a rómaiak idejében is, sőt az azóta állandóan fejlődik,

A mai m. kir. honvédség szervezési és egyéb problémáit Nárai Náray Gyula: A korszerű honvédelem kérdései Bp. 1933. című mű tartalmazza. Azt, hogy a volt monarchia fegyveres hadereje »Bewaffnete Wehrmacht« 1914-ben hogyan tagozódott, a volt cs. és kir. közös hadügyminisztérium alttal »Nr. 2700/zu. Abt. 5.-1914. szám alatt kiadott »Ordre de Bataille des k. u. k. Heeres, der k, k. und der k. ung. Landwehr in Frieden«, továbbá a G5606/zu. Abt. 5.-1918. szám alatt kiadott »Dislokationsübcrsicht« című rendelet mutatja meg, amelyek egy-egy kötetet alkotnak. Az előbbi a harcászati egységekből képzett hadműveleti egységek kiépítését, az utóbbi pedig a szervezetszerű alegységek kiegészítési és területenkénti elhelyezését mutatja, tehát szervezési adatokat tartalmaz. S azt, hogy ez a haderő a világháború alatt mily rohamosan fejlődött, 41 darab Einteilungsliste mutatja, amelyet időnként a Hadseregfőparancsnokság adott ki. így azt, hogy az összeomlás pillanatában a volt monarchia hadereje milyen és hány egységre tagozódott, a hadtestek és hadseregek hogyan alakultak ki, a csapatok milyen fegyverekkel és harceszközökkel harcoltak, azok számát stb.-t, szóval a legfontosabb és legtitkosabb szervezési adatokat a 41, számú

Einteilungsliste tartalmazza, amely, mint utolsó rendelet 1918. szeptember 14-én Op. Nr. 112200/geh.-1918. szám alatt jelent meg.

A m. kir. Honvédelmi Minisztériumban a törvényeket, kormány- és miniszteri rendeleteket közlő Rendeleti Közlönyből, Öltözet- és Felszerelési Szabályzatokból, Illetékszabályzatokból, Szervezési Határozványokból, Utasításokból, a fegyvernemek részére külön-külön megirt, igen sokféle Gyakorlati Szabályzatból és végül igen sokféle egyéb szolgálati könyvből kb. 4000 kötetnyi szakkönyvtár létezik, mely csak az 1868-ban felállított m. kir. honvédség, tehát csak egy kis hadseregnek aránylag rövid idő alatt történt változásait, szervezési adatait tartalmazza. De azok a müvek, okmányok, térképek stb., amelyek az 1715-ben állandósított, szervezetszerű haderő fejlődési fokozatait, tehát rengeteg szervezési adatait tartalmazzák, a bécsi Kriegsarchivnek már több termét töltik be.[2] Természetes a monarchia hajdani hadereje szervezetére vonatkozó adatokat, jóformán a mohácsi vészig visszamenőleg, is meg lehet találni a Kriegsarchivben; sőt ott nemcsak a hajdani cs. és kir., közös hadsereg, hanem még az egykori magyar nemesfelkelésekre vonatkozó szervezési adatokat is hihetetlen bőségben lehet megtalálni. Ugyanis a magyar nemesfelkelés Mária Terézia korától kezdve már kiválóan megszervezett, alkalmi hadsereg volt, mely hadrenddel »Ordre de Bateille«-vel rendelkezett. Meg volt már békeidőben állapítva, hogy ki milyen egységnek lesz a parancsnoka, ha a nemesfelkelést fegyverbe kell szólítani.

A levéltári adatokból összefoglaló művek jelentek meg, amelyek – mint általában a hadseregszervezéstan – a nagyközönség előtt jóformán ismeretlenek. Ezek közül nevezetesebbek: Meynert A.: Leitfaden der Geschichte des Öst.-Ung. Kriegswesen, Wien 1869; Alten Georg: Handbuch für Heer und Floltte, Leipzig 1909; Schmidt F.: Heeresrecht der Öst.-Ung. Monarchie, Wien 1903; Glückmann H.,: Heereswesen der Öst.-Ung. Monarchie, Wien 1903; Schmidt A.: Taktisches Handbuch, Wien 1914; Tauber 0.: Die österreichische Armee 1700– 18G7, Wien 1895; Horzetzky K,: Feldzüge in Europa seit 1792, Wien 1905; Berndt 0.: Die Zahl im Kriege, Wien 1897; Védtörvényeink és azok végrehajtására vonatkozó intézkedések, Bp. 1885; Honvédelmi rendeletek Tára, Bp. 1869; Delegációs tárgyalások, közös bevételek előirányzata, Bp., 1867-1914; Kohányi Pál:

[2] A m. kir. Honvéd Központi Könyvtár (Váci-utca 38), mely nyilvános könyvtár, kb. 50.000 kötetből áll.

Tengerészeti törvények és rendeletek gyűjteménye, Bp., 1914; Reményi Ferenc: Tengerészet, Bp. 1913; Hazay-Vágó: Hadseregszervezés, Bp. 1891; Bideskuthy Sándor: A monarchia véderejének szervezete, Bp. 1890; Stromfeld Antal: Hadseregszervezés, Bp. 1911. stb.

Ezek a művek csak a volt monarchia haderejének hadszervezettörtétnelmi adatait tartalmazzák; de természetes, hogy a nagyhatalmaknál ennél jóval fejlettebb katonai irodalmak léteztek, amelyek az európai népek különböző korú és különleges viszonyai szerint, váltakozó hadseregeinek hadszervezési adatait tárgyalják.

Világos, hogy a hajdani európai hadseregek szervezési kérdéseihez, és így a magyar huszárság eredetéhez is, csak az szólhat hozzá, aki az európai hadseregek hadszervezettörténelmében jártas, aki azt legalább annyira uralja, hogy a különböző nemzetek, különböző korú hadseregei és azok alkotóelemei között nemcsak összehasonlitást tenni, hanem azok között tárgyilagos párhuzamot vonni is képes. Tehát, aki azok időrendbeli fejlődési történetét és a kölcsönös hatásokat is ismeri.

Itt, e szűk keretek között, a hajdani európai hadseregek hadszervezetének részleteit ismertetni nem lehet, s csupán csak az alábbiak közlésére szorítkozunk. Európában a hűbéri intézmény katonaállitási rendszerének bukása óta, az általános védkötelezettséggel kapcsolatosan bevezetett sorozási rendszer életbeléptetéséig, az uralkodók magánhadseregei mindig csak ideiglenesen szereplő és a legkülönbözőbb katonaelemből megalakult, zsoldos hadseregek voltak, amelyek toborzási, néha összeírási rendszer alapján is, alakultak meg, ha a háború előszele fújdogált; mert abban az időben az uralkodók békében csak testőrséggel, gárdával rendelkeztek. Összeirási rendszer alapján felállított és akár félállandónak nevezhető nemzeti, tehát homogén katonaelemből álló seregek ismét csak Napoleon kora óta léteznek; sőt igen sokszor még az uralkodó áJtal teljhatalommal felruházott vezér sem volt az uralkodó alattvalója, az is idegen zsoldos volt. Ezért abban a korban a nyugati országokban, de különösen Svájcban, sokan katonának képezték ki magukat, hogy saját fegyvereikkel szolgálataikat annak az uralkodónak ajánlhassák fel, aki háborúba keveredett, illetve nekik a legtöbbet ígért.

Hadseregszervezet tekintetében nemzetünk egész Európában egyedül állt, mert ősi hadügyi törvényeink értelmében kétféle: királyi és nemzeti hadsereg csak nálunk létezett. De az európai had-

szervezet hatása miatt királyaink királyi hadserege már a vegyesházi királyaink óta éppen olyan különböző nemzetiségű, tehát heterogén katonaelemből álló zsoldos hadsereg volt, mint a többi európai uralkodók hadseregei.,

Abban a korban ugyanis nem nemzetek, hanem csak az uralkodók hadakoztak egymás ellen. És ha egy uralkodó a vitás kérdések elintézését a fegyverek döntésére bízni akarta, ami akkor igen gyakran történt meg, előbb hadsereget szervezett. Ilyenkor az uralkodókat, kik háborúra készülődtek, a zsoldosok ajánlataikkal árasztották el; azok pedig, hogy minél nagyobb esélyekkel vehessék fel a küzdelmet, állandóan fegyverben álló csapataikat, a testőrséget, gárdát a jelentkező zsoldosokkal egészítették ki, illetve nemzetiségre való tekintet nélkül boldog, boldogtalant zsoldjukba fogadták, A zsoldosoknak ideiglenesen zsoldot is fizettek, de a hadjárat befejezése után először a vesztett fél eresztette szélnek zsoldosait, majd a győztes is; mert abban az időben állandó hadseregek még nem léteztek.

Európában, a magyar nemzeti hadsereget kivéve, határozott nemzeti célokért küzdő, tehát homogén nemzeti hadseregek csak az általános védkötelezettség bevezetése után alakultak meg; mert Napoleon korában, amikor a háborúk igen gyakoriak voltak, az állandó hadseregek felállításának kérdése már állandóan szőnyegen volt. Ezért az általános védkötelezettség elvét először, 1783-ban Franciaországban mondották ki, ahol homogén nemzeti hadsereg alakult meg ugyan, de az Napoleon bukása után megszűnt. Franciaországban az általános védkötelezettséget másodszor 1872-ben mondották ki, ahol ily elv és sorozási rendszer alapján teljesen nemzeti, állandó hadsereg alakult meg, amelyből a franciák az idegen katonaelemet teljesen kirekesztették. Németországban is kimondották az általános védkötelezettséget már 1814-ben is, de ott állandó nemzeti hadsereg csak 1871-ben alakult meg. Hasonló ál landó nemzeti hadseregeket állítottak fel: Szerbiában 1839-ben, a volt monarchiában 1868-ban, Oroszországban 1874-ben, Olaszországban 1875-ben és Angliában csak 1916-ban.

Attól kezdve, amint a török veszedelem a Balkánon feltűnt – tehát a mohácsi csata előtt jóval korábban és utána is – homogén katonaelemből álló nemzeti hadsereg csak Magyarországon létezett, mert a többi európai uralkodók a legkülönbözőbb nemzetiségű harcosokból ideiglenesen megalakuló hadseregekkel rendelkeztek. Tehát csak Magyarországon létezett egy homogén nem-

zeti hadsereg, mely a királyi hadsereggel együtt a magyar haderőt képezte.

Sőt akkor a hatalmas török haderő is a legkülönbözőbb nemzetiségű katonaelemből állott. Ugyanis a török hadseregekben íg!azi török csak a magyar várjobbágyok javadalmazásához hasonlóan javadalmazott lovaskatonák: a spahik voltak, mert a török lovasság többi része már: nogai, kipcsaki stb. talárból, kirgizből, örményből, perzsából, arabból stb., ázsiai lovasnépből állott. A török hadsereg gyalogságánál az idegen katonaelem még jobban érvényesült, mert ott még a janicsárok is keresztény szülőktől elrabolt, de mohamedán vallásban felnevelt harcosok voltak, akik békében és háborúban állandó katonai szolgálatot végeztek. A gyalogság többi egységei pedig az óriási török birodalom legkülönbözőbb nemzetiségű férfiaiból alakultak meg, akik csak a háború esetére ideiglenesen felállított egységek kötelékeiben harcoltak és akiket: az azap, morla, bazibozu stb. néven neveztek meg. Tény az is, hogy a török hadsereg gyalogos egységeiben a délszláv gyalogos katonaelem sokkal inkább képviselve volt, mint a Hunyadiak seregeiben; mert néha a szerb deszpoták még leányaikat is felajánlották a szultáni hárem részére.

Természetesen ugyanilyen vegyes katonaelemekből állottak vegyes- és habsburgházi királyaink királyi hadseregei is, amelyekhez külellenség támadása esetén, részleges nemesfelkelések is csatlakoztak. Még II. Rákóczi Ferenc hadserege sem volt homogén hadsereg, mert annak legfeljebb csak a fele volt magyar, másik fele pedig rutén, lengyel, oláh, német, svéd, francia és tatárból állott. Tehát ebben a korban a homogén hadseregek csak a magyar nemesfelkelések voltak.

2. §.

A HUSZÁR SZÓ ÉS A MAGYAR HUSZÁRSÁG EREDETÉNEK KUTATÁSA.

Van egy katonai kifejezésünk, melynek eredetével, amikor a volt monarchia hatalmas hadszervezete még létezett, behatóan senki sem foglalkozott. De ma, amikor önállóságunkat visszanyerve, hazánk katonai védelméről már csak nekünk kell törődni és mert a m, kir. honvédség katonai értékének emeléséről, ősi katonai erényeink ápolásáról is gondoskodni kell; a huszár szó és a (magyar huszárság eredetének pontos megállapitása időszerűvé vált, mely kérdéssel a világháború befejezése óta már többen is foglalkoztak.[3]

Mint volt katonatanár a huszár szó és a magyar huszárság ieredete kérdésével régóta foglalkozom, s annak fontosságát Dr. Weszely Ödön: Nevelés és tanítás; Dr. Czimer Károly: Tantervre fogott nemzetnevelés című, örökbecsű művekben lefektetett elvek szerint bírálom el. Dr. Czimer arra int, hogy a középiskolák tananyagát egészítsük ki katonai kiképzéssel, mert Londontól Tokióig katonai kiképzésben folyik a versengés és azt állítja, hogy nem elegendő a középiskolákban csak a tanterv, tananyag, tanmenet, tanalak stb.-re súlyt helyezni, hanem elsősorban kötelességtudó, áldozatkész, fajáért élni-halni tudó, erősjellemű ifjúság nevelésének gondolatával kell foglalkozni, S mert a kérdés eldöntése nemzetnevelési szempontból felette fontos, a Ziller-Herbart-féle »formális fokozatok« elmélete szerint fogunk eljárni, ami a pedagógiai gyakorlatban kiváló eredményre vezetett. Analitikus és szintetikus

[1] a) Berkó István: Huszár szó eredete (Magy. Kat. Közi. 1931.)

b) Nemes-Bedinai Zsuíi'a Sándor: A huszár szó eredete (Szent György képes sportlap 1931.)

c) Dr. Tóth Zoltán: A huszárok eredetéről (Hadt. Közi. 1931. III-IV. füzet.) Ez a cikk le közlése előtt a Magyar Tudományos Akadémia egyik felolvasó ülésén felolvastatott, sőt arról a Magyar Katonai Szemle 1935. évi 2. számának Lapszemle rovatában kedvező vélemény jelent meg.

E kérdésről már igen sokat írtak, de egységes vélemény még mindig nem alakult ki; mert magyar ember a magyar huszárság szláv eredetét nem ismerheti el, még akkor sem, ha a »huszár«, mint katonai kifejezés "tényleg szláv eredetű volna.

fejtegetésekbe fogunk bocsátkozni, hogy a globálisan összefoglalt anyagból, heurisztikus módszertani eljárással következtetve helyes megállapításokra, majd helyes eredményre juthassunk, A kútfők közül királyaink által szentesített, régi hadügyi törvényekre[4] helyezzük a fősúlyt.

A huszár szó és a magyar huszárság eredetének megállapítása olyan fogas kérdés, amelyet semmi esetre sem lehet csupán etimológiai és történelmi alapon megoldani, melynél a történelmi és etimológiai vonatkozásokon kívül a hadászati, harcászati, hadtörténelmi, hadseregszervezési, hadkötelezettségi, tehát jogi stb. vonatkozásokat is föltétlenül figyelembe kell venni és előbb legalább a tartalomjegyzékben felsorolt megállapításokat kell elvégezni, hogy a végleges következtetésekre biztos támpontok álljanak rendelkezésre.

Minden szónak, kifejezésnek az akusztikai és grafikai jelentősége mögött külön formai és szellemi tartalma is van. Ezért egy-egy szó eredetét illetőleg nem szabad csupán egyoldalú szemlélet vagy elgondolás alapján véleményt mondani, hanem azt megelőzőleg figyelembe kell venni mindama tényezőket is, amelyek a szó keletkezésére, mint érzés vagy gondolat megnyilvánulására, a keletkezés pillanatában hatottak, s amelyek a szónak értelmet kölcsönöztek.[5] Nos, vegyük sorra azokat a tényezőket, amelyek a huszár szó keletkezésére hatottak, amelyek ennek a gyönyörű magyar kifejezésnek: értelmet, jelentést, lelket adtak.

Azonban mielőtt a huszár szó elemzéséhez, illetve a tartalomjegyzékben felsorolt megállapításokhoz hozzákezdenénk, vessünk pillintást ama művekre, cikkekre, amelyek a közelmúltban jelentek meg és amelyek a magyar huszárság eredetével, kialakulásával foglalkoznak.

I.

Dr. Tóth Zoltán rkv. egyetemi tanár: Mátyás király idegen, zsoldos serege, Bpt. 1925. cimü mű, mely a Mátyás királykorabeli magyar haderő elszlávosodásáról és a magyar huszárság szláv voltáról szóló elméletet tartalmazza. E mű minden tudományos érté-

[4] Kolozsvári-Ovári: Corpus Juris Hungarici Bpt. 1895.

5 Miklosich Ferenc 956, Dankovszky Gergely pedig kb. 1900 magyar szót szláv szavakból származtat. Vannak, akik magyar szavakra egyoldala szemlélet s főleg egyéni sejtelmek alapján ráfogják a szláv eredet vádját. Dilettáns szólejtők részére irt intelmet lásd, Hóman-Szekiü: Magyar Történet Bp. 1935. I. köt. 631. oldalon.

kének elismerése mellett, legyen szabad az olvasó figyelmét az alábbi[6] történelmi tényekre felhívni. Mert a szerző itt. a 46. oldalon a következőket írta: »Rácok, huszárok csakugyan mindnagyobb számban bukkantak fel a cseh harctereken«... A 210. oldal lábjegyzetében pedig a következő mondat fordul elő: »A XV. században a rác és huszár egyet jelentett.«

[6] Mátyás király hívei közül: Újlaki, Rozgonyi, Kanizsai és Kinizsi birtokai a déli megyékben feküdtek, akik uri bandériumot állítottak ki. Újlaki Lőrinc (Bács" m. Újlak) Mátyás király megkoronázása idején Bosznia királya volt. Miként Báthory István, midőn lengyel király lett, magyar csapatok *élén* vonult Lengyelországba, úgy Újlaki is magyar csapatokaki ment Boszniába, annál is inkább, mert őt nem a bos2nyákok választották királlyá. És természetes, hogy. Mátyás király könnyű lovasságának legnagyobb része nem a Balkánról származott, és nem is volt rác, hanem a dunántúli és a déli megyékből.

Ehhez semmi kétség sem férhet, mert Szekfü is, a szóbanforgó III. köt. 126. oldalán, a következő adatokat sorolja fel: Bács vármegyében 5 vár, 16 mezőváros és legalább 316 község. Bodrog vármegyében pedig 7 vár, 12 mezőváros és kb. 213 község létezett, a mohácsi vész előtt, ahol Szekfü szerint is a honfoglalók ivadékai éltek. Nézetünk szerint ebben a kél vármegyében legalább 15,000 jobbágyporta létezett és azokon legalább 20X00 hadrafogható magyar élt.

Az pedig köztudomású dolog, hogy nemcsak az 1730-ban egyesített Bácsbodrog, hanem Baranya, Pozsega, Szerem, az aldunamelletti Horon, Somlyó, Karassó, továbbá Temes és Zaránd vármegye lakossága is színmagyar volt még Mátyás király idejében is. A déli megyék területén 1439-ben Brankovics György, 1165-ben Brankovics Vuk szerb "despota és 1480 körül Kinizsi Pál, temesi kapitány menekült szerb családokat telepitett le; de ez a néhány ezer szerb család a magyar haderő magyar jellegét illetőleg Mátyás király korában se nem osztott, se nem szorzott. Különben ennek a vidéknek magyar és szerb lakossága már a mohácsi vész előtt is csökkent, mert Zsigmond és Mátyás király uralkodása idején a török már gyakran tört be, sőt néha egészen Nagyváradig pusztított és ilyenkor halomra gyilkolta és ezrével fűzte rabszíjra ennek a vidéknek lakosságát. Sőt a Déívég, Szigetvár elfoglalása idején, már jóformán lakatlan volt. mely terület a török hódoltság korában csak délszláv és oláh, a török kiűzése után pedig Európa népfekslegével népesedett be.

Zsigmond és Mátyás király-korabeli írott emlékekben a huszár szó azért fordul elő gyakran, mert ebben a korban a déli megyék uri bandériumait és különösen a nemesi bandériumokat, az ingyen katonáskodni tartozó huszárokat, a török gyakori betörései miatt rövid időre gyakran kellett íegyverbe szólítani, mert olyankor honvédelemről volt szó. Tehát Szilágyi Mihály, Báthory István és Kinizsi Pál által vezetett seregek, amelyek a betört törököket űzték ki, kizárólag a déli megyék uri és nemesi bandériumaiból alakultak meg. Λ mohácsi vésztől II. Rákóczi Ferenc koráig írott emlékeinkben a huszár szó azért fordul elő oly ritkán, mert ebben a korban ingyen katonáskodó katonaelem már nem létezett, vagy csak igen kevés és mert az akkor szerepelt hadseregek már kizárólag .zsoldosokból állottak. Tehát ,az akkori magyar lovascsapatok megnevezésre, még részleteiben sem, a huszár szót használni nem lehetett, mely katonai kifejezés használata Mária Terézia királynő korában felelevenedett és nemcsak itthon, hanem a külföldön is közismert kifejezés lelt.

Tévedés lenne azt hinni, hogy a törökök harcmódjának megismerésére

a magyar csapatoknak közvetítő közegre lett volna szükségük s hogy ezt a közvetítést a szerbek töltötték volna be. Nagy Lajos király csapatai mar 1375 körül Bulgária területén, Garay Miklós macsói bám pedig az 1389. évi rigómezei csatában Lázár szerb cár oldalán harcolt a török ellen. Zsigmond király már 1396-ban Nikápolynál, később Galambócnál és I. Ulászló 1444-ben Várnánál mérte össze fegyvereit a törökével. Végül Hunyadi János és fia, Mátyás király Balkán területén többször is harcolt a török ellen. Tehát elődeinek a török harcmód megismerésére a mohácsi vész előtt bőven volt alkalmuk.

Tökéletes képtelenség az, hogy az akkori Európának leghatalmasabb hadereje, a magyar haderő akkor és csak azért szlávosodott volna el, mert az otthonukból elmenekülni kényszerült, sorsüldözött szerbek közül néhány ezer szerb harcos a magyar hadszervezet kötelékeiben szerepet játszott. S hogy ez éppen Mátyás király dicsőséges uralkodása alatt történt volna meg, amikor a renaissance hatása miatt nálunk oly csodálatosan termékeny kultúra honolt, amikor főuraink aranybrokát-szövetből készült ruhában jártak, amikor nálunk az ipar, kereskedelem, művészet, irodalom és tudomány oly csodálatosan virágzott, amikor a díszeskiállítású Corvinákat írták, amikor a királyi palotába a külföldi követek sokasága bebocsátást kért, ahova a leghíresebb külföldi tudósok tömegesen jártak. Hogy mi volt Magyarország a magyar világbirodalomnak ebben a csodálatos korszakában, Mátyás uralkodása idején, azt annak a kb. 16 oldalnyi levélnek lartalma mutatja a legjobban, amelyet Castellani püspök IV. Sixtus pápához intézett, kit a pápa ÎÎI. Frigyes német császár és Mátyás király között a béke helyreállítása céljából Budára követségbe küldött.

Gasbellani jelentésének különösen érdekes az a része, mely Mátyás királyról, a visegrádi és a budai várról szól. »Szentséged becsülje meg azt a királyt, akiben a katonai erények nagylelkűséggel és mély vallásossággal párosulnak.« A visegrádi várat földi paradicsomnak »paradiso 1erresli« nevezte és a budai várról a következőket írta: »Olaszország ne vegye rossz néven, ha azt állítom, hogy fényesebb és nagyobb palotát nem mutathat fel. A ruhatárakban annyi arannyal, drágakövekkel és gyöngyökkel ékesített ruházatot csodálatos művészettel készült ezüst– és arany edénye kel, úgyszintén szőnyegeket oly mennyiségben láttam felhalmozva, hogy 50 szekér sem volna elég elszállításukra. Annyi drága készletet, fényes termeket láttam itt, hogy véleményem szerint Salamon udvara sem lehetett fényesebb.« (Marczali Henrik: A magyar történelem kútfőinek kézikönyve Bpt. 1897. 277-287. o.)

S hogy Mátyás király uralkodása idején a török által letiport Szerbiában milyen szegénység honolhatott és a szerb kultúra a magyar kultúrára milyen befolyást gyakorolhatott azt elképzelni nem nehéz.

A hozzánk bevándorolt rácokról dr. Szekfü Gyula a Magyar Történet új_ IV. kötet 257. oldalán a következőket írja: »Emlékezzünk a korábbiakból, hogy a török hódító kíséretében mint nyomultak be félnomád délszlávok, rácok az elhagyott magyar területre, ahol szabadon élhettek cigánymódra sátraik alatt, halászat, vadászat lopás, fosztogatásból, s alkalmilag a török irregurális katonaság kereteiben háborúból, a magyar végvidékek kirablásából. A visszafoglaló háborúk zivatara várakat és városokat pusztított el, s annál könnyebben, feltűnés nélkül törölte le a magyar földről a félnomád rácok sátrait, földbe ásott putrijait. Az új telepesek csak elenyésző csekély mérvben voltak a régi sátorosok utódai. Új nagy tömegek beköltözéséről biztos tudomásunk van. A császári seregek délfelé nyomulásakor érintkezésbe jutottak az ősi délszláv területtel, a Duna és Száva folyamtól délre, ahoL a rácok a török iga alatt nagy elnyomásban éltek.«

Mint tudjuk, Szerbiában a török iga jóval Mátyás király trónralépése előtt, az 1389. évi rigómezei csata után kezdődött.

II.

Dr. Tóth Zoltán rkv. egyetemi tanár idézett cikke, melyben a szerző csodálatos türelemmel, határozott ügyszeretettel nemcsak rengeteg kútfőt kutatott fel, hanem úttörőmunkát is végzett, sőt cikkéből adatot mi is átvettünk,

Dr. Tóth idézett cikkében a Hadt. Közi. 1934. III-IV. füzet 110/41. oldalán ezt írja:

»Ezek a korai kútfők huszárokról még nem beszélnek, ám szavaikat a későbbi fejlődéssel egybevetve, máris azt lehetne hinnünk, hogy a magyar könnyű lovasság legalább is hivatásos részben rácokból állott«.... »Eszerint mint ismeretes a latin cursor szó a huszár legelső őse«.... majd így folytatja: »Ebből alakult a középkori latin oorsarius s az olaszos corzar és pedig a latrunkulus és a francia ribaud-hoz már nagyon hasonló jelentéssel. Mint különösen Raguzárói pontosan tudjuk, ott a tőhöz egészen közelálló hangzású cursizare ige egyenesen annyit jelenteti, mint rablás után járni, fosztogatni. Majd cursar. gursar, gusar, de hursar, sőt husar alakban felbukkan a szó az ó-szerbben is, mi kissé feltűnő, mert g bctü helyett h-t az ésszaki szláv nyelvek szoktak alkalmazni. Die hogy a magyar átvételi formának annyira kézre járó szóalakulása délen ment végbe s nem kell például – mi igen érthető és megfelelő magyarázat volna – a huszita harctér miliőjére gondolnunk, annak bizonysága, hogy a huszár szó Horvátországban már a XIV. században előfordul.«

A fenti elismerés hangoztatása, de a legnagyobb tárgyilagosságra való törekvés mellett, legyen szabad az idézett részre, mely dr. Tóth cikkének legfontosabb részét képezi, megjegyezni a következőket:

a) Az árpádházi, vegyesházi, sőt habsburgházi királyaink-korabeli magyar könnyű lovasság zöme is mindig magyarokból állott s annak jelentékeny részét a délszláv katonaelem sohasem képezte.

b) Az, hogy a záraiak a magyar királyhoz küldölt hírnökeiket, kik a magyar királytól a \'elenceiek ellen segítséget kértek, » cursor «-nak nevezték, lényegtelen és teljesen tárgyonkívüli történelmi tény. Tehát arra hivatkozni nem lehet. Sőt a cursort a huszárral egy napon még említeni sem szabad, először, mert a magyar huszár sohasem »futár«, kit őseink fullajtárnak neveztek, mert egyideig csakis a hon védelmére hivatott, kiváló harcos volt; másodszor, mert a római hadsereg nagy egységeinél, a légióknál a harcosokon kívül, akiket miles-milites v. exercitus-exercitui-nek neveztek, még »auxilia« nevű segédcsapatok is voltak, amelyeknek tagjai nem harcoltak, csak a harcosok szükségletét biztosították és általában csak kisegítő szol-

gálatot végeztek. Ilyen segédcsapatok voltak kezdetben a »turma« nevű lovasegységek is, amelyeknek tagjai futárszolgálatot végeztek és akiket »cursor« futárnak neveztek. Tehát csak ennyi az értelmi és származási, vagyis logikai összefüggés a cursor és a Huszár szó között. A latin futni igével: fugit, fugere értelmi összefüggésben álló: »cursus« futás szóból keletkezett »cursor« latin szó kezdetben csak gyalogfutó személyekre vonatkozott. Mert mint tudjuk, a rómaiak a cursor szót lovasfutárra csak akkor kezdték vonatkoztatni, midőn Kr. előtti században a rómaiak a Duna mentén élő jazyg stb. turáni lovasnépeket megismerték és lovagló művészetüket nem győzték csodálni. Tehát latin cursor sem etimologiailag, sem történelmileg nem áll összefüggésben a magyar huszárral és természetes, annak legelső őse sem lehet.

c) Hogy milyen az összefüggés a cursor és a latrunculus (lator, gonosztevő), illetve a latrunculus és a magyar huszár szó között, az előttünk ismeretlen. Ezt a szerző nem bizonyította be, egyszerűen csak feltételezi, hogy a kettő között szoros összefüggés van. A helyzet tisztázása céljából hivatkozunk az 1818: XXII. t. c. 4. §-ára: »A *nemzetőrségből kirekesztetnek oly egyének, kik rablás, lopás, hilszegés, gyújtogatás vagy gyilkosság miatt büntetve voltak«.* Tehát még az osztrákok által lázadóknak, rebelliseknek nevezett magyar sereg tagjai is csak erkölcsi szitán való átrostálás után váltak törvényes magyar katonákká. Jóllehet az alább felsorolt csapatok nem hadügyi törvényeink értelmében fogtak fegyvert, de még az iVrpádok-korabeli: trónkövetelők, pártütők csapatait, a Bakócz Tamás állal keresztes hadjárat céljára toborzott fegyveres tömeget, Dózsa lázadóit, akiket Báthori és Szapolyai vert szét, továbbá Esze Tamás által vezeteti: II. Rákóczi Ferenc felkelő híveit, kiket Károlyi vert szét, sem lehet latrunculus eredetű seregnek nevezni. Természetes, annál kevésbbé lehet gonosztevőknek nevezni azokat a fegyeres magyar csapatokat, amelyeket az arra hivatottak törvényeink értelmében a magyar haza védelmére szólítottak fegyverbe; mert azok a csapatok a szervezett, hivatalos és törvényes magyar haderőt képviselték; mert őseink fegyvert mindig csak becsületes embernek adtak a kezébe, még akkor is, ha a hont óriási veszély fenyegette.

d) A cseh, a huszita hadszíntéren lezajlott harci események csak annyi befolyást gyakoroltak a magyar haderő fejlődésére, hogy a csehek által bevezetett új harceszközöket, harcmódot, a kézi lőfegyverek és harciszekerek használatát, amelyekből a csehek a harc közben szekérvárakat alkottak, Mátyás király is átvette. De a cseh

lovasság, mely általában nehéz– és középnehéz felszerelésű volt, a magyar huszárokra befolyást nem gyakorolhatott, mert Mátyás király éppen a magyar huszárság csodálatos katonai képességei miatt fölényesen győzedelmeskedett a csehek hadügyi újításai felett.

e) A szláv nyelvekben a »g« és »h« betű cserélgetésének beállítása teljesen hamis, mert az oroszok is északi szlávok. Az oroszok azonban nem a »g« helyett h-t, hanem éppen a hiányzó lágy h helyett használnak g-t.

f) Az, hogy Dusán szerb cár 1336/56., évi törvényei tisztára rabló értelemben beszélnek a szerb guszárokról, figyelembe sem veendő. Ugyanis a szerb komitácsik a *magyar* huszár becsületes nevét bitorolták, hogy maguknak a szerbek előtt olyan tekintélyt szerezzenek, mint amilyen tekintélye volt akkor a magyar huszárnak a szerbek előtt.

Az, hogy Jurisich Miklós huszárnak nevezte magát, kit I. Ferdinánd a horvát-szlavón várak kapitányává nevezett ki, csak azt bizonyltja, hogy boldog volt, midőn a kereszténység szolgálatában állva, az akkor ismert legkiválóbb katonának nevét használhatta, amit tőle senki sem vett zokon. Elvégre ő állott egy idegen hadszervezet kötelékében, tehát neki kellett ahhoz igazodni.

Az, hogy a »húsz« szavunk nem turáni eredetű szó, lényegtelen. A nemrég elhunyt Dr. Gombócz Zoltán megállapítása szerint a nyolc, kilenc és tíz szavunk sem turáni, hanem iráni eredetű szó. Mégis azt mondjuk, hogy: hatvan, hetven, nyolcvan, kilencven, de nem mondjuk: egyven, kettőven, tizven, hanem »tíz, húsz, száz«. Tehát mert ezek a számnevek már az őshazában keletkeztek, a »húsz« szavunk átvétele vagy kialakulása a későbbi huszár szavunk keletkezésére befolyást nem gyakorolhatott. Az »ár« szavunk pedig turáni eredetű ősi magyar szó.

g) Ami pedig a délszláv katonaelem nemesítését illeti, hogy ki, mikor, miért kapott magyar nemességet, a nemesi társadalomnak melyik rétegébe került és mint magyar nemes haderő szervezetéhen milyen szerepet töltött be?, ma is meg lehet állapitani, mert a m. kir. Országos Levéltár őrzi azt a 73 hatalmas könyvet »Lieber regis«, amelyekbe 1526-tól kezdve habsburgházi királyaink által kiadott nemesi okmányok szövegét bejegyezték. Sajnos, a korábbi korbcl származó királyi könyvek elpusztultak.

III.

Végül meg kell emlékezni még a magyar történetírás terén kimagasló eseményt jelentő műről, a Hóman-Szekfü: Magyar történet 1935. évi kiadású III. kötetről, illetve annak ama részéről, ahol clr. Szekfü Gyula ny. r. egyetemi tanár a magyar hajdúkról és János király huszárjairól szól.,

A III. kötet 568. oldalán a következő áll:

»A hajdú csapatoknak eredetileg szláv eredete azonban erősen elhalványul Bocskay seregeben a hajdú vezérek között sem lehetett íóbb a nevekből Ítélve, mint legfeljebb a negyed része rác származású; magában a harcias életmód is magyarázza, hogy a régebbi rác hajdúk gyorsan elhaltak, a helyükbe Bocskay zászlója alá már csak magyarok csődültek.«

Az időrendi áttekintésben, a 627. oldalon a következő áll:

»1529-ben a huszárság elmagyarosodása kezdődik«.

Magyarázatát kijelentésének a 162. oldalon adja meg, ahol a következőket írja:

»A járgálás viszont még érvényben marad azon fegyvernemeknél, melyeknek a magyar katonai életben múltjuk van. így természetesen a huszároknál. A huszárság beosztása is a régi: száz ember felett száznagy rendelkezik, tízszer száz felett ezredes« ... Ezek a huszárok többé már nem délszlávok, miként még Hunyadi Mátyás korában azok voltak. Magyarország már elbukott Mohácsnál s nincs többé értelme, hogy a szerbek a magyarok szolgálatába álljanak, amikor a magyarok sem tudják őket a töröktől megvédeni«.

Ezek szerint tehát Mátyás király huszárjai rácok lettek volna, amit határozottan még dr. Tóth sem állit.

Majd így folytatja:

»A naszádosok vagy vizihajdúk nem evezős legénység, hanem gyalogos katona, aki dunai hajókon megy a csatába. Amint a huszárok ekkor már kihalván Zápolyai János szerb huszártisztjei, mind magyarok, ép úgy a naszádosok is; az utolsó szerb naszádosok 1529-ben, Szulimán jövetelekor, a törökhöz csatlakoztak«.

Tehát az idézett résznek lényege az, hogy a magyar louasság hála Istennek már 1529-ben, de a magyar gyalogság csak 1606-ban kezdett elmagyarosodni, mert korábban a török elől hozzánk menekült délszlávok a magyar haderőt teljesen elszlávosították.

S ott, ahol a délszláv pásztornépek tömeges beszivárgásáról ir. úgy tünteti föl a dolgot, mintha tudja Isten hány százezer pásztorcsalád

vándorolt volna be, s azok midőn a Kulpa vidékéről a magyar határ belső ívén belül a Felvidéken át Erdély északi határáig mindenütt letelepedtek, mindent elszlávosítottak. Szekfü e pásztornépet »vlach« szóval nevezi meg, ami zavart okoz. Tudni kellene ugyanis azt, bogy ezek a pásztornépek milyen nyelven beszéltek, szerbül vagy oláhul, mert Üszküb környékén oláhul beszélő nép ma is él és őket kukooláhnak nevezik.

Kladek Karel: Válási a valassko pravo (oláhok és az oláhok pöre) Prága, 1916. cimü könyv szerzője szerint a »vlah« kifejezés csak ama elszlávosodott nyelvet beszélő nép megnevezésre szolgál. akiket a latin kútfők »vlah-valachus«, a német »Walach-Walachen« és és a szláv irott emlékek »vlah-valassi« néven neveznek meg. Egyébként ez a hires cseh tudós a 442. oldalon a leghatározottabban azt álliíja, hogy az oláhok Erdélybe jóval a honfoglalás után kezdetek bevándorolni. És mint látjuk a magyar oláh szó a latin vlah szóból kelet-* kezett, mert a kezdődő »v« »o«-ra változott.

A III. kötetnek itt idézett részéből az tűnik ki, hogy a magyar haderő Mátyás király korában hirtelen elszlávosodott, majd a mohácsi vész után, amikor már a délszláv pásztorcsaládok is tömegesen vándoroltak Magyarországra, ugyancsak hirtelen visszamagyarosodott.

Bármennyire is elismerjük a Hóman-Szekfü-féle történelmi mű nagy értékét, az itt idézett részt illetőleg, mégis az alábbiakra hivatkozunk:

a) Tény az, hogy az 1526-tól kezdve a grazi haditanács alá rendelt horvát-szlovén végvárak várőrsége, melynek főkapitánya Juristes Miklós volt, túlsúlyban délszláv katonaelemből állott. De Juristes keze alatt magyar lovaskatonák is szolgáltak és Kálmán király óta a horvát bán által vezetett csapat ugyanolyan önálló seregegységet képezett, mely az egész magyar haderőnek csak töredéke volt, mint az erdélyi vajda által vezetett seregegység,

b) A hajdúk a mohácsi vész után a keresetnélkülivé vált lőzsérek (marhakereskedők), hajtók (marhahajcsárok), valamint a földönfutóvá vált nemesek és jobbágyokból megalakult gyalogos csapat voltak. Az ilyen nevű csapatok tagjai, az egységekben felvett idegen kalonaelemen kívül, kizárólag magyarok voltak, akiket igen sokféleképpen neveztek meg, amint azok valakinek szolgálatában állottak: királyi, megyei, szabad, lovas-hajdu-szegénylegény slb.

c) A m. kir. Orszáos Levéltár állandó kiállításának anyagában a 88. f. sz. alatt fekszik egy eredeti okmány, amelyet 1608 január 6-án Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem állított ki, amikor Szilassi János kapitánysága alatt álló 400 vitézét, gyalogos katonáját, hajdúját

a Bihar megyei Ürögd és Oroszi községekben letelepítette, ahol korábban Bocskay telepített le hajdúkat, illetve nekik birtokot adományozott és nemesítette őket. Sajnos, az eredeti okmány a 400 vitézt névleg nem sorolja fel, tehát azoknak rác vagy magyar származását a hiányzó nevekkel bizonyítani nem lehet. De az okmányban fel vannak névleg sorolva a hivatalos személyek, kik a beiktatást végezték és annak a vidéknek lakosságából a szereplő tanuk, kik a íelépítésbe beleegyeztek, illetve azt ellenezték. À nevek azonban, amelyek ebben az okmányban szerepelnek, kivétel nélkül színmagyar nevek: Szilassi János, Bölönyi Gáspár, Zahányi János, Balkáni János, Bibarcfalusi Imre, Ványai Éliás, Pallóczi János, Temesi István, Szerdai Mihály, Istvánfí'y Tamás főbíró, Fekete János, Zilági Ferenc, Kesztéiry Miklós, Szentesi Mátyás, Sas István és Bálint Kis László és Bertalan, Egri Mihály, Gergely Mihály, Magas Mátyás, Szél István, Hajdú György, Ősz János, Vér György, Rácz János, Csörgős János, Csöbör Zsigmond, Sütő Jakab stb.

Ez mindenesetre azt bizonyítja, hogy Rákóczi Zsigmond környezetében nem voltak rácok, mert ha leltek volna, úgy az itt hivatalos ténykedést kifejtő fejedelmi alkalmazottak között Rákóczi Zsigmond környezetének rácjai is képviselve lettek volna, különösen akkor, ha rácok letelepítéséről lett volna szó. Másként ír a hajdúkról a nemrég elhunyt kiváló történetíró: Takáts Sándor: A magyar gyalogság megalakulása, Bp. 1908. és egyéb műveiben, Gyalókay Jenő: Az álmosi csata (Hadt. Közi. 1928); Boldizsár Kálmán. Bocskay hadinépe, Bp. 1905; Komáromi András: A szabad hajdúk történetére vonatkozó levéltári kutatások (Akad., Ért. 1898); továbbá az 1607/8. évi hajdulázadás története (Hadt. Közl. 1893), sőt Győrfi'y István is, ki: A hajdúk eredete (Prot. Szemle 1927) cimü cikkében azt írja, hogy a hajdúk sohasem voltak rácok, hanem kizárólag magyarok. Genthon István: A magyar történelem képekben, Bp. 1935 évi mű 128. oldalán van egy 1605-ből származó rézmetszet, mely Bocskay hajdúit ábrázolja. Az ábrán az alakok, sőt a ruházat apró részletei is igen jól láthatók s a ruházat azt bizonyítja, hogy a hajdúk jellegzetes magyar ruhát viseltek,

Dr. Mangold Lajos: A magyar oknyomozó története, Bp. 1907. cimü műben a 198. oldalon a következőket irja:

»Maga Ferdinand mondotta, hogy a német hadvezéreknek nincsen, jói agy velejük, nem lehet velük törököt verni. Esztergom vívásáról (1595) pedig a császári titkárok és kir. hadibiztosok ezt írják: »Ha a vitéz magyar hajduk nem lettek volna, úgy tetemes veszteséget szenvedtünk

volna«. A mi németjeink nem sokat értenek, restek és tapasztalatlanok de még tudatlanok is. A magyarok sokkal jobban és rendszeresebben építenek sáncokat, mint a többiek és mérnökök nélkül végeznek mindent«.

d) A járgálásnak, járgáló pénznek, járgáló vitéznek, mint különleges magyar katonaállitási rendszernek, a huszárhoz semmi köze; mert amint egy könnyű-felszerelésű magyar lovaskatona zsoldot kapott, megszűnt huszárnak lenni és neve »équités levis« lett, Egyébként a magyar huszárok, mint felkelő nemesek díjazásáról 1526 előtt gondoskodni sem kellett, mert őket csak végveszély esetén és csak meghatározott időre lehetett fegyverbe szólítani, de minden díjazás nélkül.

Évi zsoldot, járgáló pénzt a különböző magánbandériumok állandóan fegyverben álló vitézei közül csak az kapott, aki a földesúrral serviens vagy praedita servitum viszonyban állott, tehát csak azok, akik a földesúr földmívesei közül, mint jókarú legények a bandérium állandó fegyverben álló vitézei közé tartoztak; mert a gazdasági cselédek illetményeiket, a konvenciót még ma is évenként kapják meg. Később azonban, midőn a főurak! bandérium helyett már a germán hadszervezet mintájára magyar zsoldos lovaskatonákból csak ideiglenesen szereplő lovasregimenteket állítottak ki, a járgálás intézménye megszűnt és csakis hópénzes vitézek léteztek, kik a zsoldot havonta kapták meg.

Mint tudjuk, habsburgházi királyaink szolgálatában álló külföldi zsoldosok sokkal nagyobb zsoldot kaptak, mint a magyarok, ha azt ugyan megkapták. A magyar zsoldosok a zsoldot: pénzben és posztóban kapták volna meg, de mert ahhoz csak igen ritkán jutottak, igen találó magyar közmondás keletkezett: »se pénz, ise posztó«.

e) A magyar hadseregnek tizesszámrendszer szerint való tagozódása nem őseink találmánya, de azt, valamint a tizedes, százados és ezredes kifejezést, a szentistváni hadszervezet időtartamát kivéve, használták, mert ők is turáni eredetű lovasnépek voltak, A mai katonai terminológia szerint a török hódoltság-korabeli rendfokozatok közül az országos főkapilány: hadseregfőparancsnok, a főkapitány: hadseregparancsnok, a kapitány: hadosztályparancsnok és egy bandérium vezetője ezredparancsnoknak felel meg; de természetes, ezeknél kisebb rendfokozatú tisztek is léteztek,

A hadseregeknek tizesszámrendszer-szerinti tagozódása ősi hadszervezési alap, mely Rómában és Távolkeleten, a mongol pusztákon egymástól teljesen függetlenül alakult ki. A hunnok, avarok,

honfoglaló őseink iés a későbbi mongolok seregei is: 10, 100, 1000 és 10,000 főből álló egységekre tagozódtak? Ez utóbbit »tumem-nek nevezték, ami türk szó és megfelel a tízezer szó fogalmának. Kezdetben a római légió csak 10 centuriára és minden oenturia 10 cíecuriára tagozódott. Később, Marius konzul Kr. e. 107. évi nagy reformja óta, midőn a légió már nagy volt és megfelelt a mai hadosztálynak, 10 cohors-ra, minden cohors 2-3 manipulus-ra, minden manipulus 2-3 centuriára és minden centuria 10 decuriára tagozódott. Mivel az itáliai, frank, germán, sőt a szláv hadszervezet is a római hadügy romjain fejlődött ki, őseink ismét viszszatértek a tizesszámrendszer szerinti tagozódásra, midőn az itáliai és germán, tehát az 1000 főből álló hivatalos bandérium és a szintén 1000 főből álló lovasregiment, mint szervezési egység nálunk is meghonosodott. A 14. §-ban említtett gróf Zichy-féle lovasezred is 10 századra és 1 törzsszázadra tagozódott és minden század 100 főből állott. Tehát csak hivatalos bandériumoknál és a lovasregimentnél szerepeltek a századosok és ezredesek, mert a hajdani megyei nemes csoportoknál és a későbbi nemesi bandériumoknál is, a különböző létszámra való tekintettel, a régi tagozódást betartani nem lehetett, sőt néha a várzászlóaljaknál sem.

Nálunk azonban szerepet játszottak a délszláv katonaelemekből álló, önkéntes zsoldos csapatok is, amelyek vajdák vezetése alatt állva, kezdetben 100, de a mohácsi csata után már csak 50 főből állottak. Ezek mint önálló szerves egységek működtek, de a germán hadügy befolyása alatt ezekből is regimentek alakultak meg, (határőrezredek, granicsárok.)

f) János királynak szerb huszártisztjei sohasem voltak, miként olyanokkal Mátyás király sem rendelkezett. A temesi rácok álnok cárja a török elől hazánkba menekült rácokat összegyűjtötte s belőlük sereget állított fel, Csernovics Iván, ki magát rácok cárjának nevezte, nem származott a szerb uralkodócsaládból, csak nevesebb vajda volt. Ez a nádszáljellemű vajda azonban nem adhatott János királynak rác huszártiszteket, mert a szödi csatában életét vesztette, ki a mohácsi csata idején Szolimán, a török kivonulása után János király, de a szödi csata idején már I, Ferdinánd király hive volt. Serege, mely leginkább gyalogságból– állott, a szödi csata után felbomlóit. Tehát a szödi csata idején sem léteztek rác huszártisztek, legfeljebb néhány rác lovastiszt, kik közül egyesek fegyvereiket a szödi csata után János királynak ajánlották fel.

g) Tény az, hogy János király néhány szláv nevű magyar úrral

is rokonságban állott, s hogy udvarában több délszláv és dalmát eredetű főpap és vitéz tartózkodott:[7] Frangcpan, Statileo, Utjesenics (Fráter György), Brodarics, Verancsics stb. egyházi férfi és néhány vitéz: Petrovics, Perusics, Csependics, Jaksics stb, A Jaksics családnak azonban Csongrád megyében már Zsigmond király korában is tekintélyes birtoka volt. Ezek a szláv eredetű magyarok János királyt Ferdinánd elleni küzdelmében támogatták ugyan, de ők a magyar sereget se el nem szlávosították, se vissza nem magyarosították. A Zrínyiekre, Verancsics,[8] Brodarics, Utjesenics[9] stb. szláv eredetű, de eszményi magyarra méltán büszkék lehetünk, kik neveiket történelmünkbe aranybelükkel írták be; mert a magyar nemzet sorsát sokkal jobban a szívükön viselték, mint akárhány magyarnevű főúr.

h) A mohácsi csatában nemcsak II, Lajos király királyi hadseregét alkotó hivatalos királyi és tiszti bandériumok, tehát jóformán az egész királyi hadsereg, hanem a nemzeti hadsereghez tartozó néhány bandérium is elpusztult, illetve a nemzeti hadsereg java része megmaradt; mert sok úri és nemesi bandérium a mohácsi csatában részt sem vett. Mint tudjuk a megmaradt bandériumok urai közül néhány (leginkább egyházi és úri bandérium urai) I, Ferdinánd osztrák hadseregéhez, míg a többség (leginkább nemesi bandériumok, tehát huszárok) János királyhoz csatlakoztak. I. Ferdinándhoz a következő urak csatlakoztak: Apponyi, Batthyány, Bessenyei, Boronkay, Bottka, Csányi, Forgács,. Horvát, Kőváry, Kisfaludy, Majláth, Mérey, Nádasdy, Mierczky, Pósa, Szittkey, Thay, Thurzó, Zalay és Zay és néhány egyházi bandérium ura,

[7] De János királynak a hozzánk menekült délszlávok között ellenségei. voltak, így Hoberdanac, Jajca volt várkapitánya, ki ellene merényletet követett el, de a merényletnél életét vesztette.

[s] Verancsics püspök 155ö-ben, amikor a magyar hadügy már lezüllött, amikor a nemzet a megsemmisülés veszélyének nézett elébe és amikor ingyen katonáskodó magyar katonaelem már nem igen létezett, mert miuidenki zsoldot kívánt, ezt írta: »Ha más módhoz néni nyulunk, telnünk kell. hogy máról-holnapra lejebb sülyedünk. Zsoldos katonára van szükség, ki kényelem, polgári ügyek s nők keble után nem sóvárog, ki életét a harcra szánta s az ütközetbe siet.«

[9] Utjesenics 1543-ban, tehát közvetlenül Budavár elfoglalása után ezt az igen fontos kijelentést tette a király követei előtt, mert I. Ferdinand király szándékosan mellőzte a magyar zsoldosok felfogadását s helyettük idegen zsoldosokat hozott az országba: »Csak Tiszántúl 25000 gyalogost lehetne szerezni, mégpedig jól ruházottakat kiknek jó kardjuk, puskájuk, baltájuk vagy kopjájuk van. Ezek csodadolgokat fognak mívelni és ha naszádokra helyezik' őket, ott is helytáilaiiak magukért.« (A 8. és 9. idézett szövegrész a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent újhelyi Péter: Az Állandó hadsereg története 1657-1780-ig Bpt. 1914 című mü 6. o.)

A m. kir. Országos Levéltár állandó kiállítása anyagának 61 f. sz. alatt fekszik az 1530. december 31-én kelt eredeti okmány, mel\ hű képet nyújt János király seregéről, midőn I. Ferdinánd király ellen küzdött. Ha ezt az okmányt megnézzük, látni fogjuk, hogy a magyar huszárság elmagyarosodása nem 1529-ben kezdődött, mert az mindig magyar volt. És a bandériumok urainak neveiből megállapíthatjuk, hogy miként egy-két fecske nem csinál nyarat, úgy a néhány délszláv eredetű magyar nemes se el nem szlávosította, se vissza nem magyarosította a magyar sereget. Ugyanis nem az egyes bandériumok szolgálatában álló néhány délszláv vitéz személye fontos, kik közül egyesek magyar nemesek is lettek és a bandériumokon belül a mai értelemben vett alantos tiszti szolgálatot végeztek, hanem annak a személye, aki a bandériumot kiállította és vezette.

Az említett eredeti okmány tanúsága szerint János királyhoz csapataikkal, bandériumaikkal együtt a következő urak csatlakoztak:

»Statileo János erdélyi, *Czibak Imre* váradi püspök, *Bachy Ferenc* szepesi prépost, alsólendvai *Bánffy János* nádor, martonosi *Pestyéni Gergely* országbíró, *Laszkai Jeromos* és somlyai *Báthory István* erdélyi vajdák, *Raskai Gáspár* nógrádi főispán, homonnai *Drugeth István,* mesztegnyői *Zerechen János* tolnai főispán, *Athnyay Simon* budai várnagy, *Nádasdy Tamás* kir., kincstartó, szegi *Dóczy János,* zedleci *Kozka Miklós* felsőmagyarországi kapitány, *Bekényi Benedek* kir. személynök, *Sárosi Imre* országbíró itélőmester, *Fülpösy Albert* személynöki ítélőmester, *Thelegai Miklós* erdélyi alvajda, *Jakchy Mihály* középszolnoki főispán, gibárti *Keserű Mihály, Bálintitt István* a rácok kapitánya, köveseti *Thomori Miklós* fejérmegyei főispán, mesztegényi *Bodó Péter, Dombay János,* endrédi *Somogyi Péter,* szerdahelyi *Imreffi Péter,* béri *Nagy László,* csúcsai *Thomori István, Vécsey Balázs* királyi gyalogos kapitány, *Barcsay Pál, Somlyai Mihály, Kaspono Máté, Csery Balázs, Kunyovith Mihály, Putnoki Imre,* marjai *Sztaray János,* ruskai *Dobó Ferenc, Rohman Zsigmond* és macsai *Ispán András.«*

Tehát az idézett okmány szövege szerint Csependics, Perusics stb. nem János király, hanem Iván cár serege egységeit vezette. De ezek közül azok is, akik a szödi csata után János király szolgálatába állottak, bandériumokat nem vezettek, főtisztek nem voltak és János király seregében jelentős szerepet nem játszottak; sőt a névleg felsorolt alegységek parancsnokai közül alig háromnak van szlávhangzású neve. Ezek után nem lehet azt a kijelentést

megkockáztatni, hogy János király serege délszláv katonaelemből állott s hogy könnyű lovassága, a rác huszárok csak 1529-ben kezdtek elmagyarosodni, amikor a szerbek sorsuk jobbrafordulását már a töröktől remélték. És természetesen azt sem lehet állítani, hogy a 15. században a rác és huszár egyet jelentett s hogy ezért már Mátyás király huszárjai is rácok lettek volna.

Sőt az említett okmány szövege minden kétséget kizáró módon azt bizonyítja, hogy János király seregének zöme 1530-ban – és kétségtelenül 1526-ban is – főleg főispánok által vezetett nemesi bandériumokból állott, hogy még a temesi rácokból megalakult egységeket is magyarok: gibarti Keserű Mihály és Bálintitt István vezették. Mint később látni fogjuk, közvetlenül a mohácsi vész után már csak a nemesi bandériumok tagjai voltak ingyen katonáskodó harcosok: huszárok, kik csak ideiglenesen voltak igény be vehetők és akik vagy köznemesek vagy azok által önmaguk helyett kiállított magyar jobbágyok voltak; mert a többi fegyveres egységek harcosai már leginkább magyar zsoldosokból kerültek ki. Sőt 1527-től kezdve magyar zsoldosok: lovasok és gyalogosok már I. Ferdinánd király zászlója alatt is harcoltak.

De az említett okmány szövege azt is bizonyítja., hogy magyar gyalogos katonaelem, a hajdú már 1530-ban is létezett. így nem lehet szó arról, hogy a magyar hajdúság elmagyarosodása csak 1606. után kezdődött, mert már Athynay budai várnagy, továbbá Kozka, Dobó, Dombay, Somogyi, Imreffi, Nagy, Tomori és Vécsey királyi kapitányok nem lovas, hanem gyalogos egységeket vezettek. S hogy ezekben a zsoldos gyalogos egységekben idegenek is szolgáltak, nem jelenti még azt, hogy az egész magyar gyalogság csakis délszláv katonaelemből állott volna, melynek visszamagyarosodása csak Bocskay idején kezdődött volna meg.

Az 1. §-ban elmondottak, mint általában közismert tények után vájjon kinek juthatna az eszébe azt állítani, hogy az osztrák császárnak 1526-ban heterogén zsoldos katonaelemből megalakult seggét, amelyet mindig bábeli nyelvzavar jellemzett, elspanyolosította, elcsehesítette, elolaszosította vagy akár elmagyarosította az az idegen katonaelem, amelyekből ez a császári sereg évszázadokon át állott. Pedig I. Ferdinánd császár maga is spanyol földön született, spanyol nevelésben részesült, tehát csak elgermánosodott spanyol volt. Annak ellenére, hogy az osztrák császárok seregek élére sohasem állottak, hanem tekintélyes császári seregek vezetésével spanyol, olasz stb, származású tábornokokat bíztak meg,

mégis mindenki igen jól tudja, hogy az osztrák császári sereg minden porcikájában német volt, mely hadsereg később a franciáktól igen sok katonai kifejezést és szervezési formát vett át; mert XIV. Lajos kora óta Európában a leghatalmasabb hadsereg a francia hadsereg volt.

Ugyan ki merné azt állítani, hogy a svájci zsoldosok, kik XVI. Lajos seregében szolgáltak, seregét elsvajciasították? Pedig! XVI. Lajos serege jóformán svájci, spanyol, német és magyar zsoldosokból állott. Abban legkevesebb volt a született francia; sőt a forradalom kitörésekor még a Bastille-t is jóformán kizárólag svájci zsoldosok védték.

Ki merné azt állítani, hogy Nagy Frigyes seregét francia zsoldosai elfranciásatották? Pedig Nagy Frigyes testőrsége is jóformán franciákból állott, Sanssouci-i palotájában minden francia ízléssel volt berendezve, sőt ez a hatalmas német uralkodó franciául beszélt a legszívesebben.

Sajnos, történetíróink közül egyesek mégis azt szeretnék bizony itani, hogy a magyar haderő mindkét alkotóeleme: a lovasság és a gyalogság Mátyás király dicsőséges uralkodása alatt szlávosodott el. mert a rigómezei csata után a kb. ötmillió magyar által lakolt Magyarország területére néhány ezer rác család vándorolt be, mely népelem az ország akkori lakosságának talán félszázalékát sem képezte. S hogy a magyar haderő állítólagos elszlávosodása éppen Mátyás király uralkodása idején történt volna meg, ki erélyeskezű, ízig-vérig magyar uralkodó volt, ki hadseregeket személyesen vezetett, ki csodálatos győzelmek sorozatát aratta, ki békét is egymásután diktált, még a németek hatalmas császárának, Ili. Frigyesnek is.

Tehát egyes magyar történetírók elismerik az osztrák császárok részéről a föltétlen tiszteletet és germán érdekeket képviselő uralkodói hatalmat, mely megakadályozta a császári hadsereg germán jellegének eltűnését, de azt már Mátyás királlyal szemben megtagadják; pedig Mátyás király seregeiben a magyar tömegek mellett a cseh, morva, német, délszláv stb. eredetű vitézek száma teljesen eltörpült.

3. §.

MILYEN VOLT A VISZONY A MAGYAROK ÉS A DÉLSZLÁVOK KÖZÖTT 1526-IG?

Heraklios görög császár 630 körül a szerbek őseit Kiev és a horvátokét Krakkó környékéről Balkán lakatlan részire telepitette; előbbiek a mai Üszküb, Prizrend, Szkutari vidékén, utóbbiak pedig a tengerpart és a Kulpa folyó közötti területen telepedtek le. A délszlávok 860 körül felvették a kereszténységet s ekkor a szerbek Bizánchoz, a horvátok pedig Rómához csatlakoztak., A szerbek a balkáni hegyek közötti völgyekben önálló zsupánok vezetése alatt éllek. Cseszláv (932-62) volt az első, aki a zsupánok feletti hatalmat magához ragadta, felvette a »velki zsupán« címet és tisztán gyalogságból álló hadseregére támaszkodva, államot alkotott. Utódja, Ljubomir a »goszudar« cimet kezdte használni, majd ennek fia, Mihály, ki 1080-ban Szkutariban halt meg, volt az első szerb király; mert Mihály 1072-ben VII, Gergely pápától koronát és »Rex Slavonorum« címet kapott.

Ennek ellenére a szerbek a fejedelmek idején hot a görögök, hol a bolgárok fennhatósága alatt éltek és a kétféle nyomás miatt észak felé menekülve, a Duna Száva vonaláig jutottak el, ahol a honfoglalókkal érintkezni kezdtek; sőt őseink barátságát is keresték, amikor Salamon király a görögök által védett Nándorfehérvárat ostromolta. II. Béla király felesége, Ilona már szerb hercegnő voll. II. Béla felvette a Ráma királya címet és fiát, II. Gézát Ráma hercegének nevezte; II. Géza király pedig nagybátyját, Belos szerb herceget nádorrá tette. A szerbek a magyarok barátságát különösen keresték, amikor Mánuel görög császár a szerbeket leigázta, sőt Magyarországot is szorongatta.

A szerbek a görög-bolgár iga lerázása után hatalomhoz csak Nagy ürosz (1243-77) uralkodása idején jutottak, kinek felesége, Erzsébet IV. Béla leánya volt. Fia Dragutin (1277-81) a trónról II. Urosz javára lemondott és a Szerémségbe költözött, ahol a Szerémség királya címet használta. Felesége ugyanis V. István ki-

rály leánya, Katalin volt, ki nászajándékul Szerémséget és a macsói bánságot kapta, mely birtok Dragutin halála után Milutin tulajdonába került.

II. Urosz (1281-1321) felesége is magyar hercegnő volt, éspedig III. Endre király Erzsébet nevű leánya. II. Urosz országából a görögöket, Bulgáriából pedig a tatárokat űzte ki. Utóda fia, III. Urosz (1321-40), ki Decsásznszki István néven is szerepel, meghóditolla Macedóniát és a bolgár trónra unokaöccsét ültette, Utódja unokája, Szilni Dusán (1340-65) volt, ki 1341-ben a görögök felett még fényes győzelmet aratott, de 1342-ben Omár pasától már súlyos vereséget szenvedett.

Lázár (1365-89), a szerbek nemzeti hőse 1377-ben Prizrendben cárrá koronáztatta magát és felkészült a török elleni küzdelemre. Szövetkezett Zsigmond királyunkkal, Travko boszniai és Sismán bolgár fejedelemmel. De mert Murád szultán 1389-ben óriási sereggel Szerbiára rontott és Rigómezőnél jun. 15-én döntő győzelmet aratott, ahol Lázár cár is hősi halált halt, Szerbia feloszlott. Déli része török tartomány lett és Lázár utóda, Lazarevics István csak a Szávamenti részeken uralkodott. Lazarevics 1426-ban Tatán Zsigmond királlyal olyan szerződést kötött, melynek értelmében önként elismerte fennhatóságát, sőt Zsigmond királynak Nándorfehérvárt néhány szerb várral együtt átadta. Kárpótlásul azonban Magyarországon olyan birtokot kapott (Munkács stb.), mely neki évenkint 40.000 aranyat jövedelmezett. A birtokot Brankovics György despota örökölte, ki az 1448. évi rigómezei csatába átpártolt a törökhöz. Hunyadi Jánost elfogta és Szendrő várába kísérte. A birtokot, mikor az Brankovics Vuk Zmája birtoka volt, az 1514:111. t. c. értelmében ci kobozták.

A török kegyeit kereső szerbek és különösen Cillei Ulrik ármánykodása miatt a szerb várak egy része török kézre került, sőt a török Nándorfehérvárat többször is ostromolta, melynek őrsége magyar volt.

Ezt a várat, mely földrajzi helyzeténél fogva ősidők óta fontos szerepet játszik, a rómaiak Singidum, a görögök Alba Bulgarian, honfoglalók Lándor, későbbi őseink pedig Nándorfehérvárnak, a törökök Dar ul Dsihad, a szerbek pedig Beogradnak nevezték és nevezik ma is, amit azonban csak 1882 óta bírnak. A vár a 7-9. században az avarok, azután a bolgárok, majd a görögök birtoka volt, amit Salamon király 1068-ban elfoglalt, mert parancsnoka, Niketasz

a rabló besenyőknek átjárást engedett. A vár Mánuel császár támadásai miatt többször gazdát cserélt, s azt véglegesen csak III. Béla király foglalt el 1182-ben. Katalin nászajándékából a macsói bánságot III. Endre, a Szerémséget Róbert Károly és Nándorfehérvárat Nagy Lajos szerezte vissza. Sőt Nagy Lajos a magyar bánságok sorát: ozorai, sói, macsói, barancsai és kucsói, Widin várának bolgár területtel való elfoglalása– után a szörényi bánsággal egészítette ki. Nagy Lajos király halála után a Velence által szított délszlávok lázadása miatt, mit Zsigmond király vert le, Nándorfehérvár ideiglenesen szerb kézre került s az csak 1426-ban került vissza. Hunyadi János idején a déli határvárak még magyar kézen állottak, amelyek közül néhány Mátyás király uralkodása idején, az összes pedig halála után török kézre került. Mátyás király Nándorfehérvárát, a hozzátartozó négy várral együtt Kinizsi Pál temesi kapitányra, Kupino, Szalonkemén stb. várat pedig Brankovics Vuk-ra bízta; de 1521-ben nemcsak Nándorfehérvár, hanem a mohácsi vész után, 1541-ben Budavára is török kézre került.

A honfoglalás korában a horvátok Bizánctól és Velencétől független királyság létesítésére és a dalmát tengerpart meghódítására törekedtek. Dalmáciát Orseolo Péter dogé 1000 körül, majd fia, Ottó, ki Szt. István sógora volt, 1018-ban újra elfoglalta. De mert Ottó dogét a velenceiek elűzték, dalmát birtokaira menekült és sodorától a horvátok ellen segítséget kért. Szt. István 1026-ban sereget küldött délre, mely a horvátokat és a dalmátokat meghódolásra kényszeritette, majd a tengerpart biztosítására Imre herceg és a horvát király leánya között házasságot tervezett. Imre herceg halála után Ottó fia, Péter a királyi hadsereg vezére, majd Szt. István halála után magyar király lett, ki a belvillongások miatt a tengerpartot a horvátokkal szemben megvédeni nem tudta. Ezért Horvátország és Dalmácia végleges meghódítására csak később került sor.

Raguza, mely város az Adrián sem a velenceiek, sem a bizánciak, sem pedig a horvátok uralmát megtűrni nem akarta, 1080-ban a nápolyi királyság megalapítójával, Guiscard Róbert herceggel szövetkezett, ki akkor már Durazzót megszállva tartotta; mert Dalmácia meghódítására Szvinimir, az első koronázott horvát király készülődött. Vitale Faleri dogé pedig, mert 1089-ben Szvinimir meghalt és mert Velencének Dalmáciára való jogát Alexios görög császár is elismerte, nemcsak Dalmáciát foglalta el, hanem Horvátországra is igényt tartott. Szt. László, ki a tergerpart elvesztését látta, Horvátország királyának Szvinimir elődje, II. Kreszimirnek, mint

saját sógorának fiát, István horvát herceget tekintette. De mert 1090-ben István herceg is meghalt s vele az uralkodócsalád halt ki, Szt. László Horvátország törvényes királyának, az öröklés folytán, I. Géza király király fiát, Álmos herceget tartotta. S hogy részére a trónt biztosithassa, 1091-ben serege élén Horvátországban termett, ahol Almost a horvátok élére állította. Nem koronáztatta meg őt, nem is tartózkodott sokáig horvát földön, mert seregével az Alexios által felbujtott és Magyarországra betört kunok ellen kellett fellépnie.

A magyar király hatalmának a tengerpartig való kiterjesztését, Álmos uralmát II. Orbán pápa nem jó szemmel nézte. A tengerparti püspökök pedig az 1095. évi járdái zsinaton görög alattvalóknak vallották magukat, sőt 1096-ban, amikor Kálmán király a hazánkon átvonuló keresztes hadak fékentartására Álmos seregét is magához vonta, a horvátok fellázadtak. A kereszteshadak elvonulása után Kálmán király Horvátországba ment, Péter horvát főúr seregét szétverte, a horvátokat újra engedelmességre kényszerítette, majd horvát királlyá koronáztatta magát. Most már a tengerparti városok is, köztük Zára Wccchia, mit őseink Tenger fehér várnak neveztek, meghódoltak és 1097-benn Horvátország végleges meghódítása befejeződött. A következő évben Zárában szállt partra Kálmán király menyasszonya, Buisilla szicíliai hercegnő, ki nászajándékul a magyarok Adriai-tengeren való uralmának biztosítékát hozta magával. De mert a királyné 1012-ben meghalt, megszakadt az a szál is, mely a két uralkodócsaládot összefűzte és a magyar uralom az Adrián kétségessé vált. Dalmácia évszázadokon át harcok szintére volt, mely hol magyar, hol velencei uralom alatt állott és a 15. században végleg elveszett. De Horvátország 1848-ig állandóan magyar fennhatósá alatt állott és a horvátok, miként később a tótok és ruténck is, velünk minden jóban és rosszban osztozkodtak s országuk az anyaországgal 1867-től 1918-ig társországot alkotott.

Szt. László, amikor a mai Zágráb környékét meghódította, a hadiút mentén a szlovén zsupánságok helyett három magyar típusú vármegyét létesített, ahol később: Verőce, Körös, Várasd, Zágráb és Dnbica, tehát öt magyar vármegye alakult ki. Szt. László a szlovén várszervezet élére bánt állított, kinek tisztsége később a horvát bánéval egyesült.

Kálmán király, amikor a tengerparti városokat meghódította, helyetteséül bánt nevezett ki, ki magyar ember volt és a horvátokat

a királyi hadsereg részére 120 lovaskatona,[10] miles kiállításra kényszeritette. A szlovén-horvát bánság területén a 13. században már magyar közigazgatású vármegyék léteztek, amelyektől délre két új ozorai és sói bánság keletkezett. Sőt e két magyar bánságtól délre a Felső-Boszna völgyében magyar fennhatóság alatt bennszülött bánok vezetésével bánságok keletkeztek, amelyekből később a boszniai királyság alakult ki, mit Ráma-nak neveztek. Rámától délre a rácok országa, Rascia terült el, ahol a magyar befolyás szintén érvényesülni kezdett, amikor a rác királyok magyar hercegnőkkel házasságot kötöttek. Annyi bizonyos, hogy az Árpádok idején, amikor a Szávától délre magyar királytól függő bánságok és országok léteztek, nem a magyar hadszervezet igazodott a meghódított délszláv népek hadszervezetéhez. Az éppen fordítva történt. Mert a meghódított népeknek állott érdekében a magyar hadszervezethez való hozzásimulás, sőt a horvátoknak Kálmán király óta a királyi hadsereg részére már csapatokat is kiállítani kellett.

Kálmán király óta a magyar katonai hatalom érvényesülése folytán a magyar érdekek kiterjedtek jóformán Balkán egész északi részére és egészen természetes, hogy a délszláv lakosság és hadszervezete felett nem surranhatott el nyom nélkül a magyar haderő akkori óriási fölényének hatása.

Jóllehet őseinket nyugatról a német, délről a görög császárok szorongatták, várak építését csak a tatárjárás után kezdték meg; mert az ország határainak védelmét rokon és idegen: kazár, kabar, bolgár, székely, besenyő, szász, oláh, rác, dalmát, horvát és szlovén, valamint a halicsi és ladomérei katonaelemre bízták. Csodálatos, hogy a magyarság annyi idegen elemet tudott saját hadserege keretei közé beilleszteni, anélkül, hogy az idegen katonaelem uralmát kétségessé tette volna. Ez csakis annak tulajdonítható, hogy akkor

[10] Az, hogy Kálmán király a horvátoktól csak 120 főnyi csapat kiállítását Követelte meg, Kálmán király nagylelkűségére mutat, vagy arra, hogy abban az időben a horvát nép még kislétszámú nép volt. Ne feledjük, bogy kb. 110 évvel később, a tatárjárás idején az egész magyar haderő, tehát a királyi és nemzeti hadsereg együttvéve, kb. 100.000 főből állott, de a mohi csatában csak kb. 65.00O fő vett részt.

Horvátország nemesei Kálmán király által arra köteleztettek, hogy 12 nemzetségük egyenként 10'-10, azaz összesen 120 nehézfegyverzetű lovast szereljen fel. s küldje saját költségén a Dráva folyóig; innen már a király viseii a költségeket« (dr. Erdélyi Gyula: A magyarok hadművészete, Bp. 1933. 70. o.).

Később a horvátok már jóval több katonát állítottak ki, mert a 13. században csupán a goricai horvát jobbágyok 15 lovas és 100 jól kiképzett gyalogos katonát tartózlak kiállítani, (dr. Erdélyi id. mű. 76. o.).

a magyar nemzet hadszervezet, harcmód, katonai erények stb. tekintetében még nagyon magasan állott a környező népek felett és magyar barátság elfogadására kényszerített népeknek nagyon is érdekében állott elsajátítani azt, amire nekik később szükségük lehetett. Vonatkozik ez természetesen a magyar katonai kifejezésekre is.. S hogy az Anjouk, de különösen Nagy Lajos király korában, mily nagy volt a magyar haderő hatalma és tekintélye, mutatja az, hogy Nagy Lajos balkáni érdekei előtt az akkor oly hatalmas Velence is meghunyászkodott, s ami előtt elsősorban a délszlávok hajlottak meg. Tehát magától értetődik az, hogy a délszláv katonaelemek ama lovaskatonái, kik magyar szolgálatban állottak, boldogok lehettek, ha magyar katonai kifejezéssel huszárnak nevezhették magukat; hiszen jól tudjuk, hogy Zsigmond király mily kérlelhetetlen szigorral verte le a Velence által felizgatott délszlávok lázongását, Kont és társait. A magyar érdekekhez váló szoros hozzásimulás a rácok részéről is elég korán megkezdődött, amikor rác lovasság még nem igen létezett, majd folytatódott az 1389. évi rigómezei csata után, amikor a rácok menedéket elsősorban Magyarországon találtak, sőt segítséget is az akkor még oly hatalmas magyar nemzettől· reméltek.

Kétségtelen, hogy amint a magyar király királyi hadserege kötelékében a rác katonaelem is megjelent, mely számra nézve jelentékeny sohasem volt, melynek létszáma a magyar lovaskatonák száma mellett mindig eltörpült, a magyar hadszervezetre, harcmódra vagy a magyar lovaskatona elnevezésére befolyást nem gyakorolhatot, hiszen az mindig csak szívességből befogadott társaság volt. Ami pedig a huszár szó eredetét illeti, elődeink az Árpádok korában is megnevezték magyar szóval valahogyan saját lovaskatonáikat, s nem valószínű az, hogy az ősi magyar katonai kifejezés teljesen eltűnt volna.

A rác katonaelem a magyar hadszervezet keretein belül meg a bandériális hadszervezet idején sem játszhatott nagy szerepet, mert ha a hivatalos bandériumok vitézei kivétel nélkül csak délszlávok

Forrásművek: Sirek: Geschichte der Serben, Gotha 1911; Sisic: Geschichte der Kroaten, Zagreb 1917; Pauler: Horvát– és Dalmátország elfoglalása (Századok 1888); Marczali: Az Árpádok és Dalmácia, Bp. 1898; Thallóczy: Magyarország és Raguza, Bp. 1888; Thallóczy: Tanulmányok a Blagay-család történetéből, Bp. 1897; Karácsonyi: Tomosics könyve a horvát' királyság állam jogáról, Bp. 1910; Karácsonyi: Kálmán király rokonsága a horvát királyi családdal (Századok 1915)"; Biró: A magyar uralom Dalmáciában IV. Béia király korában Bp. 1909; Pór: A horvát és dalmát bánok Nagy Lajos korában (Századok 1891).

lettek volna, ez az idegen katonaelem a magyar katonaelem létszáma mellett akkor is eltörpült volna; mert a hivatalos bandériumok száma csak 10-16, addig az egyéb bandériumok száma 100-130 között váltakozott. No, de igen jól tudjuk, Nagy Lajos király hivatalos bandériumaiban a magyarokon kívül az oláh, rutén, dalmát stb. katonaelem is szerepet játszott. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy 1526-ig a nemzeti hadseregből, a nemesfelkelésből az idegen katonaelem ki volt rekesztve, hogy a nemzeti hadsereget alkotó bandériumok vitézei könnyűfelszerelésű, mig a királyi hadsereget alkotó hivatalos bandériumok vitézei középnehézfelszerelésű vagy éppen nehézfelszerelésű lovasok voltak.

Igaz, hogy a magyar hadsereg kötelékein belül gyalogos egységek is megalakultak, amikor elődeink a török hadsereg legkiválóbb katonáját, a kézilőfegyverrel és gyalogosan harcoló janicsárokat megismerték. Az 1454. évi országgyűlés már kimondotta, hogy a megyei bandériumok felerészben gyalogosokból alakuljanak meg, sőt az Ί151.8. évi törvény már azt követelte meg, hogy a felvidéki megyék a kiállított telekkatonákat gyalogosan, de kézilőfegyverrel felszerelve állítsák ki. Ez Mátyás király csehországi és sziléziai hadjáratainak következménye volt, mert a kézi lőfegyver, a flinta a csehektől került hozzánk.

Kétségtelen, hogy 1426-tól kezdve, amikor Zsigmond király szerb várakat vett át, királyi seregében a rác katonaelem száma lényegesen megnövekedett, mely a déli végvárak védőrségeinek zömét képezte és igen fontos szerepet játszott. De ez a várőrség nem lovasságból, hanem leginkább gyalogságból állott, mert a rigómezei csata után rác lovasságról beszélni már nem igen lehet. Tehát a rác katonaelem a magyar hadszervezet kötelékében nem a lovasságnál, hanem a gyalogságnál játszott szerepet. Tény az, hogy a magyar király királyi hadseregének kötelékében az idegen katonaelem mindig szerepet játszott, de az 1507. évi törvényünk már arról tanusnkodik, hogy elődeink az idegen katonaelemet a hivatalos bandériumok kötelékéből is eltávolítani törekedtek; sőt az osztrák császári sereg külföldi zsoldosainak magyarországi alkalmaztatása ellen a rendek állandóan tiltakoztak.

3. §.

HOGYAN FEJLŐDÖTT HADSZERVEZETÜNK A MOHÁCSI VÉSZIG?

A fejedelemkorabeli magyar haderő Szent István korában, az új hadszervezet értelmében, két részre szakadt s a magyar haderő az 1914/18. évi világháború befejezéséig állandóan kétféle: királyi és nemzeti (nemesfelkelés) hadseregre tagozódott.

A királyi hadsereg:

Szt. István királyi hadseregét nyugati mintára szervezte meg, mely sereg az egész magyar haderőnek a későbbi korban is mindig a kisebbik részét képezte. Királyaink e hadsereggel szabadon rendelkezhettek, azzal külföldön is hadakozhattak, ezért az állandóan a nyugateurópai hadügy befolyása alatt állott; annak hatása alatt igen változatos fejlődési fokozatokon ment át. Az alkalmi királyi hadsereg szervezete többször felbomlott és jellegét is többször változtatta meg, sőt 1715/23-ban állandósult is, amelyet királyaink részben vagy egészben bármikor fegyverbe szólíthattak. A szentistváni szervezettel bíró királyi hadsereg zömét várzászlóaljak képezték, amelyek a tatárjárás után felbomlottak és a hadsereg fokozatosan zsoldos hadsereggé vált. E hadsereg kezdettől fogva középnehéz– és nehézfegyverzetű lovasokból alakult meg, az európai haditudomány szabályai szerint harcolt és hamarosan levedletté magáról azt, ami a fejedelemkorabeli magyar lovashadsereget jellemezte. Alkotóelemeiből a magyar elem fokozatosan kiszorult, majd a mohácsi vész után vezetésileg is idegen kézbe jutott, sőt 1715-től fogva fokozatosan, majd II. József korában teljesen elgermánosodott. Ettől kezdve rendszerint idegen érdekekért külföldön gyakran harcolt, pedig az, mint a volt cs. és kir. közös hadseregnek magyarországi része, a szentistváni királyi hadseregnek jogutódja volt. Megszűnt 1918-ban.

A nemzeti hadsereg (nemesfelkelés):

Ez ízig-vérig magyar hadsereg volt, mely a magyar haderőnek mindig a zömét alkotta és amely minden porcikájában őseink tu-

ráni jellegzetességeit tükrözte vissza. A honvédelmi feladattal felruházott nemzeti hadseregben harcolni nem annyira kényszer, mint inkább kitüntetés volt; mert a király a nemzeti hadsereget a véres kard. körülhordozása révén, teljes egészében, csak akkor szólíthatta fegyverbe, ha annak élére ő maga állott és ha az ellenség az országba már betört. Tagjai a mohácsi vészig zsoldot sohasem kaptak, mert ha az országba betöri ellenség kiűzéséről volt volt szó, akkor nemesember harcolni a saját költségén tartozott.

A nemzeti hadsereg magyaros jellegét 1848-ig megőrizte, mely nemcsak a különleges hadkiegészítési rendszer, hadkötelezettség, szervezés, fegyverzet, harcmód stb.-ben, hanem különösen abban jutott kifejezésre, hogy 1397, illetve 1435-től kezdve a magyar jobbágyok közül is csak az harcolhatott a nemzeti hadsereg nemesi bandériumainak kötelékeiben, aki a köznemesség által telekaránybhan kiállított telekkatona volt. Ez a hadsereg, mert az Anjouk korától Mátyás király koráig külellenség ritkán támadta hazánkat, alig volt fegyverbe szólítva és így az, mint alkalmi hadsereg, nem állhatott oly mérvben az európai hadügy befolyása alatt, mint a királyi hadsereg. Éppen „ezért fejlődésénél a maradiságot jellemző konzervativizmus tapasztalható, hiszen tagjai még a 17. században is jóformán csak szablyával, de mindig az ősi, a turáni eredetű magyar haditudomány szabályai szerint harcoltak.

Mint alkalmi hadsereg külellenség támadása esetén a királyi hadsereggel együtt küzdött a betört ellenség ellen, sőt később, amikor a királyi hadsereg idegen érdekekért oly gyakran külföldön harcolt és amikor Napóleonnak gyakran Bécs felé közeledő hadseregei hazánk területi épségét is fenyegették, a nyugati határra többször is felvonult. Utoljára az 1909. évi győri csatában szerepelt, s jogutódja az 1868-ban felállított m. kir. honvédség lett.

Királyaink hadügyi törvényeink értelmében a nemzeti hadsereg egységeit nem kényszeríthették arra, hogy azok külföldön is hadakozzanak, mert azt több, de különösen az 1492. évi törvényünk a leghatározottabban tiltja. Ezért a nemzeti hadsereg egységeit még Nagy Lajos királyunk sem vehette igénybe, amikor a nápolyi királyság ellen hadjáratot vezetett. Mátyás király azonban külföldi hadjáratai alkalmával ideiglenesen még a nemesi bandériumokat is igénybe vette.

Az 1492:XVII. t. c. szerint a király a királyi hivatalos bandériumok költségeit a saját jövedelméből tartozik fedezni és a XVIII., valamint a XXI. t. c. értelmében, ha a király a saját hasznára

vagy kényelmére »pro suo commode vei utilitate private« háborút kezdj csak az általa fizetett bandériumokat veheti igénybe.

Tehát a királyi és a nemzeti hadsereg között alkotmányilag oly nagy volt a különbség, hogy az egyiket akár fehér, a másikat pedig akái feketének is lehetne nevezni. Ennek ellenére gyakran még jele: történetíróink is a különbségeket szem elöl tévesztik, a kétféle hadsereget összekeverik és rendszerint csak magyar hadseregekről irnak.

Nekünk azonban az említett igen fontos alkotmányjogi különbségeket nagyon is szem előtt kell tartani; mert elsősorban azt kell megállapítani, hogy a »huszár«-nak nevezett lovasok mikor tűntek fel a magyar hadszervezetben és melyik magyar hadseregnek váltak alkotóelemeivé"?

E kérdés eldöntésénél elsősorban figyelembe kell venni azt, hogy a nemzeti hadsereg szentistváni szervezete a Nagy Lajos király által eszközölt módosítások mellett fennmaradt 1848-ig. De a kiráryi hadsereg szentistváni szervezete megrendült már a mohi csata után, sőt az utolsó Árpádok korában már fel is bomlott; mert a várispán-családok soraiból oligarhák kerültek ki, akik a királyi várakat – a hozzátartozó várzászlóaljakkal és birtokokkal együtt – magántulajdonnak tekintették és még a királlyal is szembeszálltak. Ezért IV. László és III. Endre király korában a fegyveres magáncsapatokkal rendelkező főurakból már a »Societas Baronorum: társaság alakult ki, akiknek magáncsapataikba a felbomlott várzászlóaljak hivatalos katonaeleme is felszívódott. A fegyveres magáncsapatok szervezetében a »praedita servitum v. praedita servientium« elve nagy szerepet játszóit, amelyekből az Anjouk korában a legkülönbözőbb bandériumok alakultak ki.

Zsigmond király halála után azonban a királyi hadseregnek már a bandériális hadszervezete is felbomlóit, mely sereg habsburgházi királyaink idején a germán regimentális hadszervezetet vette át. Sőt, mert Hunyadi János kormányzósága idején hivatalos bandériumok már nem léteztek és mert Hunyadi János a nemzeti hadsereget alkotó magánbandériumokat külföldi hadjáratok esetén fegyverbe még nem szólíthatta, a királyi hadsereg magvát már csak Hunyadi János és Szilágyi Mihály magánbandériuma képezte, amelyekhez valahányszor Hunyadi János balkáni hadjáratokra indult, néhány egyházi bandériumon kívül mindig a legkülönbözőbb katonaelemből toborzás révén megalakult zsoldos csapat-

egységek is csatlakoztak. Tehát a királyi hadsereg már Hunyadi János korában teljesen zsoldos hadsereggé vált.

Mátyás király azonban, ki a fősúlyt nem a királyi hadsereg bandériális hadszervezetének visszaállítására, hanem saját költségén megszervezett és állandóan fegyverben tartott seregének fejlesztésére fordította, külföldi hadjáratai alkalmával a nemzeti hadsereget alkotó magánbandériumok urait nemcsak bandériumaik kiállítására, hanem adófizetésre is rákényszeríteni tudta.

Mátyás király állandóan fegyverben álló, magánhadserege, amelyet »legio nigra« néven fekete seregnek is neveztek, volt idő, amikor 40,000 zsoldosból állott, amely sereg 20,000 lovasságra (ebből kb. 6000 páncélos, tehát nehéz lovas volt), 8000 gyalogságra és 2000 műszaki csapatra tagozódott, ez illóbbikhoz a tüzérség is tartozott. Ily óriási zsoldos hadsereg fenntartása azonban az akkori pénzügyekhez mérten óriási összegeket emésztett fel.

Róbert Károly korától, Nagy Lajos király egész uralkodásán át, Zsigmonk király haláláig a magyar haderő bandériális szervezete a birtokarányszerinti teherbíróképesség elvén, de Mátyás király idején már csupán az ő erőszakos adópolitikájának jövedelmén nyugodott.

Mátyás király halála után az ő kiváló királyi hadseregének szervezete a magyar pénzüggyel együtt fenekestől felfordult. Sőt mert a köznemesség elszegényedett Mátyás király állandó háborúi idején, hadkötelezettségének anyagi terheit már a gazdag főnemességre akarta áthárítani. A köznemesség már Hunyadi János idején irtózod az önköltségen való katonáskodás elvétől. Sőt zsoldos katonai szolgálat vállalására törekedett és elvárta, hogy a gazdag főnemesség az ő katonai szolgálatát anyagiakkal jutalmazza, amit Mátyás király a legtöbb esetben meg is tett. Az elégedetlenkedő köznemesség Hunyadi Jánost csak azért választotta meg kormányzóul, mert azt hitte, hogy Hunyadi János óriási magánbirtokainak[11] évi jövedelme

[11] Hóman-Szekfü: Magyar Történet (első kiad.) III. két. 289. o. táblázat és a 304. o. térkép van, mely Hunyadi János magánbirtokainak fekvését és erülettét tünteti fel.

Egyébként a Hunyadiak óriási vagyonát még az O. L. állandó kiállításának anyagában szereplő eredeti okmányok is fényesen bizonyítják.

A 29. f. sz. alatt fekvő okmány szerint: Zsigmond király 1437. január 7-én a Hunyadi testvérektől kölcsönvett 120 aranyforintért az aradmegyei Papi mezővárost tartozékaival együtt elzálogosította.

A 46. f. sz. alatt fekvő okmány szerint: V. László király 1456 április 17-én Hunyadi János főkapitánynak Temesvár várát a vele járó temesi ispánsággal és minden egyéb tartozékával együtt a tőle kölcsön vett 20.000 aranyforint fejében elzálogosította. Ezt az okmányt a királyon kívül, mint tanúk aláírtak: Széchy Dénes bíboros, esztergomi érsek, Garai László nádor és Ujlaky Miklós erdélyi vajda.

a honvédelmi költségek fedezetére elegendő lesz; mert Hunyadi János magánbirtoka 4 millió holdnál is több volt.

Mátyás király atyja tapasztalatain okulva a magyar haderő hadszervezeti és hadkötelezettségi formák fejlődését helyes irányba terelte, el is érte a sikerek sorozatát, de megkezdett nagy művét a hozzá méltatlan utódok, kik a magyar trónra léptek, tovább építeni nem tudták. Állandó seregének tönkretétele után (melynek zsold hiánya miatt rablásra vetemedett egységeit maguk a főurak saját bandériumaikkal verték szét), a Jagellók pénztáraik üressége ellenére is megkísérelték a királyi hadseregnek bendériális alapon való újraszervezését, s ily célból törvényeket hoztak. Azonban II. Lajos király is a mohácsi csata idején már csak igen parányi királyi hadsereggel rendelkezett, mely Mohácsnál jóformán teljesen megsemmisült; mert a nemzeti hadseregnek az a részei is, mely fegyvert fogott és elindult, lekésett.

Mátyás király halála után a magyar hadügy visszafejlődésének igen szomorú korszaka következett be; mert a Jagellók erélytelensége miatt nemcsak a királyi hadsereget alkotó hivatalos, hanem a nemzeti hadsereget alkotó magán, tehát a felkelő bandériumok szervezete is pusztulásnak indult. Ugyanis a pazarló életmódhoz szokott, renaissance pompában gyönyörködő főpapjaink és főuraink óriási évi jövedelmeiből magánbandériumaik kereteinek fenntartására pénz már nem jutott. Noha II. Lajos király idején az összes magánbandériumok száma a 130-at is megközelítette és harcosainak száma a 120.000 főt is meghaladta volna, ha mindenki magánbandériumát anyagi helyzetének megfelelő létszámra emelte volna; de sajnos, az egész magyar haderőt Mátyás király halála után 36 évvel később, a mohácsi csata idején már csak kb. 26.000 főből álló hadsereg képviselte, amelyből kb. 6000 lengyel zsoldos volt.

A mohácsi csatában az a kevés közép és nehézfelszerelésű magyar lovasság is elpusztult, mely II. Lajos király korában még létezett. Ezért a mohácsi csata után a magyar hadszervezet keretén belül középnehéz vagy nehézfelszerelésű lovasságról beszélni már nem lehet: egyrészt, mert Szulimán dúlásai miatt, a rabszíjra fűzőitekkel együtt, kb. 200,000 magyar pusztult el, amikor is kb. 6000 magyar nemesi család magva szakadt, másrészt, mert a királyi hadsereg banderiális hadszervezete végleg megszűnt, melynek helyére I. Ferdinánd király által bevezetett regimentális, tehát germán hadszervezet lépett, mely szervezetben a nehezebb felszerelésű lovasságot többé már nem a magyar, hanem az I. Ferdinand által

az országba hozott külföldi zsoldos katonaelem képviselte és végül, mert az egykor jómódú jobbágyok és köznemesek is, kik otthonukból elmenekülni kényszerültek, örültek, ha csak ló és kardból álló katonai felszereléssel rendelkezhettek. S akinek még erre sem tellett, az gyalogharcmódra fanyarodott rá, s a gyalogosan harcoló magyarokat hajdúnak »hayduchen«-nck kezdték nevezni.

A magyar haderő bandériális hadszervezete.

Mielőtt e hadszervezet részleteinek ismertetéséhez hozzákezdenénk, vegyük figyelembe, hogy a magyar nemzet Nagy Lajos király korában[12] kb. 2.9, Mátyás király idején[12] kb. ő, de a szatmári béke után, 1720 körül[13] már csak 2.5 millió főből állott s hogy ekkor a hazai nemzetiségek létszáma már nagy volt. Végül ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a mohácsi vész idején a horvát, szlovén nép kb. 3-400.000, a szerb nép pedig kb. 5-600.000 főből álló nemzet volt. Tehát kb. ötször annyi magyar létezett, mint délszláv.

Nagy Lajos korában Nekecsei Péter,[14] a főkincstartó: 5 vár és kb. 200 falu és az ott élő lakosság ura, V. László korában pedig a leggazdagabb főúr Hunyadi János volt, aki 1446-ban kb. 4.130.000 kat. hold birtok, 28 vár és várkastély, 57 város és kb. 930 falu lakosságának hadkötelezettsége felett is rendelkezett,[15] mert ez az óriási birtok az ő magántulajdonát képezte. Jövedelmét is elképzelhetjük, ha tudjuk, hogy birtoka adómentes volt. Tehát zsoldosokból álló bandériumot tartani képes volt.

Nagy Lajos, ki az ősiség elvét törvénybe iktatta, elrendelte, hogy a jobbágyak földesuraiknak adót, kilencedet tartoznak fizetni. Tette ezt azért, hogy a földesurak jövedelmét biztos alapra fektetve, őket felkelő bandériumaik költségeinek viselésére képessé tegye. Azok pedig, akik hivataluknál fogva »ex offico« bandériumokat állandóan fegyverbei« tartani tartoztak, hogy kötelezettségeiknek eleget tehessenek, az államtól anyagi támogatást »sallarium« kaptak. Nagy Lajos határozta meg azokat a közjogi méltóságokat, kik hivatalos bandériumokat tartani és azokat a magánszemélyeket is, akik birtokaik

[12] Hóman-Szekfü: Magyar Történet (első kiad.) III. kötet.

[13] Magyarország lakossága, Horvátország nélkül, 1720. évi népszámlálás alkalmával' 2,582.000 főből állott. Magyar Statisztikai Közlönyök. XII. köt., Magyarország népessége a Pragmatica sanctio korában, 40. o. táblázat.

[14] és is Hóman-Szekfü: Magyar Történet III. kötet (első kiad.).

jövedelme arányában, adott esetben felkelő bandériumaikat kiállítani tartoznak, sőt megszabta a különböző bandériumok létszámúi is. Kezdetben a hivatalos (királyi és tiszti) és felkelő (egyházi, uri és nemesi) bandériumok közül, a legkisebb felkelő bandérium legalább 50, míg a hivatalos bandériumok 1000 főből állottak. Később a hivatalos tiszti bandériumok létszáma már csak 500 főben volt megállapítva.

A) *Királyi hadsereg.*

A hivatalos bandériumok, amelyekből a háborúba induló királyi hadseregek alakultak meg, a következők voltak:

a) hivatalos királyi bandériumok és királyi felkelő bandériumok;

b) hivatalos tiszti bandériumok.

a) Nagy Lajos király idején 3, Zsigmond uralkodása végén 1, de II. Lajos korában már csak 2 hivatalos királyi bandérium létezett. Háború esetén azonban a király servienseiből, praediálisaiból és a királyi birtokon élő jobbágyokból, városi polgárságból stb.-bői, esetleg idegenekből, esetenként még néhány királyi felkelő bandérium is megalakult.

b) Annyi hivatalos tiszti bandérium volt, mint ahány közjogi méltóság: nádor, országbíró, főkincstartó, erdélyi vajda, horvát bán, déli bánságok bánjai, továbbá főajtónálló, főasztalnok mester, főpohárnok, fölovászmester, kamaraispánok stb. királyi méltóság létezett.

B) *Nemzeti hadsereg.*

Nagy Lajos király idején a felkelő bandériumok, amelyekből adott esetben a nemzeti hadsereg vagy nemesfelkelésnek nevezett sereg alakult volna meg, a következők voltak:

a) Egyházi bandériumok:

Jóllehet kezdetben az esztergomi érsek és az egri püspök 2-2 bandériumot (á 1000 fő) állított ki, de csak annyi egyházi bandérium volt, mint ahány egyházi méltóság: érsek, püspök, apát, perjel, káptalan stb. létezett. De mert az egyházi méltóságok birtoka és jövedelme közölt nagy volt a különbség, a bandériumok létszáma 50-1000 fő között váltakozott.

b) Úri bandériumok:

Nagy Lajos király korában kb. 50 gazdag főúri család létezett. Jóllehet voltak főurak, kik óriási birtokokkal és 500 főnyi bandé-

riummal is rendelkeztek, de a legtöbb úri bandérium csak 50 főből állott.

c) nemesi (megyei) bandériumok:

A nemesi bandériumok száma 54 volt, mert 54 vármegye létezett. A míg a népesebb megyék: Zala, Vas stb. 500 főnél is nagyobb, addig a kisebb megyék: Esztergom, Turóc stb. csak 25-50 főnyi bandériumot tudtak kiállítani. A nemesi bandériumok létszáma 1435-től kezdve, midőn azok kötelékébe már a jobbágytelkek arányában kiállított telekkatonák is tartoztak és amikor azokat már megyei bandérium néven is emlegették, jóval nagyobb volt.

A bandériumok fegyverzete.

Törvényeink a bandériális hadszervezete idején a királyi hadsereg kötelékébe tartozó bandériumok részére a fegyverzetet is előírták, amelyek középnehéz fegyverzettel harcoltak. Ámde senki se higyje, hogy ezek a zsoldos lovaskatonák, kiknek java része a hazai nemzetiségek sorából került ki és akik zsoldjukból családjaikat is eltartották, hogy olyan páncélzatot viseltek, mint amilyen páncélzatban Hunyadi Jánost ábrázolja az a szobor, mely a Halászbástya alatt áll, vagy, hogy a hivatalos bandériumok zsoldosai olyan nehéz fegyverekkel harcoltak, mint az igazi lovagok. A középnehéz-felszerelésü lovasokból megalakuló hivatalos bandériumok is eléggé mozgékony lovascsapatok voltak, mert a királyi és tiszti bandériumok lovasai kb. ugyanolyan fegyverzettel harcoltak, mint amilyent az 1-198:111. t. c. irt elő.

Nálunk a lovagkor virágzása idején is lovagi felszerelést csak a négyféle magyar lovagrend (Templomos, Johannita, Szent György és Arany Sárkány) igen vagyonos tagjai s általában a főurak, mint a seregek vezetésében vezéri szerepet betöltő: kapitányok és főkapitányok viseltek. De a lovagok is teljes lovagi felszerelést, mely nemcsak költséges, hanem igen súlyos is volt, ha teljes lovagi felszerelésben harcba indultak – leginkább lovagi torna, párviadal, mint amilyent Mátyás király Holubarral vívott – a különböző fegyvereket nem ők$_3$ hanem az ő fegyvernökeik hordták, mert a lónak a páncélba öltözött lovagot is elég volt vinni. A lovagokat állandóan csatlósok, fegyvernökök, lovászok stb. személyzet kísérte. Általában egy nehézfegyverzetű lovas vagy lovag mindig 4-5 főnyi kíséretből állott, mely nélkül azok harcképtelenek voltak.

A hivatalos királyi bandériumok, a későbbi gárdák őse, és a hivatalos tiszti bandériumok is meghatározott létszámú, állandóan fegyverben álló, kiváló vitézekből megszervezett, jól kiképzett, fegyel-

mezeit, reguralis csapatnak is nevezhető egységek voltak, amelyek Nagy Lajos korában bőrruhát és bőrsisakot viseltek. Egy hivatalos bandérium több »ductor« által vezetett alegységre tagozódott és parancsnoka kapitány »capitaneus« volt. A hivatalos bandériumok szervezete anyagi okok miatt többször felbomlott, sőt a mohácsi csata után meg is szűnt.

Az egyházi és úri bandériumok csak adott esetben kiállítandó, tehát felkelő bandériumok voltak, amelyeket hadilétszámra csak háború esetén emelték. De, ha a bandérium urának kedve tartotta és pénze is volt, magánbandériumát állandóan magas létszámon is tarthatta, sőt ezt Zsigmond király az 1435. évi dekrétumában meg is követelte. Ennek ellenére a felkelő bandériumok: száma, létszáma és harci értéke uraik anyagi helyzetének ingadozása folytán mindig változott; sőt Budavár 1541. évi elfoglalása után a legtöbb egyházi és uri ban dérium meg is szűnt. Később pedig a főurak már nem bandériumo-, kai, hanem lovasezredeket állítottak ki.

A banderiális hadszervezetünk legjobban megszervezett, legállandóbb és legnagyobb harciérlékű egységei a megyénként kiállított nemesi bandériumok voltak. A mohácsi vész után a megyei bandériumok költségeit, a befizetett subsidiumból a vármegye fedezte. Ezek kezdetben a főispánok, később már külön kinevezett és díjazott kapitányok vezetése, de mindig a vármegye címerével díszített zászlók alatt harcollak, ilyen megyei bandériumnak volt kinevezett kapitánya Szerdahelyi György is, ki már 1403-ban Győr, vagy Komárom vármegye nemesi bandériumának volt huszárkapitánya.

Ezek szilárd szervezettel bíró egységek voltak, melyeknek tagjail – köznemesek és a jobbágyok közül kiállított telekkatonákat - minden évben összeírták, az elöregedettek helyett fiatalokat vettek fel, sőt a bandérium felett szemlét »mustrátio« is tartottak, hogy létszámukat és felszerelésűket ellenőrizhessék. Károlyi István szatmári főispán 1703-ban, Dolhánál a megyei bandérium élén állva verte szét Rákóczi felkelő híveit. Sőt megyei bandériumokból alakultak meg azok a nemesfelkelések is, amelyek Napoleon idejében a nyugati határra többször is felvonultak. Az 1485: VI. t. c. értelmében a nemesfelkelés főkapitánya a mindenkori nádor volt.

Kétségtelen, hogy a nemzeti hadseregnek, de talán az egész magyar haderőnek is, a legértékesebb és legállandóbbnak bizonyult egységei a nemesi, megyei bandériumok voltak, amelyeknek szervezetére és hadkötelezettségének betartására törvényeink is a legnagyobb gondot fordították. Ha a megyei, mint felkelő bandériumok:

fegyverzet, felszerelés és kiképzés tekintetében nem is állottak mindig a kor követelményei által megkívánt színvonalon – sőt sokszor nagyon is alatta maradtak – tagjainak faji tulajdonságaiból eredő katonai erényei miatt mégis csodákat műveltek, különösen a mohácsi csata után; mert a magyar sorsnak súlyos keresztjét rendszerint a nemesi, megyei bandériumok viselték.

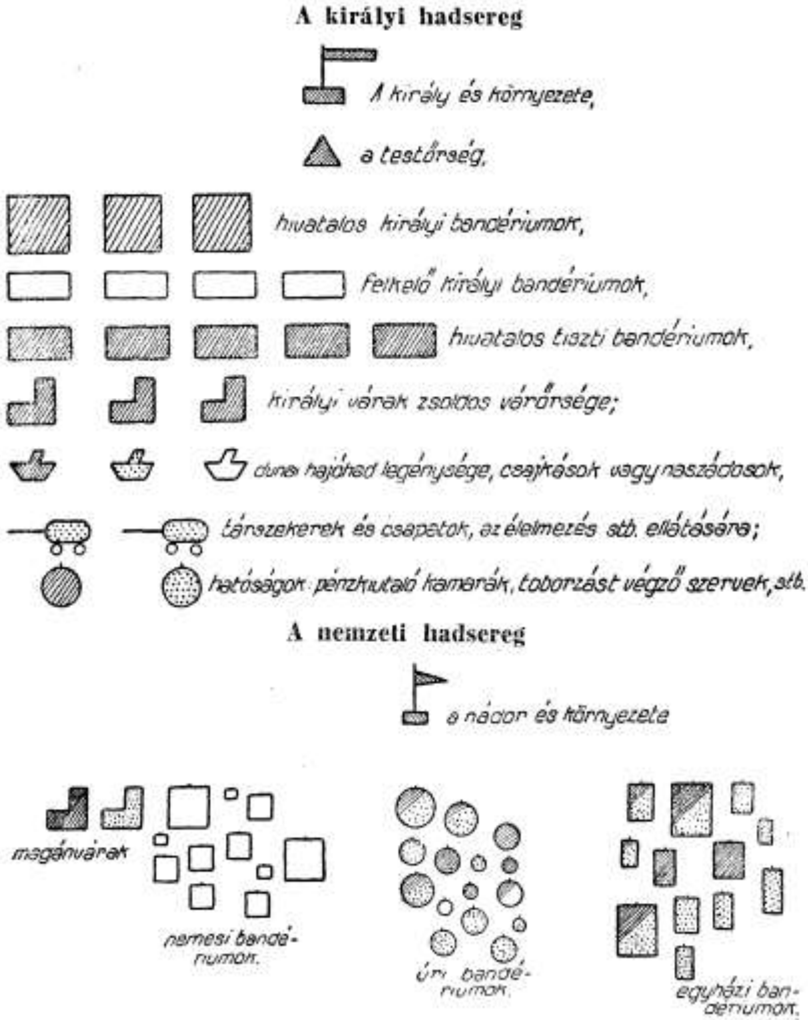
Ugyanis a köznemesekből és jobbágyokból megalakult megyei bandériumok tagjai megértették azt, hogy nekik, mint egy szegény és elhagyatott nép kicsiny és rosszul felszerelt hadserege tagjainak törhetetlen győzniakarással a nagyobb létszámú és jobban felszerelt, de erkölcsi erőkben kevésbé magasan álló ellenség túlerejével szemben is győzni kell. Tehát nekik köszönhetjük azt, hogy nemzetünk nem jutott a hunok és az avarok sorsára. E bandériumoknak tagjai mindig megtalálták a győzelem kicsikarásához vezető utat, mert ők az ellenség számbeli, felszerelési stb. fölényét: hazafias áldozatkészséggel, japán hara-kiri-hez hasonló önfeláldozással és igazságuk tudatából eredő szilárd erkölcsi erőkkel mindig kiegyensúlyozni tudták. S azoknak a nemesi bandériumoknak tagjai, kik Zrínyi, Szondy, Dobó és megannyi vitéz kapitány vezetése alatt harcoltak, hőskorunk történelmének lapjait aranybetűkkel írták meg. Megdicsőült hősök ők azért is, mert ők a bizonytalanságtól való ösztönös és tudatalatti félelmet nem ismerték, ha a hon védelméről volt szó; sőt öntudatosan a biztos megsemmisülésbe is belerohantak, hogy társaik részére a győzelem kicsikarásának lehetőségét biztosítsák.

Ők nagyon jól tudták, hogy a magyarság fennmaradása érdekében mit kell nekik tenni. Nekünk pedig meg kell érteni azt, hogy a magyar nemzet mindig – tehát most is – olyan feladatok elé voit és van állítva, mint a török hódoltság korában, s hogy a nemesi bandériumok jogutódja a m. kir. honvédség.

Miután a nemesi, megyei bandériumok szervezete ily vihartálló, tagjai pedig ily csodálatos harcértéket képviseltek és párját ritkító katonai erényekről tanúskodtak, nem térhetünk ki annak megállapítása elől, hogy nemesi bandériumok szervezetének kezdete legalább Nagy Lajos vagy Róbert Károly koráig nyúlik vissza. Jól tudjuk, hogy a nemzeti hadsereg – a szentistváni szervezet idején is – mindig megyénként megalakuló nemesi csoportokból alukult meg. Azonban ilyenkor a nemesség teljes egészében sohasem fogott fegyvert, hanem csak azok harcoltak, akiket a megyénkénti fegyveres csapatokba és a későbbi nemesi bandériumokba is, a nemesség önmaga közül bizonyos arány-

szám szerint állított ki. Azt ugyanis, hogy minden nemes személyesen keljen fel, csak az 1526: VIII. t. c. követelte meg.

A magyar hadszervezet sematikus ábrázolása
(kb. 1330-tól kb. 1526-ig.)

JELMAGYARÁZAT

A csíkozott idomok állandóan fegyverben álló egységek voltak.

A pontozott idomok csak békekeretekből állottak, amelyeket háború esetén hadilétszámra egészítettek ki.

Az üresen hagyott idomok csak háború esetén megalakulni és fegyvert fogni tartozó csapategységek voltak.

A hivatalos bandériumok: nehezebb és könnyebb fegyverzetű lovas és gyalogos alegységekre tagozódtak, amelyekhez műszaki és ostromfelszereléssel, később tüzérséggel stb-vel rendelkező alakulatok is tartoztak.

A várőrségek: a királyi várak várőrségei meghatározott számú zsoldosok voltak, akik különböző fegyverzettel harcoltak és több apró erődítmény által övezett nagyobb vár parancsnoka alá tartoztak. Ezek a zsoldos lovasokra, gyalogosokra, muskétásokra, ágyukat kezelő legénységre sib.-re tagozódtak, mint amilyen felszereléssel a vár rendelkezett. A várkapitányok rendelkezésére bocsátott könnyű lovasság nem a várőrséghez tartozott és rendszerint nem: is a várakban, hanem az azt környező palánkokban, leshelyeken volt elhelyezve. A várak őrségét néha a várból kihozták és mozgóseregekhez csatolták.

A nemzeti hadsereg csak egyféle fegyvernemből, lovasság és később már némi gyalogságból is állott, mely Nagy Lajos kora óta már háromféle jogi alapon megszervezett bandériumokra tagozódott. Csak a nemesi bandériumok tagjai voltak kizárólag magyarok. A különböző, tehát a királyi hivatalos stb. bandériumokban mindig igen sok volt az idegen katonaelem, amelyek vitézei részben a hazai nemzetiségek soraiból és külföldi zsoldosokból kerültek ki; sőt nem ritkán egész egységek idegenekből állottak.

A magyar haderő sematikusan feltüntetett szervezési kerete gyakran változott. A királyi hadsereget alkotó hivatalos bandériumok zsoídhiánya miatt többször felbomlottak és nemcsak a bandériumok létszáma, hanem a bandériumok száma is igen ingadozott; mert a királyi hadsereg létszáma, j'eiszereiése és harckészsége jóformán királyaink anyagi helyzetétől függött.

5.

HOGYAN FEJLŐDÖTT HADKÖTELEZETTSÉGÜNK A MOHÁCSI VÉSZIG.

A fejedelmekkorabeli őseinknél a hadkötelezettség nem a férfi lakosság személyeire egyenként, mint most, hanem a törzset alkotó vérrokoni egységekre, a nemzetségekre és hadakra hárult. Ezért katonát a nemzetségek alkotó részei, a hadak, amelyek családokra tagozódtak, állították ki és az ilyen katonák nem egyéni, hanem rokoni egységek érdekeit képviselték. Tehát a fejedelmekkorabeli hadseregek vitézei a zsákmányból, szerzeményből reájuk jutott részt nem magántulajdonnak, hanem a vérrokoni egység közös tulajdonának tekintették, mert ők vagyonközösségben éltek. A fejedelmekkorabeli magyar harcos nem volt zsoldos katona, hanem az őseink különleges társadalmi és gazdasági viszonyai miatt a közösség által kiállított harcos volt, ki elismerést, jutalmat a saját vérrokoni kötelékének fejétől kapott. Ezért őseinknél a katonaállítási kötelezettség, ami a vérségi egységek kötelező véradója volt, mindig vérrokoni egységekre hárult, s általunk ismeretlen arányszám szerint történt. És ha a kiállított katona elesett, a vérrokoni kötelék új katonát tartozott kiállítani. Az ősmagyar hadsereg a szabad és birtokos magyarok összeségét magában foglalta, akik nem zsoldért, hanem nyert javaiknak védelmére önként és kötelességszerűleg harcoltak és akiket vérségi és egyúttal birtoklási kapcsok szerint soroltak be a megfelelő katonai egységek kötelékeibe.[16]

A hadkötelezettség Szent István korától kezdve részben egyes személyekre, részben pedig továbbra is csak vérrokoni kötelékek egységeire hárult. Ez egyes személyeket illetőleg kiterjedt elsősorban azokra a királyi intézmények élén álló hivatalos és a király oltalma alá menekült magánszemélyekre, akik a királyság intézményével szoros összefüggésben álló személyek »serviens regis«-ek voltak és az

[16] Barkó Jenő: Az ősmagyar hadművészet fejlődése és hatása Nyu«at-európára, lip. 1934. G3. oldal.

őslakosság egy részére, a várnépekre stb., akik harcolni is a királyi hadsereg kötelékében tartoztak. Ez kiterjedt azokra a szabad emberekre, leginkább köznemesekből álló vérségi egységekre, akik a nemzeti hadsereg tagjai maradtak és akik ősi szokás szerint, sőt a későbbi Arany Bulla értelmében is, fegyvert fogni és harcolni csak végveszély esetén tartoztak. Később, midőn a nemesek megyénként már nem vérségi kötelékeket alkottak, hanem mint közjogi egységek, érdekcsoportokat képeztek, katonát továbbra is arányszám szerint állítottak ki. Azért voltak a nemesi vagy megyei bandériumok létszámai különbözők, mert a megyék területén lakó nemesek létszáma sem volt egyforma.

A szentistváni társadalomnak ez a különféle javak és jogok élvezetéből eredő hadkötelezettsége az Anjouk korában módosult ugyan, de lényegileg nem változott. Mert a bandériális hadszervezettel járó hadkötelezettség új formái, amelyek az ősi tradíciókkal nem ellenkeztek, már IV. Béla uralkodása végén is megnyilatkoztak, amikor a Societas Baronorum hatásköre és a praedita servi tum elve már kialakult. IV. Béla ugyanis csak azoknak a főnemeseknek adott birtokott[17] és várépítésre engedélyt, akik saját csapataikkal a királyi hadsereg létszámának emelésére vállalkoztak, sőt a várjobbágyok[18] és kun vitézek tömeges nemesítése is csak azért történt, hogy az új nemesek is a királyi hadsereg létszámát emeljék. Tehát az újonnan megadományozott főnemesek és az új köznemesek is már nem a nemzeti, hanem a királyi hadsereg tagjai lettek, mert harcolniok is már a királyi hadsereg kötelékében kellett.

[17] Dr. Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. században Bp. 1900. című műből idézett rész és a m. kir. Országos Levéltár állandó kiállítása anyagát képező eredeti okmányok tanúsága szerint nálunk kezdetben a nemesítés: adóelengedés, birtok– vagy bíráskodási jog adományozása, királyi hivatal élére való állítás, stb. módon történt. Noha nemesítést tartalmazó okmányok a korábbi századokból is megmaradtak, de a 10-13, századból származó olyan adománylevél, mint amilyennel a nemesítés habsburgházi királyaink korában történt, nem maradt fenn. A legrégibb ma is létező címereslevél »armalis«, amelyet Zsigmond király Tétényi Péter részére kiadott, 1105-ből származik. (Bárczay Oszkár: A heraldika kézikönyve, Bp. 1897. 412. oldal.)

A 7 példányban kiállított Arany Bulla eredeti példányai is elvesztek, csak az 1231. évből származó hivatalos másolat van meg. A legrégibb eredeitben fennmaradt törvényünk, mely azonban a Corpus Juris Hungariciből kimaradt, IV. Béla 1267. évi törvénye, amellyel ő és fiai a nemesek szabadságait megerősítették. (O. L. á. k. 5. f. sz)

[18] A tatárjárás után nem minden várjobbágyból lett királyi servions, mert Karácsonyi idézett művének III. kötet 111. oldalon levő adat szerint az Etre nevű család, mint várjobbágy még 1355-ben is létezett. Tehát várjobbágycsaládok még Nagy Lajos korában is voltak.

A nemzeti hadsereg szervezete azonban megmaradt, mert az adott esetekben a következő személyekből alakult meg: a régi, tehát független köznemességből, a királytól független, esetleg vele szemben ellenséges viszonyban levő oligarchák fegyveres magáncsapataiból és végül a kiváltságos területek lakóiból, a kunok, horvátok és szászok csapataiból.

A bandériális hadszervezet hadkötelezettségének megértéséhez a nemesi intézmény és a praedita servitum lényegének ismerete szükséges mit itt ismertetni csak nagy vonásokban lehet.

A Nagy Lajos királykorabeli magyar nemesi családokat, mert Nagy Lajos korában a magyar nemesi intézmény már teljesen kijegecsesedett, négy nagy csoportba lehet beosztani.

I. ORSZÁGOS NEMESEK.
II. EGYHÁZI NEMESEK.
III. KÜLFÖLDI NEMESEK.
IV. TERÜLETI NEMESEK.

I.

Az országos nemesek voltak, kik nemesi kiváltságaikat az ország egész területén, sőt bármely bírósággal szemben is érvényesíthették. Két részre oszlottak: fő– és köznemesség.

Főnemesek voltak, akik várakkal, hatalmas birtokkal és birtokaikon élő jobbágyok hadkötelezettsége felelt is rendelkeztek: *királyi hercegek, hercegek, grófok, bárók, örökös ispánok* stb.

A köznemesek sorában is többféle nemesi család tartozóit. *Szállás-nemesek* voltak azok, akiknek birtokai nem királyi adományból, hanem a honfoglaláskorabeli osztozkodásból »divisio« származtak. *Birtokos-nemeseknek* nevezték azokat, kik birtokaikat valamely királytól adományképen »donatio« kapták. *Címeres-nemesek* voltak: azok, kiknek ősei a nemesítés alkalmával címereslevelet »armalis« rendszerint birtokadomány nélkül kaptak. De az ilyenek, ha birtokot nem is kaptak, olyannal nősülés vagy vásárlás révén rendszerint rendelkeztek. A legszegényebbek, *az egytelkes vagy táksás nemesek* voltak, kik már adót, taksát is fizetni tartoztak; mert birtokaik jogi természeténél fogva jobbágy, tehát adóköteles földek voltak. Ezek tömeges nemesítés alkalmával rendszerint csak jobbágyteleknagyságú birtokot kaptak, s azokat jobbágy nélkül maguk művelték.

Az egy Lelkes, léhát szegény köznemesek a bárók társaságának "Societas Baronorum« tagjaival, majd később a bandériumok lartására vagy csak kiállilására kötelezett földesurakkal szemben katonnai szolgálatot szívesen vállaltak. Azokat, akik katonai szolgálatot vállaltak: serviens, praedialis, mig azokat, akik a földesurak földbirtokainak gazdasági ügyeit intézték, familiáris nemesnek nevezlek.

Nagy Lajos hivatalos királyi bandériumainak legkiválóbb zsoldos vitézeit, kikinek javarésze a hazai nemzetségek sorából került ki, gyakran nemesitette, sőt másokat is, hogy a királyi felkelő bandériumok emberanyaga meg legyen. Mátyás király pedig a Bakonyi környéki községek közül egész községek lakosságát is nemesítette, sőt az elszegényedett köznemeseknek új adományokat »nova donatio« adott, hogy azok nemesi mivoltukhoz méltóan élni és hadkötelezettségeiknek eleget tenni képesek legyenek.

II.

Egyházi nemesek voltak a püspökök, apátok stb., kik hivatásuknál fogva királytól kapott, de nemesi kötelezettségekkel terhelt birtokok felett rendelkeztek. Ilyen egyházi személyek személyesen felkelni vagy a nemzeti hadsereg részére kezdetben fegyveres csapatot, később bandériumot kiállítani tartoztak.

III.

A külföldi nemesek a magyar nemesi intézmény előnyeit csak akkor élvezhették, ha őket már a magyar király is nemesi te tie, ami rendszerint katonai szolgálat vállalásával járt.

IV.

Területi nemesek, kiket azért telepítettek egyes vidékekre, rendszerint a bánok, vajdák birtokaira, hogy ott korlátolt nemesi kiváltságokat élvezve, katonai szolgálatot teljesítsenek, törvényeink értelmében nem voltak nemesek, mert a kiváltságokat, amelyeket élveztek, nem koronázott királytól származtak; sőt ha a kiváltságos területről elköltöztek, jobbágysorba sülyedtek. Ilyenek voltak a szepesi tízlándzsások, a hajdú nemesek, a székely és egyéb határőr nemesek, valamint az egyházi személyek papi nemesei is, mint az

esztergomi érsek nemesei. De a székelyek között voltak országos nemesek is; sőt ott háromféle: primőr, lófő és gyalogos székely nemes létezett.

a) A serviens szolgálat meghatározott időre szóló, önkéntes katonai szolgálat vállalása volt, amellyel kisebb birtok »praedium« adományozása járt s amit a szegény köznemesek a királlyal vagy fegyveres magáncsapatokkal rendelkező főurakkal szemben szívesen vállaltak; mert Kálmán király óla a szolgálat lelelte után a praedium birtokot már eladni is lehetett. A serviensek tehát állandó, a mai értelemben vett tényleges szolgálatot teljesítettek.

b) A praedita servitum szintén meghatározott időre szóló, önkéntes katonai szolgálat vállalása volt, amelyet praedium-birtok adományozása mellett a szegény köznemesek olyan földesurakkal szemben vállaltak, akik háború esetén a felkelő csapatokat állítottak ki: a király, királyné, egyházi méltóságok és gazdag főurak. Tehát ezeknek (akiket praediális nemesnek nevezlek és akik a mai értelemben véve tartalékosok voltak) kötelessége abból állt, ha a bandériumot fegyverbe szólították, ők is fegyvert fogtak és kiegészítették a békekeretből álló bandériumot.

Míg a hivatalos bandériumok közvitézei állandó zsoldosok voltak, addig a felkelő bandériumok tagjainak zöme a nagybirtokosok birtokain élő, gazdasági munkát végző egyénekből és a városok polgáraiból került ki, mert azok hadkötelezettsége felett a földesúr rendelkezett. Az állandó, valamint a felkelő bandériumok apróbb egységeit a serviens és a praediális nemesek vezették, akiket, mint katonákat: tizedes, ductor stb. néven neveztek. Az egész felkelő bandériumot a bandérium ura vezette.

Ha a Nagy Lajos király által megszilárdított bandériális hadszervezetnek hadkiegészítési és hadkötelezettségi rendszerét vizsgáljuk, látni fogjuk, hogy a birtok a kiegészítési területet, lakossága pedig a hadkötelezettséget jelentette. Itt azonban a főurak, a saját jól felfogott gazdasági érdekei miatt, a katonai szolgálatra kötelezettek kiválogatásánál bizonyára valamilyen arányszám szerint jártak el; mert a történelmi tények azt bizonyítják, hogy az óriási birtokok több ezer főnyi lakosságából nem minden hadrafogható férfi volt katona. Ugyanis, míg a nagybirtokosok közül azok, kik közjogi méltóságokat töltöttek be, kiváló zsoldos vitézekből megszervezett, állandóan fegyverben álló, hivatalos bandériumokat tartottak fenn, addig a többi birtokosok birtokaik jövedelme és annak lakosságához mért aránya szerint, csak esetenként fegyvertfogó,

esetenként harcoló, felkelő bandériumokat állítottak ki; de az egyházi és úri bandériumoknak békebeli kerete, szervezete is meg volt. Tehát ha a felelő bandériumot fegyverbe szólították, tudta mindenki nagyon jól, hogy kinek kell fegyvert fogni és kinek kell továbbra is a gazdaságban maradni. A nemesi bandériumok azonban – kezdetben békebeli keret nélkül – csak külellenség támadása esetén alakultak meg.

Ki milyen gazdag volt, annyi jobbágyteleknagyságú földet osztott ki a birtokain élő jobbágyok között. Tehát csak korlátozott számú jobbággyal rendelkezett. Fontos ezt tudni azért, mert hadügyi törvényeinkből világosan, kitűnik, hogy a bandériális hadszervezet idején a honvédelmi kötelezettség súlya a birtokos nemességre a jobbágyok számaránya szerint nehezedett. Vagyis, akinek több jobbágya volt, annak több katonát kellett kiállítani. De azt a versengést, hogy ki-ki mennél több katona kiállítására vállalkozzék, már Róbert Károly keltette fel. És Nagy Lajos idejében a legalább 50 főnyi csapat kiállítására a jobbmódúak már nagyon is törekedtek, hogy azt, mint bandériumot, a királytól kapott családi címerrel díszített, saját zászlóik alatt vezethessék.

Ebből a versengésből azok a kevésbbé jómódú köznemesek sem maradtak ki, akik csak néhány jobbággyal rendelkeztek, tehát 50 főnyi csapatot kiállítani nem tudtak; de függetlenek voltak, mert serviens vagy praedita servitum szolgálatot senkivel szemben sem vállaltak. Tehát ők a bandériális hadszervezet hadkötelezettségéből kimaradtak volna, mert ősi hadügyi törvényeink értelmében fegyvert fogni csak végveszély esetén tartoztak.

De ez nem történt meg, mert ekkor vármegyénként a kevésbbé jobbmódu köznemesek is szervezkedni kezdtek, bandériumokat szerveztek. Sőt a királyi vármegyék ekkor alakultak át nemesi vármegyékké, melyeknek közigazgatása teljesen a köznemesség kezébe került. De mivel azok egyenként 50 főnyi csapatot kiállítani nem tudtak, összeálltak vármegyénként és 20-20 jobbágytelek arányában önmaguk közül 1-1 lovaskatonát állítottak ki, kinek költségeit is a telkek arányában viselték.

A 20:1-hez arányszám, bár törvényeinkben sokszor fordul elő, de sokszor módosult is, mert azt a veszély mérve szerint hol emelték, hol csökkentették. Később a törvények a nemzeti hadsereg fegyverbentartási idejét is emelték, ami kezdetben csak kétheti időre szólt. A királyi hadsereg részleges felkelés »exercitus particularism, a nemzeti hadsereg pedig csak általános felkelés »exercitus gene-

ralis« kihirdetése esetén fogott fegyvert. A nemzeti hadsereg felkelésének, mozgósításának kihirdetése véres kardnak az országban való körülhordozása révén történt, még 1526-ban is. Tehát a nemzeti hadsereg zömét alkotó nemesi bandériumok csak ilyen esetekben alakultak meg, fogtak fegyvert és harcoltak a betört ellenség ellen, különben azokat fegyverbe szólítani nem lehetett.

Az 1495:XI. t. c. értelmében a déli: Pozsega, Valkó, Szerem, Bács, Csanád, Békés, Arad, Zaránd, Torontál és Temes megyékben minden 24, addig a többi megyékben már csak minden 33 jobbágytelek után kellett egy-egy lovaskatonát kiállítani a megyei bandérium részére.

Az 1498:XVIII. és a XXI. t. c. értelmében, a birtokos nemességnek minden 20-20, míg az egytelkes nemeseknek már minden 10-10 porta után egy-egy tisztességes lovast kellett kiállítani a megyei bandérium részére.

Az 1518. évi királyi dekrétum 2. pontja értelmében elrendeltetett, hogy minden év Szent Mihály napján: a főpapok, bárók, előkelők, az összes nemesek, az egytelkesek is, Bácson hadifelszerelésben jelenjenek meg. Az urak 20-20 jobbágytelek után kiállítandó lovaskatonát, továbbá a tizeddel rendelkező egyházi személyek és azok, akik 50-100 vagy annál is több jobbággyal rendelkeznek, különleges fegyverzettel felszerelt csapataikat is hozzák magukkal; a tizeddel nem rendelkező egyházi személyek, valamint az apácák és özvegyek 20-20 jobbágytelek után egy-egy lovast állítsanak ki.

Az 1504:XXIV. t. c. kimondja, hogy az egyházi és uri bandériumok állandóan készenlétben álljanak.

Az 1507:VL t. c. kimondja, hogy a királyi hivatalos bandériumok magyarokból álljanak és azokból 400-400 fő a király udvarában, 600-f)000 fő pedig a déli határvárakban tartózkodjék.

Az 1518:XXXVL, az 1522:XX. t. c. értelmében a birtokos nemesek 10-10 jobbagyteîek után egy-egy lovaskatonát kiállítani, az egytelkes nemesek pedig személyesen felkelni tartoznak.

Az 1526:VIII. t. c, a szörnyű veszedelem előestéjén érzett kényszerítő körülmények hatása alatt már azt mondotta ki, hogy általános felkelés esetén mindkét nemesség mennél nagyobb hadikészülettel és személyesen keljen fel.

Mint az idézett törvényekből világosan kitűnik, a nemzeti hadseregben a hadkiegészítés 1526-ig még arányszám szerint történt, a királyi hadseregnél pedig a hadkötelezettség az egyenként javadal-

mázott személyekre hárult. A királyi hadsereg szervezeténél azért kellett áttérni a személyenkinti hadkötelezettségre, mert az első királyi hadsereg a következő személyekből alakult meg: testőrség tagjai, a hű nemzetségek hadai, Gizella királyné kíséretében érkezett lovagok fegyveres csapatai, a lázongó és levert nemzetségek hadai-Mi a király oltalma alá helyezkedett vitézek, felszabadított rabszolgák és végül az akkoriban kialakult közjogi és egyházi méltóságokból, kik személyeikre nézve a királlyal szemben hadkötelezettségre kötelezve voltak. De a nemzeti hadsereg szervezeténél továbbra is megmaradt az ősi alapon való hadkötelezettség elve, mert a nemzeti hadsereg azokból a lázongó, de levert vagy lecsillapított szabad emberekből, nemesekből alakult meg, (Aba, Ajtony, Gyula stb.) kik Szent István királlyal szemben katonai kötelezettséget nem vállallak; de kijelentették, ha a hont veszély fenyegeti, fegyvert fognak. *Tehát nem térhetünk ki annak a történelmi ténynek megállapítása, elől, hogy Szent István kora óta a királyi hadseregben a hadkötelezettség mindig az egyes személyekre, míg az a nemzeti hadseregnél ősi alapon, továbbra is vérségi kötelékekre, rokoni egységekre hárult, mely később kiterjedt a járásonként és megyénként élő nemesekre, akik önmaguk közül váltakozó arányszám szerint állítottak ki katonákat a nemzeti hadsereg részére; de csak akkor, ha a nemzeti hadsereget a király ősi alapon, az Arany Bullában lefektetett elvek értelmében, fegyverbe szólítani kényszerült.*

A mohácsi vész idején pedig bekövetkezett a nagy nemzeti tragédia, mert a magyar haderő hadkötelezettségének erkölcsi alapjai rendültek meg. Ugyanis a köznemesség, mely elszegényedett, miközben igen gazdag főúri családok keletkeztek, már Hunyadi János kormányzósága ideje alatt megkísérelte, hogy hadkötelezettsége anyagi terheit a nagy jövedelemmel rendelkező főnemességre hárítsa át; mert a főnemesség óriási jövedelme és hadkötefezettsége, valamint a köznemesség szűkös jövedelme és hadkötelezettsége, honvédelmi szempontból nem állott arányban. Egyesek nélkülöztek és ingyen katonáskodtak, mások földi javakban bővelkedtek, de a honvédelmi kötelezettségeikkel járó anyagi terhek vállalásától határozottan irtóztak. Hadkötelezettségünk már a Hunyadiak korában helyes irányban fejlődni kezdett; átmeneti félben volt és betoborzott zsoldosokból álló seregek hadkötelezettségének fejlődési irányban haladt, amikor a török veszedelem ránk szakadt.

Megállapíthatjuk tehát azt a szomorú tényt is, hogy a magyar nemzet, mely a mohácsi vész idején a legnépesebb európai nemzetek

közé tartozott, ősi hadszervezettel, óriási haderővel és kiváló katonai erényekkel rendelkezett; de a királyi és nemzeti hadsereg fehér és fekete jellegzetessége, tehát alkotmányjogi okok miatt egész haderejével nem léphetett fel a törökkel szemben, sem a mohácsi csata előtt, sem azután. A kétféle sereget egyesíteni és azzal az ország határain túl a török ellen támadólag fellépni lehetetlenség volt; sőt a Jagellók erélytelensége miatt a kétféle alkalmi hadsereg közül, nem sikerűit fegyverbe szólítani sem az egyiket, sem a másikat. Tehát Mohácsnál elsősorban a magyar hadszervezeti és hadkötelezettségi formák buktak el és idő kellett ahhoz, amíg nálunk a germán hadszervezet és hadkötelezettség gyökeret vert.

6. §.

ÁTTEKINTÉS A MAGYAR HADERŐ LÉTSZÁMÁNAK INGADOZÁSÁRÓL A BANDERIÁLIS HADSZERVEZET IDEJÉN.

Nagy Lajos király (1342-82) dicső uralkodása idején a magyar haderő oly hatalmas volt, hogy a hadműveletek az ország határain kívül (Litvánia, Itália és Balkán) zajlottak le.

Zsigmond király (1387-95-1437) uralkodása idején, midőn Magyarországot a husziták és a törökök, sőt a velenceiek is támadták, a magyar haderő bár hatalmas volt, de a magyar király mégis északon és délen jóformán védekezni kényszerült. Ezért az 1435. évi dekrétum kiadása idején, a rendelkezésre álló egész haderőt: a királyi és nemzeti hadsereget, valamint a szerb, bolgár és oláh segélyhadakat is Magyarország területi épségének védelmére állította be és az egész haderőt 6 részre osztotta fel. Mindegyik élére egy-egy főkapitányt állított, akik a rendelkezésükre bocsátott csapatok részére az általános felkelést is elrendelni jogosultak voltak. Ekkor a magyar haderő a következő hadműveleti egységekre tagozódott (Szederkényi Nándor: A magyar hadiintézmény 1848-ig Bp. 1896. 40-44. oldal.)

I. FŐKAPITÁNYSÁG (a török ellen, az Adriától az Una folyóig):

a) hivatalos bandériumok:

hiv. kir. band .... 1000 fő
hiv. tiszti band. . ...
a horvát bán .... 500 „
a szlovén bán .... 500 „

b) egyházi bandériumok:

a zágrábi püspök .... 500 „
a várnai perjel .... 50 „

c) úri bandériumok:

Tahi Lőrinc, Blagay urak, továbbá a Gorbovai, a
Cetinjei és a Seginai gróf 500-500 fő bandériuma 2500 „

összesen: 5050 fő.

II. FŐKAPITÁNYSÁG (a török ellen, az Unától Ozoráig):

a) segélyhadak:

Szerbia .... 8000 fő
Bulgária .... 4000 „
Dalmát-Szlovén és Tót rendek csapatai........................ 4500 „
Boszniai és Hercegovina-i rendek csapata.................... 4500 „

b) hivatalos bandériumok:

a sót bán (Thalloczy Metko).. 1000 „
a mocsói bán (Maróthy János)... 1000 „
az ozorai bán .... 400 „

c) egyházi bandériumok:

a pécsi püspök.. 500 „
a boszniai püspök . ... 100 „

d) úri bandériumok:

Garai János, Gergelyffy János és lévai Cseh Péter 500-500, Bothos urak, Vajdafy Henrik, Herkey Lőrinc és a pozsegai főispán 100-100 főnyi bandériuma .... 1900 „

e) telekkatonaság megyénként, de a nemesi bandériumok létszáma nélkül:

Vas 600, Zala, Somogy, Baranya 500-500, Bács, Pozsega 300-300, továbbá Bodrog, Verőce, Valkó, Szerem és Torontál megye 200-200 főnyi csapata 3700 „

összesen: 29.600 fő.

III. FŐKAPITÁNYSÁG (a török ellen Erdély felől):

a) hivatalos bandériumok:

hiv. kir. band .... 1000 fő

b) egyházi bandériumok:

a kalocsai érsek... 500 „
a váradi püspök.. 500 „
a csanádi püspök.. 200 „

c) telekkatonaság.·

Kéve és Arad 300-300, Krassó, Csongrád és Zaránd 200-200, Csanád és Temes megye 100-100, továbbá az oláhok, jászok és kunok 200 főnyi csapata . ... 1600 „

összesen: 4000 fő.

IV. FŐKAPITÁNYSÁG (a török ellen Erdély felől):

a) segélyhadak:
a moldvai oláh vajda csapata .... 5000 fő
a havasalföldi vajda csapata .... 5000 „

b) hivatalos bandériumok:
hiv. kir. band. .... 1000 fő
hív. tiszti band, (erdélyi vajda) .... 1000 „

c) egyházi bandériumok:
az erdélyi püspök .... 500 „

d) úri bandériumok:
az erdélyi urak részéről .... 3000 „
a székelyek részéről .... 4000 „

e) telekkatonaság:
Külső- és Belső Szolnok 400-400, Bihar 300, Békés, Szatmár és Szabolcs 200-200, Ugocsa és Bereg 100-100 és Máramaros megye 50 főnyi csapata .... 2050 „

összesen: 21.550 fő.

V. FŐKAPITÁNYSÁG (a husziták ellen):

a) 4 kir. felkelő band, ... 4000 fő

b) egyházi bandériumok:
az esztergomi és az egri érsek, összesen 4 bandérium 500-500 fő .... 2000 „

c) úri bandériumok:
Stibor gróf 2 band .... 1000 „
Szentgyörgyi gróf 1 band .... 500 „
Perényi János, Homonnai és a Pelsőci urak . . .. 600 „·
Széchenyi László, Berencséni Imre, Kolnai Miklós és Kompolti Pál 100-100 főnyi, továbbá Agárdi György, Patkó László, Herkei Eusztah, Gyarmathy Miklós, Thary Róbert, Arányi István Széchenyi Osvát, Dereghy Sebestyén, Sáffár István, Ernyei Mihály, Czobor Mihály és a Noffri urak 50-50 főnyi bandériuma .... 1400 „

d) telekkatonaság:
Tolna, Pest-Nógrád és Fejér 1000-1000, Zólyom,

Sáros, Abauj, Nyitra-Turóc 600, Gömör[19] és Heves 400-400, Zemplén és Borsod 300-300, Esztergom és Komárom 200-200, Hont, Bars, Sopron, Győr és Veszprém 100-100, Mosón és Pilis megye 50-50 főnyi csapata .... 4875 „

összesen: 14,375 fő.

VI. FŐKAPITÁNYSÁG (Pozsony várának védelmére):

Hédervári urak 2 bandérium .... 1000 fő
a győri püspök .... 500 „
a veszprémi püspök .... 500 „
a pannonhalmi apát .... 250 „
telekkatonaság:
Pozsony, Trencsén, Árva és Liptó megye csapata .... 1200 „

összesen: 3450 fő.

Az itt felsorolt és a főkapitányok alá rendelt bandériumok és a segélycsapatok létszáma kb. 75.000 főt tesz ki. Miután Rozgonyi, Losonczy, Kanizsay, Báthory, Bánffy stb. főúr és néhány jómódú köznemes magánbandériuma, valamint a királyi várak várőrsége, a dunai hajóhad legénysége és végül az 54 vármegye nemesi bandériumának létszáma felsorolva nincs, feltehető, hogy 1435 körül Magyarország védelmére már kb. 120.000 főnyi haderő állott rendelkezésre, amelyből csak kb. 30.000 katona volt idegen. Zsigmond király az 1389. évi nikápolyi csatába még kb. 80.000 főnyi sereggel indult el, mert királyi seregéhez több egyházi, úri és nemesi bandérium is önként csatlakozott. Sőt, mert a török kiűzéséről volt szó, Zsigmond király zászlója alá még kb. 10.000 angol, kb. 10.000 francia, valamint igen sok német, cseh stb. lovag is sereglett.

Zsigmond király halála után a királyi hadsereg felbomlott és I. Ulászló király (1440-44) uralkodása, valamint Hunyadi János (1446-52) és Szilágyi Mihály (1452-58) évi kormányzósága idején már csak igen kislétszámú királyi hadsereg létezett, de Hunyadi János a török ellen mégis támadólag lépett fel.

Az a támadó hadjárat, amelyet I. Ulászló király az egri várban

[19] A m. kir. Országos Levéltár állandó kiállításának anyagában, 27. f. szám alatt fekszik Gömör vármegye 1427. évi adóösszeírási ive, mely szerint a megye icrülelén 4883 adófizető jobbágyporta létezett. A porták évi 40 dénár kapuadót fizettek. Tehát Zsigmond királynak ez a megye kb. 2932 forintot adózott, de a megyében, a nemesek nélkül, legalább 7030 hadrafogható jobbágyférfi élt.

Hunyadi János, Brankovics György szerb despota, kinek Magyarországon évi 40.000 aranyat jövedelmező birtoka volt, továbbá több egyházi és úri bandérium urának határozott ellenzése ellenére, csupán Caesarini bíboros pápai követ és az egri érsek buzdítására mégis elhatározott, súlyos vereséggel végződött, mert a királyi hadsereg a kitűzött cél megoldására kevésnek bizonyult. Ugyanis támogatás helyett a csehek, szerbek és az oláhok ellenséges indulattal viseltetlek a magyar királlyal szemben, a beígért velencei és pápai hajóhad támogatása is elmaradt; sőt a szerbek ellenállása miatt seregével az albániai Skander bég sem csatlakozott I. Ulászló királyi seregéhez. Ezért az 1444. évi szeptember 15-én lezajlott várnai csatában részt vett magyar királyi hadsereg csak kb. 21.000 főből állott, mely nemzetség szerint kb. 5000 magyar, 4000 lengyel, 1000 keresztes vitéz (olasz, német, cseh, stb.), Vlád Dralul vajda kb. 4000 főnyi seregére (oláhok), Hunyadi János és Szilágyi Mihály kb. 6000 főnyi zsoldosokkal kiegészített bandériumára (székelyek, szászok, oláhok), kb. 500 horvát, 200 bosnyák és kb. 400 bolgárra tagozódott. Egységek szerint pedig feloszlott: 3 hivatalos királyi és 2 királyi felkelő bandériumra (vitézei java részt lengyelek voltak), továbbá Hunyadi János, Szilágyi Mihály, az egri, váradi és boszniai püspök bandériumára, az oláh vajda seregére, Caesarini és a horvát bán csapatára és egy kis bolgár csapatra, amely I. Ulászló király seregéhez közvetlenül a csata előtt csatlakozott. (Dr. Erdélyi Gyula id. mű 18-1-88. old.).

Amig a csehek a hadjárat tartama alatt a Felvidéket pusztították, a szerbek Skander bég csapatait tartóztatták fel, sőt Brankovics még bandériumát sem állította ki, addig az oláh vajda serege a csata idején a tartalékot képezte és a csatában részt nem vett. De az oláhok, amint I. Ulászló király hősi halálának hirét vették, megfutamodtak, sőt a vajda még a menekülő Hunyadi Jánost is elfogta. Mint tudjuk, az 1935. évi várnai ünnepélyen a szerb, oláh és cseh küldöttségek nem vettek részt, jövetelüket ugyanis az utolsó pillanatban lemondták.

Mátyás király, noha (1458-90) uralkodása idején a magyar haderő ismét hatalmas volt, sőt a török szultánt kivéve Európában a legnagyobb volt, délen mégis jóformán csak védekezett. Csak északon lépett fel támadólag, ahol a fényes győzelmek sorozatát aratta, hogy a cseheket és a németeket segélycsapatok kiállítására kényszerítve, diadalmas seregét a török ellen vezethesse s őket Európából kiűzhesse, ö még Zsigmond királynál is hatalmasabb had-

erővel rendelkezett, mert míg a hivatalos és felkelő királyi bandériumok helyett kb. 40.000 vitézt állandóan fegyverben tartott, addig a magánbandériumok urait néha arra kényszerítette, hogy magánbandériumaikat állítsák ki, sőt a nemesi bandériumokat is igénybe vette. Tehát Mátyás király uralkodása idején nemcsak a királyi, hanem a nemzeti hadsereg is hatalmas volt. Állandó seregének főkapitánya kezdetben Rozgonyi és Hag Ferenc, majd Zelenei János és végül Haugvitz János volt, mely sereg: magyar, német, cseh. morva, lengyel, oláh, szerb, horvát, sőt Beatrix királynővel kötött házasság után már olasz zsoldosokból is állott. Jóllehet a sereg főkapitányai közül Hag és Haugwitz német volt, de a sereget magyarul vezényelték és benne legkevesebb volt a délszláv katonaelem. Annak hallatára, ami a nagy magyar király halála után bekövetkezett,[20] még ma is minden magyar szive elszorul; mert a mohácsi csata idején a királyi és nemzeti hadsereget, tehát az egész magyar haderőt már csak kb. 26.000 harcos képviselte. És ebből is kb. 6000 lengyel volt, mert a Jagellók idején a királyi hadsereg állandó zsoldosainak java része lengyel zsoldosból állott. Sajnos, Frangepán horvát bán a horvát csapatokkal kb. Nagykanizsa, Szapolyai János erdélyi vajda az erdélyi csapatokkal kb. Szeged és a német segítségnek előhada, mely csehekből állott, kb. Győr vonalai

[20] Őseink Mátyás király halála után, a török veszedelemre való tekintetlel, 1492, 95 és 98-ban sok üdvös hadügyi törvényt hoztak, de sajnos, azokat nem hajtották végre. így az 1498: XX. t. c. értelmében az ott fel nem sorolt: uri, nemesi bandériumukon, továbbá a várőrségek és a dunai hajóhad legénységén kívül, a magyar haderőnek a következő egységekből kellett volna állni:

a) kir. hiv. band.	2 band.	2000 fő
b) tiszti hiv. band. Szapolyai János nádor, Geréb Péter országbíró, Ujlaky Lőrinc íőkincstartó, az erdélyi vajda, a székelyek grófja, továbbá a horvát és a temesi bán bandériumai	7 „	3500 „
c) egyházi band.		
1. az esztergomi és az egri püspök	4 „	1600 „
2. a kalocsai, váradi, erdélyi, pécsi, zágrábi püspök és az auráni perjel	6 „	2400 „
3. a győri, váci, veszprémi püspök, pécsi, erdélyi káptalan, a péterváradi és a váradpéteri apát és a karthauzi barátok 200 főnyi csapata	4 „	200 1600 „
4. a váradi káptalan, székesfehérvári prépost és a szekszárdi barátok 100-100 főnyi csapata	1 „	300 „
5. a szimirnai, nyitrai püspök, zobori apát, bácsi káptalan és a titeli prépost 50-50 főnyi csapata	1 „	250 „
	összesen	11.650 fő.

érte el, araikor Tomory, a büszke vezér érseki székét elhagyva, Í528. augusztus 29-én a parányi magyar hadsereggel Szolimán szultán kb. háromszor nagyobb seregét megtámadta s Mohács nemzeti létünk nagy temetője lett. A mohácsi vész után hadszervezeti és hadkiegészítési rendszerünkben beállott változásról képet nyújt Thaíóczy Lajos: Magyar hadiszervezet ál alakulása a XVI. században, Századok 1877.

Noha Budán, 1519. márc. 8-án kelt okmány (O. L. á. k. 51. f. sz.) szerint Frangepán Gergely kalocsai érsek, Szapolyai János szepesi gróf és erdélyi vajda, Szatmáry György pécsi, Várady Ferenc erdélyi püspök és Báthori István temesi gróf Lajos király kiskoruságára és az ország veszélyeztetett helyzetére hivatkozva szövetséget kötöttek, hogy a királyt hűen szolgálják, mégis a mohácsi csata előtt Rákos-mezején a bandériumok szórványosan gyülekeztek. Ennek ellenére II. Lajos király Érd, 1526. jul. 25-én kelt levelében (O. L. á. k. 56. f. sz.) betlenfalvi Thurzó Elek, kir. kincstartót és tárnokmestert bandériumával együtt a hadjáratban való részvét alól felmenti és őt a királyné védelmére Budára visszarendeli; de Tolna, 1926. aug. 10-én kelt levelében már arról panaszkodik, hogy a török elleni hadjáratra felfogadott lovas– és gyalogos zsoldosok közül számosan zsoldjukat felvéve, megszöktek. Ezért felszólítja a hatóságokat és magánosokat, hogy az ilyen szökevényeket nyomozzák ki s ha elfogják, felakasztással vagy más méltó büntetéssel sújtsák. (0. L. 52. f. sz.).

Brodarics István szerémi, később váci, majd egri püspök Dunaszentgyörgy, 1526. aug. 6-án kelt és Mária királynéhoz intézett levelében a királynét a török ellen vonuló magyar seregben uralkodó állapotokról világosítja fel és nyugalomra inti. Levelének tartalma kb. a következő: A magyar seregben nagy a zavar és fejetlenség, hogy a király mit fog tenni, még nem tudjuk. Nem hiszem, hogy 20-30 napon belül olyan sereg g3^üljön össze, mellyel nyilvánvaló vereség nélkül szembe lehessen szállni az ellenséggel; pedig az közeledik s Eszéket, ha már is el nem foglalta, csakhamar megszállja. Higyje el Felséged minden késő és bármit is mondjunk, mindenfelől végveszélyben vagyunk. Őfelsége a király meg fog lenni mindent, amit tud, de nincs senki, aki neki segítsen s vele együtt érezzen. Mind azt hiszik, hogy szárny nélkül is repülni tudnak. És a királyt, mivel óvatosságra int, félénknek nevezik. Bárcsak alaptalan volna az én desperation. Nem magamat féltem, hanem a királyt és az országot... stb. (O. L. á. k. 53. f. sz.).

7.§

MILYEN VOLT A LÓÁLLOMÁNY A BALKÁNI NÉPEKNÉL ÉS NÁLUNK?

Európának a honfoglaláskorabeli lóállományának minőségéről és mennyiségéről adatok rendelkezésre nem állanak s ezért csak a későbbi korokból származó és különösen a mai lóállomány adataira vagyunk utalva.

Hogy őseink a honfoglalás idején és később is igen sok és kiváló lóval rendelkeztek, az Leo császár Taktikájából is kitűnik, őseink sok tartaléklóval indultak a hadjáratra, részint táplálék biztosítása miau, mert szerették a lótejet, részint, hogy nagy tömeget mutassanak, mint azt Leo császár megjegyezte. Lovaik kiválóságáról pedig azok a lovasteljesítmények beszélnek, amelyeket őseink a fejedelmek korában és későbben is végeztek. Tehát őseink minden korban könnyű, gyorsmozgású és igen SZÍVÓS lóval bőven rendelkeztek. Az ilyen lovon a könnyűfelszerelésű magyar lovaskatonák szélsebesen száguldoztál: s katonai fölényük titka a gyors mozgásban rejlett.[21]

A görögök és a rómaiak jóformán azért fogadtak fel oly sok idegen zsoldos lovaskatonát, mert a balkáni és az apennini félszigeten mindig nagy volt a lóhiány. A lóhiány természetes következménye

[21] IV. Béla király Dénes nádort egy kis csapattal a vereckei szoros eltorlaszolásával bizla meg. De mert a tatárok 1241. március 12-én a torlaszokat széthányták és betörtek az országba, Dénes nádor, árkon-bokron való vágtázás után, március 15-én már jelentette a királynak a tatárok betörését, de egyébként is a tatár felderítőlovasok március 16-án már Vác környékén cirka tak. Nem ismeretes az óra, hogy Dénes nádor mikor érkezed Budára; de történelmi téri}r az, hogy három nap alatt, beleértve a pihenőket is, kb. 300' km. távolságot lovagolt s egy nap kb. 100 km esik. A nádor nem volt könnyű Felszerelésű lovas.

Miklós huszárfőhadnagy az 1892. évi becs-berlini távlovaglás alkalmával az 580 km. távolságot 71 óra és 24 perc alatt lette meg, amikor is pihenőre csak 15 és fél órát fordított. Tehát 59 órát ült nyeregben s naponta kb. 232 km. távolságot lovagolt; a pihenőket is beleszámítva, egy napra 190 km. esik.

Ezzel szemben egy világhírű lovas, XII. Károly svéd király, amikor Dimotikából (Konstantinápoly mellett) Budapesten és Boroszlón át Stralzung-ig lovagol!, a kb. 1700 km. utat 14 nap alatt lette meg. Tehát egy napra, a pihenőket is beleszámítva, kb. 122 km. esik.

a terepnek, mert a ló, mely síkvidékről származik, a hegyvidéken és karsztos területeken nem szaporodhatok úgy, mint a síkvidéken. Tehát a szerbek, mert nem voltak lovasnépek és mert a Balkánon lóhiány uralkodott, még az 1389. évi rigómezci csata idején sem rendelkezhettek nagyszámú lovassággal. Sőt az akkor létezett szerb lovasság, a szerbek segítségére siető és Garay Miklós macsói báii által vezetett magyar lovassággal együtt elpusztult. A Balkánon a lóhiány csak fokozódott, mert a törökök adó fejében a jó állapotban levő lovakat mindig összeszedték. [2] Szerbiában a lóállomány ma is kb. olyan, csak kevesebb, mint Erdélyben, ahol kistermetű, lovaglásra alkalmatlan, szívós mokány lovak képezik a lóállomány többségét. Ilyen lovon lovagolni, vágtázni nem lehet, mert a lovas lába majdnem földig ér. Horvátországban ma kétféle lóállomány van, de az is csak a nem karsztos területeken, mert a karsztos területen csak a szamár és az öszvér tud megélni. Azonban a horvát lóállománynak zöme hidegvérű, lassúmozgású, de igen hatalmas termetű: muraközi lovakból áll, mely lóanyag a könnyű lovasság részére teljesen alkalmatlan. De viszont a nehéz, páncélos lovasság részérc kiválóan alkalmas volt, mert a muraközi lóra a legsúlyosabb páncélzatú lovas is felülhet, azt a ló elbírja. Ugyanis a nehéz, a páncélos lovasság nem vágtázott, nem rohamozott, hanem ellenfelét rendszerint összekaszabolta, vagy legázolta, mert legfeljebb csak ügetésben tudott haladni.

Semmi sem jellemzi jobban a Balkánon mindig uralkodó óriási lóhiányt, mint az a tény, hogy a szerbek a világháború kezdetén is csak 28 lovasszázadot tudtak kiállítani, noha a katonai szekereket és ágyukat is ökrökkel és bivalyokkal vontatták.

Ezzel szemben Magyarországon a magyar nép lovasvolta és általában a lóbőség miatt a világháború kezdetén a sorhad, hadosztály törzs- és népfelkelő lovasszázadokkal együtt 246 lovasszázad alakult meg, jóllehet nálunk a katonai szekereket és az ágyukat is lovak vonták. Magyarországon oly nagy volt a lóáiiomány, hogy jóformán az osztrák, neme!, sőt az angol hadsereg lóállományának is egy része magyar származású ló volt.

Így hát megérthető az a történelmi tény is, hogy azok a délszláv kalonaelemekből megalakult, vajdái: parancsnoksága alatt álló fegy-

[22] A török hódoltság korában a lóállomány nálunk is annyira megcsappant, hogy lovakat íí. Rákóczi Ferenc idején és különösen 1774-ben, már a magyarországi lovasezredek részére is Moldvában és Ukrajnában Ivelklt vásárolni. (Újhelyi Péter ki. műve 119. és 258. o.)

veres egységek, amelyek a magyar király hadseregében zsoldos katonai szolgálatot vállaltak és amelyek: haramia, martalóc, mozluk, uszkok stb. néven szerepelnek a történelemben, nem lovas, hanem gyalogos egységek voltak és csak a parancsnokok, a vajdák jártak lóháton. Egyébként történelmünkben a balkáni katonaeleinek megnevezésekor a »guszar« szó sohasem fordul elő.

A szerbek nem tulajdonítanak fontosságot annak, hogy egy-két magyar tudós a magyar huszárság délszláv eredetének bizonyításán fáradozik, ők nagyon is jól tudják, hogy azok a szláv törzsek, amelyeket Heraklios görög császár a Balkán lakatlan részeire telepített, csak gyalogcsapatokkal rendelkeztek, hogy a szerb hadsereg zömét még a rigómezei csata idején is gyalogság képezte, hogy a szerb hadseregben a lovasság mindig kevés volt és szinte lenézett fegyvernemet képezett, lévén az idegen eredetű fegyvernem. És a szerbek attól kezdve, amint a harctereken a lőfegyver megjeleni, tehát kb. Zsigmond király uralkodása óta, már nem a gyalogság, hanem a tüzérség fejlesztésére fektették a fősúlyt és a lovasság fejlesztését tudatosan elhanyagolták. A szerbeknél már a török hódoltság vége felé, de különösen a török uralom alól való felszabadulás óta a tüzérségnél szolgálni olyan kitüntetés volt, mint ma egy angolnak a flottánál katonáskodni. Ezért rendelkeztek a szerbek a világháború kezdetén aránytalanul kevés lovassággal és oly fellünoen sok tüzérséggel, hiszen kezdetben több és jobb ágyúval rendelkeztek, mint mi.

Mint tudjuk, a mi seregeink zöme, még a későbbi korokban is, lovasságból állott. Sőt Napóleon ellen felvonuló nemesfelkelések kizárólag lovasságból állottak, tüzérség nélkül, amit az osztrákok bocsátottak a nemesek rendelkezésére. Tehát nálunk a főf egy vernem, még Napoleon korában is, a lovasság volt.

8. §.

HOGYAN FEJLŐDÖTT A LOVASSÁG A NYUGATI NÉPEKNÉL?

A könnyű-felszerelésű lovaskatona »équités levis, chevaux légères« szülőföldje Kelet, míg a nehéz nelszerelésűé »armiger miles, chevaux lourds» Nyugat lett, de csak jóval később.

A nyugateurópai lovasságnak a honfoglalás koráig terjedő időben történt fejlődését dr. Darkó Jenő igen szemléltetően írta le.[33] A frankok már a Carolingok korában is tekintélyes számú lovassággal, de a germánok ilyen fegyvernemmel csak később rendelkeztek. Noha a szászoknak némi lovassága már Nagy Károly ellen vívott harcok idején is volt, de a tulajdonképpeni szász lovasság megszervezését csak I. Henrik szász király kb. 9 évvel a 933. évi merseburgi csata előtt kezdte meg. A honfoglalás korától azonban Napoleon koráig a frank és a germán lovasság is állandóan a nehéz-felszerelésű lovasság irányában fejlődött; sőt Nyugaton a középkorban, a lovagkorban jóformán csak nehéz, páncélos lovasság létezett. Tehát Nyugaton a lovasságnak nagy, erős, mecklenburgi stb. termetű lovakra volt szüksége, hogy a ló elbírhassa a lovast. A nyugati lovasok könnyebb fegyverekkel harcoltak, mint az igazi lovagok, akiket tetőtől talpig, lovaikkal együtt vasvért borított, de a nyugati lovasok is a vértezetnek valamely módozatát mindig használták, mint azt a nevük is mutatja: vértes, dragonyos, dzsidás, stb., akik, a vérteseket kivéve, lóhátról szállva, gyalogosan is gyakran harcoltak.[21] A nehézfelszerelésű nyugati lovasoknak és különösen a lovagnak, hogy túlterhelt lovát legalább ügetésre birja, sarkantyúra »der Sporn, die Sporen Féperon« szüksége volt, mely a lovagi felszerelésnek nemcsak nélkülözhetetlen kelléke, hanem a lovagnak »Ritter, chevalier« büszkesége, sőt disze lett.

Ezzel szemben a honfoglaláskorabeli könnyű-felszerelésű magyar lovaskatona, aki a nehéz fegyverzetből semmit sem hordott

[23] Darkó Jenő: Turáni hatások a görög-római hadügy fejlődésében, (Hadt. Közl. I-II. füz. 1934.)

[24] Jahns: Geschichte der Kriegswissenschaft Leipzig 1880.
Delbrück Geschichte der Kriegskunst Berlin 1923.

magán,[25] sarkantyúja nem volt, de arra szüksége sem volt, mert ha vágtázni akart, amire a nyugati nehéz lovas képtelen volt, jóvérű lovát ösztökélni nem kellett. Annak csak szárat kellett adni és a ló lovasával együtt szélsebesen vágtázott. A hazaknak vagy mint nálunk mondják kozáknak, mint könnyű-felszerelésű ázsiai lovaskatonának sarkantyúja ma sincs, csak »nagajka«-ja van, amelylyel, ha kell, lovát megpaskolja. A könnyű-felszerelésű magyar lovaskatona lóhátról szállva soha, csak a világháború utolsó éveiben, mindig csak lóhátról harcolt és nyugati értelemben vett vértezetet sem használt; mert őt a kardvágás, a kardsujtás ellen ruházatának sújtása, sűrű zsinórzata védte. Sőt fegyverzete is jóformán mindig egészen könnyű fegyver volt, mely rendszerint csak szablyából állott. A német, francia, angol stb. hadseregben a nehesebb felszerelésű lovasság hajdani nevei ma is használatosak. De az 1870/71. évi francia-porosz háború óta Európa összes lovasságáról eltűnt a vértezet s némi vértezet csak a sisakon maradt, illetve az európai összes lovasság olyan könnyű felszerelést és fegyverzetet kapott, mint a magyar huszár. A németek és oroszok a kard mellett pikát még 1914/18-ban is használtak, amit a magyar huszár sohasem használt.

[25] Darkó Jenő: Ősmagyar hadművészet fejlődése és hatása Nyugateurópára. Bp. 1934. 41. old.

9. §.

HOGYAN FEJLŐDÖTT A LOVASSÁG A SZLÁV NÉPEKNÉL?

A hajdan Szarmát síkságon lakott ősszlávok leszármazottaiból származó mai szláv népek a Szarmát síkságon keresztül száguldó, turáni eredetű: hunn, avar, besenyő, bolgár, kazár, kabar, mag5rar, iatár stb. lovasnépek uraltáji ősi nyelvéből igen sok szót vettek át; mert ezek a turáni lovasnépek a szláv népeket részben leigázták, részben pedig őshazájukból űzték ki. Az orosz nyelvben sok finnugor szó van: ikra, zsír, dinnye stb.; sőt ott sok elszlávosodott finnugor szó is található. A ló szavunk ősi finn szó. Az oroszok azonban a lovat nem »kony v. kvony«-nak, mint a szomszédságunkban élő szlávok, hanem »lozsadj«-nak nevezik és az ágyat sem »posztjel»-nek, hanem »krevatj«-nak mondják. Kétségtelen, hogy mindkettő elszlávosodott finnugor szó, mert az utóbbi a kerevet szóból származik. Tehát nemcsak mi vettünk át a szlávoktól kifejezéseket, hanem a szláv nyelvekben is vannak ősi uraltáji nyelvből származó szavak.

A 8-10. században a szláv népek lovas hadsereggel még nem, sőt a csehek lovassággal még a 10. század vége felé sem rendelkeztek; mert 955. évi augsburgi csata idején I. Ottó szász király részére csak gyalogos légiót bocsátottak rendelkezésére, holott az Augsburg várát ostromló őseink serege kizárólag könnyű lovasokból állott. A szláv népek még akkor is, midőn már lovaskatonákkal rendelkeztek, akik középnehéz és nehéz lovasokká váltak, a lovas harcmódhoz nem értettek. Éppen ezért a szlávok kezdetben csak a leshelyből, kis lovascsoportokkal rajtaütésből álló harcmódot kedvelték; mert a nagy, igazi, tehát nyílt lovasharcokkal kapcsolatos harcászati elvek alkalmazásában még járatlanok voltak.

Jóllehet őseink a lengyelekkel mindig jóban voltak, a trónkövetelőket kölcsönösen támogatták, közös királyaink is voltak, sőt a lengyel és a magyar nemesi intézmény lényegében alig van különbség; mégis a lengyelek hadszervezetére és harcmódjára nem

őseink, hanem a germán lovagrendek nyomták rá jellegzetes germán bélyegüket. De 1575-ben, midőn Báthory István lengyel király lett, ki a lengyel hadsereget magyar mintára átszervezte és ott a 20-20 telek után kiállítandó katonaállítási rendszert vezette be, a lengyel lovasság már kétféle felszerelésű, »ulan« és »guszar« nevű lovasokból állott. A könnyebb felszerelésű lengyel lovast, Uhlanec tatár herceg foglyul ejtése óta »ulan«-nak; az előkelő, jómódú lengyel nemesek soraiból kikerült nehézfelszerelésű lovasokat, kik páncélzattal és különböző nehéz fegyverekkel, 4 méter hosszú lándzsával, súlyos öklelő dárdával, buzogánnyal stb. nehéz fegyverrel harooltak és akiket állandóan 4 fegyvernök kísért, »gusar«-nak nevezték, de bizonyára csak Nagy Lajos kora óta. Tehát a lengyel huszárnak csak a neve volt huszár. A délszlávok a honfoglaláskor lovassággal még nem rendelkeztek, s amit a lovasság terén elértek, azt mind elődeinktől és a törököktől tanulták el.

10. §.

MI JELLEMEZTE A KÖNNYŰFELSZERELÉSC MAGYAR LOVASSÁG KIVÁLÓSÁGAIT?

Őseink a fejedelmek korában a kortárs európai népekkel» szemben határozott katonai fölényben voltak, aminek oka a harcosok igazi katonai erényeiben, kiváló harcmodorában, a sereg nagyfokú mozgékonyságában és a magyar vezérek fejlett haditudományában rejlett; sőt akkor őseink a száguldó lóhátáról előre és hátrafelé való nyilazásban utolérhetetlenek voltak.

Noha az árpádházi és vegyesházi királyaink királyi seregei javarészt már nehezebb felszerelésű lovasokból alakultak meg és európai módon harcoltak; mégis, mert az egész magyar haderő zöme mindig egészen könnyű felszerelésű lovasokból állott, őseink faji adottságaiból származó, örökölt képességek a könnyűfelszerelésü magyar lovasság harcmodorában állandóan érvényesültek.

A mohácsi vész után, amikor a várépítés fellendült, várakból védelmi övek keletkeztek. így 1543-ban Kassa, Eger, Pápa vonalában a horvát tengerpartig hatalmas védőöv épült ki. Ennek a védőövnek a Duna-könyök és Balaton közötti részében, mely vonal Ausztriát védte és ahol a török állandóan támadott, két védelmi vonalból álló védelmi öv keletkezett. Az első vonalban Tata, Csesznek, Palota, Veszprém, Vázsony, Tihany, a második, a fővédelmi vonalban pedig Komárom, Győr, Pápa, Devecser és Keszthely vára állott. Komárom, Győr és Pápa várőrsége állandóan nagy volt, melynek java része könnyű lovasságból állott.

Itt ebben a várövben, a török hódoltság korában a magyar könnyű lovasságot jellemző várharc fejlődött ki, ahol a főszerepet a könnyű magyar lovasság játszotta; mert az a vár, mely lovassággal nem rendelkezett, meglepő török támadásnak volt kitéve s rendszerint török kézre került. Ebben a védelmi övben az volt a hadászati alapgondolat, hogy a várőrség kitöréseivel, portyázásánál már messze a vár előtt zavarja meg, késleltesse, esetleg hiúsítsa meg

az ellenség támadó hadműveleteit. Ebben a várövben a várak erőssége, hatósugara és általában a várak sorsa az előterepen lezajlott csaták kimenetelétől, illetve a várkapitányok rendelkezésére bocsátott lovasság mennyiségétől és különösen kiválóságától függött; mert a beosztott lovasság, mint gyorsmozgású főerő, a váröv réseibe betörni szándékozó ellenséges erőket felderíteni, lekötni, esetleg megsemmisíteni is képes volt. Sőt a könnyű magyar lovasság tartotta távol a törökök részére érkező felmentő seregeket is, ha a mieink török által megszállt várakat ostromoltak.

Itt a végeken, az örökös harcokban tűnt ki a könnyűfelszerelésű magyar lovaskatona s világhírű lett. Akkor nem létezett menetelő török sereg, amelyet a magyar lovasság habozás nélkül meg ne támadott volna; sőt igen sokszor csodálatos eredményeket ért el, mert hatalmas török seregeket vert szét. Ezért a magyar lovasság bátor, lendületes támadásai miatt a török réme lett és a török jobban félt egy kis magyar lovascsapattól is, mint egy vár egész várőrségétől, ha az csak gyalogságból állott.

A magyar könnyűfelszerelésű lovasságot, a huszárságot évszázadokon át annyira jellemző kiválóságok nemcsak a lovaglásban, kardforgatásban, hanem különösen a magyar harcmodorban jutottak kifejezésre; mert a magyar huszárság vagy rajcsoportokban harcolt, vagy nagyobb tömegekben rohamozott. Hatásos és különösen félelmetes volt a magyar könnyű lovasság rohama, amikor egetverő csatakiáltásoktól a levegő és a lovak patkóinak dübörgésétől a föld is remegett; mert a magyar huszárok kiváló lovaik teljesítőképességének teljes kihasználása mellett rajta-rajtában vágtáztak, szélsebesen száguldoztak. A magyar könnyű lovasság rohama rendszerint eredményes volt, mert a magyar huszárok a fizaki törvényekből eredő előnyöket is, amelyek a tömeg gyorsuló sebességéből erednek, kihasználták. A magyar huszárság ezt a kiválóságát, fölényét az oroszokkal szemben még a világháború idején is érvényesíteni tudta. Miután a magyar huszárok lovai jóval erősebbek, nagyobbak, súlyosabbak voltak és gyorsabban futottak, mint a kozákok lovai; természetes, hogy rohamok alkalmával jóval nagyobb lökőerőt is fejtettek ki, mint a kozákok. Az orosz hadvezetőség, amikor a magyar huszárság eme fölényét felismerte, a kozákok részére a rohamok mellőzését rendelte el. S azok később már csak lóhátról lövöldöztek, vagy lóról szállva harcoltak és a részünkről· megindított rohamokat, hacsak tehették, kikerülték.

Mint tudjuk, a m. kir. 5. honvéd huszárhadosztály Gorodoknál és Szatanovnál oly vakmerően támadott, hogy az oroszok lövészárkokba menekültek, sőt a huszárok a lövészárkokban géppuskával rendelkező oroszok ellen is rohamoztak. Sajnos, ez a honvédhuszárhadosztály, mely hat huszárezredből állott, a háború első hónapjában teljesen elpusztult. De a magyar huszárnak külföld által is elismert dicsőséges hírnevét újabb bizonyítékokkal öregbítette, amihez a limanovai harcokban szerzett huszár-dicsőség is hozzájárult. 1914/18-ban a szerb harctéren csak azért nem voltak lovasharcok, mert ott a magyar huszárnak nem volt ellenfele. A szerb ugyanis sohasem volt lovasnép.

11.

GYAKOROLT-E BEFOLYÁST AZ EURÓPAI HADÜGY A MAGYAR HADSEREGEKRE?

A Szent István által betelepített előkelő germánok, kik Gizella királyné kíséretében érkeztek és akik a királyi hadseregben fegyveres szolgálatot vállaltak, nehéz-felszerelésű lovaskatonák, lovagok voltak, kiknek nehéz felszerelését a jobbmódú szállás-nemesek közül egyesek korán magukra öltötték; sőt az ő harcmodorukat is elsajátították. De az ősi magyar harcmódtól lényegesen eltérő nyugati harcmód és nehéz fegyverek használata, amely őseink harckészségét korlátozta, csak annyiban vált kedveltté és terjedt el, mint ma a lovas pólójáték. A nyugati hadügy hatásának következménye mégis az lett, hogy már Szent István király óta a királyi hadseregben a nehezebb felszerelésű lovasok »miles« száma állandóan emelkedett. A királyi hadsereg tagjai a katonai felszerelést és fegyverzetet »arma militari« otthon állandóan készenlétben tartották, mert sohasem tudták, hogy őket a király mikor szólítja fegyverbe és melyik ellenség ellen küldi. És a mohi csata idején, amikor a királyi hadsereg gerincét képező várzászlóaljak megsemmisültek, már íjjászlovasságunk alig volt. De a kunok betelepítése után íjjászlovasságunk ismét volt, sőt íjjal harcoló katonáink még Mátyás király korában is léteztek.

Árpádházi királyaink idején, midőn a királyi hadsereg az európai hadügy befolyása alatt állott, őseink az európai nehéz lovasság felszereléséből cikkeket vettek át; azonban az idegen kifejezéseket nem használták, mert az átvett cikkek megnevezésére új katonai kifejezéseket gyártottak. E korból származó szavaink: lovag, sisak, patkó, sarkantyú, dárda, gerely stb.

Miután az európai hadügy befolyást jóformán csak a királyi hadseregre gyakorolt, a nemzeti hadsereg jellege a tatárjárásig nem változott; mert a nemzeti hadsereg tagjai, akik csak külellenség támadása esetén, tehát csak ritkán tartoztak fegyvert fogni, a költ-

séges katonai felszerelést otthon kéznél nem tartották; de ha kellett, mint könnyű-felszerelésű lovasok álltak ki. Azt az idegen befolyást, ami évszázadokon át a magyar haderőben változásokat, fejlődési fokozatokat idézett elő, itt felsorolni nem lehet.* Azonban a változásokat előidéző okok nem délszláv, hanem általában nyugateurópai[26] behatások voltak. A déli hatás csak akkor kezdett érvényesülni és vont maga után következményeket, amikor a Balkánon török seregek jelentek meg. Tehát ez sem volt délszláv hatás.

[25] Erről egy neves magyar hadtörténetíró a következőket írta: »De nemcsaiv a hadszervezet, hanem a hadakozás módja tekintetében is lényeges változáson ment át a hadsereg, amióta Szent István a külföldi lovagokat és papokat minél nagyobb számban befogadta országába. Ezek révén a keresztény hittel és a nyugati civilizációval egyetemben a hadiszervezetnek, kiképzésnek és a hadakozási módnak nyugati formája beszármazott hozzánk; azonban nem az egész seregbe, még nem is az egész királyi seregbe, hanem eleinte annak is csak egy jelentékenyen kisebb részébe, az idegen lovagok és főpapok és azonkívül a zsoldos csapatok köl elekéibe. Ellenben a nemzeti sereg mindvégig, a királyi sereg várkatonasága pedig még legalább egy ideig megtartotta az ősök harcmodorát, mely a honfoglalás és a külföldi kalandozások korszakában oly sok fényes győzelmet és dicsőséget biztosított a szilaj magyar katona karjának és fegyverének. Lassan és fokozatosan a várkatonaság is mindinkább átvedlett nehéz, páncélos, vasas lovassággá« (Doberdói Breit József: A magyar nemzet hadtörténelme Bpt. 1930. V. köt. 25. o.)

Nézetünk szerint a várkatonaság nem páncélos és teljesen nehéz, hanem legfeljebb középnehéz-felszerelésű lovassággá alakult át.

A délszláv hatás a magyar hadszervezetben és harcmódban akkor .sem érvényesült, amikor több szerb király árpádházi hercegnővel kötött házasságot, hanem akkor inkább a nyugati, a francia hatásnak voltak következményei. Ugyanis Kálmán, II. István, III. Béla és II. Endre király felesége francia hercegnő volt s kíséretükben sok francia lovag érkezett, kik itt telepedtek le és a királyi hadseregben szolgálatot vállaltak. És amikor II. István Nándorfehérvárat ostromolta, amit a görögök védtek, a királyi hadseregben már 700 francia zsoldos harcolt. Sőt, mert hazánkon át több, 1147-ben a VII. Lajos francia király által vezetett kb 70.0'O0 főnyi kereszteshad is itt vonult át és mert a clugni reform terjesztői, a premontrei és ciszterci szerzetesek hazánkban is megfordultak, Szent László idejében a somogyvári stb. kolostort alapították; majd a tatárjárás után az elpusztított borsodmonostori, egresi, zirci és pilisi kolostori is francia szerzetesek alapították újra, nálunk a francia hatás minden téren érvényesült. Ezért II. Endre király zsoldos királyi serege, midőn a szentföldön hadakozott, a velük együtt harcoló cyprusi lovagoktól és egyéb harcosoktól már semmiben sem különbözött (Pais Dezső: Les rapports franco-hongrois sous le règne des Árpáds, Revue d'études Hongrois, Paris 1923.)

12.§.

GYAKOROLT-E BEFOLYÁST A MAGYAR HADÜGY AZ EURÓPAI HADSEREGEKRE?

Kétségtelen, hogy a kereszténység és a nyugati államforma átvétele után leginkább vallási és politikai élet tárgykörébe tartozó fogalmak kifejezésére szolgáló, ősi, finnugor eredetű szavaink közül sok veszendőbe ment, s azokat ma már nem is ismerjük. Sőt elődeink a későbbi korokban is sok ősi szavunk használatáról mondottak le, amelyekre ma azt mondjuk: elavult szó. De mindezek ellenére a lóval, lófelszereléssel és a lovasharcmóddal kapcsolatos ősi szavaink száma még mindig tekintélyes. Ez azt bizonyítja, hogy őseink katonai kifejezésekben bővelkedtek és idegen katonai kifejezések átvételére nem szorultak.

Annak meg van a magyarázata, hogy vallási és politikai fogalmak kifejezésére szolgáló ősi szavaink tömegére miért borult rá a sötétség fátyola; de arra nem volt ok, hogy elődeink saját lovaskatonájuk ősi magyar neve helyett idegen kifejezést vegyenek át és általában használják. Elődeink a mohácsi vészig – a tatárokat kivéve – minden ellenséggel szemben megállották helyüket, sőt egyes népek felett sorozatos győzelmeket arattak. Tehát magyar kaíonai kifejezések átvétele inkább azoknak a népeknek állhatott érdekében, kik elődeinktől gyakran vereséget szenvedtek. Különösen olyan magyar szavak átvétele érthető, amelyekhez őseink katonai fölényének hírneve fűződött. A krónikások feljegyezték, hogy IV. Béla király kortársa, Harcias Frigyes osztrák herceg ruházatban és fegyverzetben magyar módra öltözködött, s hogy példáját több osztrák és cseh lovag követte. Sőt a franciák az ő seregükben szolgáló magyar huszároktól több magyar katonai kifejezést is átvettek: hussard (huszár), tchaco (csákó), chou lach (sújtás) stb.

Mint tudjuk, Nagy Lajos király korától Mátyás király haláláig

* Lásd: Szinnyei József: Magyar Tájszótár.
Czuczor Gergely-Fogarassy János: Magyar Nyelv Szótára.

terjedő időben az itáliai hercegek condottiere hadseregeiben a könynyűf'elszerelésű magyar lovaskatonák,[37] akikért a külföld annyira rajongott, mint zsoldosok nagy szerepet játszottak, sőt őket a francia királyok is szívesen alkalmazták.

Szapolyai János korától II. Rákóczi Ferenc leveréséig az osztrák önkény elleni felkelésekben részt vett magyar seregek roncsai külföldre menekültek és a magyar harcosok a külföldi seregekben, mint zsoldosok szolgálatot vállaltak. Ezért a magyar lovasság csodálatos képességeiről a külföld közvetlen tapasztalatok utján tudomást szerzett, illetve a száműzöttek Nyugateurópában a könnyűfelszerelésű magyar lovasság harcmódjának tanítómesterei lettek.

Gusztáv Adolf, XII. Károly, Nagy Frigyes és különösen Napoleon, a nagy katonai gondolkozók hamarosan belátták, amikor a magyar lovasság harcmódjának lényegét, a rajcsoportokban való harcmód sikerénél: titkát felismerlek.[28] hogy döntő csatáikat sokkai nagyobb valószínűséggel nyerhetik meg, ha az általános lömcgharc helyett a magyar lovasság harcmódjának elveit a saját lovasságuknál, sőt a gyalogságuknál is alkalmazzák. Ez az a kor, amikor a nyugateurópai gyalogság harcmódja rohamos fejlődésnek indult, jóllehet a középnehéz-felszerelésű lovasság, mint csatalovasság a döntő győzelmek kivívásában még sokáig a főszerepet játszotta.

A franciák azokat a magyar lovaskatonákat, akik már 1635-ben, a Richelieu-korabcli francia hadseregben szolgáltak »cavallcrie hongroise«-nak, de azokat, akik XIV. és XVI. Lajos katonái voltak, már »hussarad«-nak nevezték. Az 1711. évi szatmári béke után a külföldre menekült kurucok közül többen a török, de legtöbben a francia hadseregben vállallak szolgálatot. Ezért a török hadseregben egy, a francia hadseregben összesen hal, magyarokból

[27] DR. Erdélyi Gyula m. kir. százados, egyetemi magántanár barátomtól hallottam, ki könyvének (A magyar katona) megírása előtt az olaszországi levéltárakban is kutatott, hogy ott, a hajdani condottiere hadseregek elszámolásainak zsoldfizetési jegyzékeiben tősgyökeres magyar neveket is talált, s azok száma tekintélyes. De az olasz írott emlékekben a magyar huszár szó kifejezését nem találta meg.

[28] Csodálatos, hogy az európai hadvezérek miért ragaszkodtak oly sokáig és oly görcsösen a görög-római haditudomány elveinek gyakorlati alkalmazásához: a tömegharchoz, holott Botes Leó görög császár már a 9. században elvetélte a Xenophon: Anabazis, Julius Caesar: De Bello Gallico stb. művekben lefektetett harcászati elveket. Bölcs Leo Tactica című könyvéi saját csapatai számára írta meg, amelyben a turáni lovasnépek támadása, elleni védekezés módjait mutatta meg. Sőt a turáni hadügy befolyása alatt a görög hadsereget már Heraklios görög császár is átszervezni megkísérelte, ki az avarokkal stb. türk néppel hadakozott.

álló és magyar huszártisztek által vezetett, huszárezred[29] alakult meg. Az ezredparancsnokok is, Rátkay stb. magyarok voltak; főparancsnokuk pedig gróf Bercsényi[30] László lett.

Az idegenbe szakadt magyarok, kik magukat már huszárnak nevezték, saját érdekükben minden elkövetlek, hogy hasznossá és és nélkülözhetetlenné tegyék magukat. Ezért a külföldi hadseregek középnehéz lovassága mellett szívesen harcoltak, sőt igen sokszor kitüntették magukat. Miután a külföldi uralkodók a magyar huszár bátorságát, vitézségét, sokoldalú alkalmazhatóságát és rendkívüli haditetteit csodálni eléggé nem győzték és mert a harctereken elesett huszárok pótlásáról gondoskodni nem lehetett; elhatározták, hogy saját legénységükből magyar mintára könnyű lovasságot szerveznek. De a külföldiek: franciák, németek, oroszok stb. a magyar mintájú lovasság megszervezésekor nemcsak a magyar nevet, hanem a magyarosszabású, díszes, zsinóros ruhát, célszerű felszerelést, fegyverzetet és harcmódot is átvették. Ekkor keletkezeit: a »hussard«, a »Husar-en«, »guszar« stb. nevű, díszes, könnyűfelszerelésű európai lovasság.

Az,hogy a magyar huszár kiválóságainak elismerése átment a világ köztudatába, hogy az európai könnyűfelszerelésű lovasság eszményképe lett és hogy a magyar huszár utánzására a világ öszszes nemzeteinek fiai törekedtek, természetes, hiszen nálánál kiválóbb lovaskatona nem létezett.

29 Ballagi Mór: Magyar huszárok a francia hadseregben (Vasárnapi Újság 1880, 217. sz.); Thaly Kálmán: Francia magyar huszárok (Fővárosi Lapok I860, 157. sz.); László József: Magyar vitézek a francia hadseregben (a pécsi Zrínyi Miklós reáliskolai nevelőintézet 192/829. évi Értesítő); Choppin A.: Les hussard, Nancy 1898; Pilch Jenő: A magyar Katona Bp. 1931. IL Köt. III. Fejezet: Nagy Frigyes huszárjai; Forster Gyula dr.: Grí' Bercsényi László Franciaország Marsallja, Bp. 1935.

30 A világháború tartama alatt a francia hadseregben kb. 500 tábornok szolgált. – Közülök a tábornagyi »maréchal de France« rendfokozatot, ami Franciaországban igen magas cimet, előkelő közjogi méltóságot jelent, csak 8 érte el. De azt ezek közül is életében csak Joffre, Foch, Petain, Fayolle, Franchet d'Espéray és Liautey, míg Galliéni és Maunoury már csak haláluk után kapták meg, amit egyébként Franciaországban is csak háborúban szerzett érdemek révén lehet elnyerni. Az, hogy gróf Bercsényi Franciaország tábornagyja lett, kétségtelen bizonyítéka annak, hogy a magyar huszárok a franciáknak ériékes szolgálatokat végeztek.

A franciák azonban 1922-ben, lovasságuk átszervezése, részben motorizálása alkalmával a »hussard« kifejezés használatát megszüntették.

Victor Hugo: Après la bataille című versében a következőket irta a huszárról:

> Mon père, ce héros au sourire si doux,
> Souvi d'un seul hussard qu'il aimait entre tous,
> Pour sa grande bravoure et pour sa haute taille,
> Parcourait à cheval, le soir d'une bataille.

(Atyám, ez a mosolygószemű hős, kísérve egy egyedüli huszár által, este belovagolta a csatateret, akit az összes között nagy bátorsága és magas termete miatt oly nagyon szeretett)

Feltűnő, hogy a magyar huszár hajdani fegyvere nevéből, a szablyából az európai nyelvekben oly sokféle kifejezés keletkezett. A honfoglalók ezt a lovas fegyvert nem kardnak[31], hanem miként az avarok és besenyők is »szablya«-nak nevezték, amiből a következő kifejezések keletkeztek:

a francia, portugál és angol nyelvben	sabre
a német	Säbel
a holland, svéd, norvég	sabel
a középkori olasz	sabal a
a jelenlegi olasz	sciabla, sciabala
a lengyel, tót	szablye
a cseh	szavle
a bolgár	szubija
a litván	szoblis
az oláh	szabiu
az orosz és délszláv	sab ja
az albán	szabeje

Történelmi tény tehát az, hogy a magyar lovaskatona fegyvere nevéből az európai nyelvekben katonai kifejezések keletkeztek, s hogy a német nyelvben az eredeti germán »Degen«, »Schwert« kifejezés mellett a »Säbel« szó a magyar szablyából származik.

A honfoglalók és későbbi őseink lovastámadásai is két ütemből: nyílzápor zúdításból és lovasroham végrehajtásából állott, amikor is ellenfeleik, leginkább gyalogság, legázolására, letiprására törekedtek. A támadás megindításakor pedig ezt a kifejezést, ami talán

[31] A kard szavunk, mely először az 1279. évi budai zsinat határozatának szövegében »hord« formában fordul elő, nem turáni, hanem iráni eredetű szó. Ennek a fegyvernek nevét a szanszkrit »krit«, a zend »kareta«, az óperzsa »kard«, az újperzsa »kurd-ghurd«, az alán és osszét »khard« és a török »fellicsi« fejezi ki. Ezt a kifejezést őseink a perzsáktól vették át, amikor a Kubán folyó mellett éltek és az osszet, perzsa stb. iráni népekkel érintkeztek.

vezényszó vagy csatakiáltás volt, hangosan, szinte ordítva többször is megismételték »Hullj, hullj (t. i. a nyílvesszők) hajts rá«, amiből az összes európai népek által használt »Hurrá« csatakiáltás keletkezett és amit a krónikások »huj, huj hajrá« formában örökítettek meg. Ezt a csatakiáltást a franciák »hourra«-nak írják, de »urra«-nak mondják. Ezt tőlük a hussard szóval együtt az oroszok is átvették és ők is »urra«-nak mondják, amit a világháború tartama alatt elég sokszor hallottunk.

Ezek a magyar szavakból származó külföldi katonai kifejezések azonban nem a vegyesházi, hanem az árpádházi királyok, vagy talán még a fejedelmek korában keletkeztek, amikor őseink Nyugateurópát rettegésben tartották.

13. §.

ÍROTT EMLÉKEINKBEN MIKOR FORDUL ELŐ A HUSZÁR SZÓ?

A »huszár« szó, mint népies kifejezés, törvényeinkben először az 1498:111. t. c. szövegében »Unum Hussaronem...« fordul elő. Ezt azt jelenti, hogy a magj^ar lovaskatonák közül egyeseket már e törvény megalkotása előtt is huszárnak neveztek, mert ez a népies kifejezés már a törvény szövegében is előfordult olyan időben, amikor a törvényeket nem magyar, hanem latin nyelven irták.

A »huszár« kifejezést használta már Mátyás király is, és pedig 1481. május hó 10-én kelt levelében, amelyet Eger érsekéhez, Veronai Gáborhoz intézett. Ebben a levélben, mikor seregének tagozódásáról ír, ezt a mondatot írta: »Equités levis armatúráé, quos husarones appelamus« (könnyűfegyverzetű lovas, kit huszárnak nevezünk).

Sőt Szerdahelyi Györgynek 1403. évből[32] származó okmányban szereplő »huszárkapitány»« rendfokozatát is ismerjük (dr. Tóth id. cikke 153. o.) Ez azt bizonyítja, hogy Szerdahelyi György egy nemesi bandériumnak már 1403-ban is okmányilag bizonyítható kapitánya volt. Mert a nemesi bandériumok vitézeit, kik arányszám szerint kiállított, önköltséges katonák voltak, általában huszárnak nevezték, s a bandérium kapitányának cime is »huszárkapitány« lett.

[32] Létezik korábbi adat is. Nagy Lajos (1342-.82) király írja a bánnak, hogy bizonyos szolgáló népet, akiket közönségesen »hunzar«-oknak mondanak és akik az ebresiek erdeiben hatalmaskodnak, meg kell akadályozni. (Takáts Sándor: Emlékezzünk eleinkről Bp. 1910. 85. o.; Országos Levéltár, Dini. 35.887. 1378. november 30-án. Visegrád.) Ez csak azt bizonyítja, hogy Nagy Lajos uralkodásakor a szervezkedő nemesi bandériumok tagjainak nevével egyesek már, miként 1360 körül Dusán cárkorabeli rác rablóbandák tagjai is visszaéltek.

14. §.

MINDEN KÖNNYŰFELSZERELÉSŰ MAGYAR LOVASKATONÁT HUSZÁRNAK NEVEZTEK-E?

Jóllehet a huszár szó már 1378 előtt is használatban volt, mégsem neveztek minden könnyűfelszerelésű magyar lovaskatonát huszárnak. Ez a katonai kifejezés Zsigmond és Mátyás király korában bár elég gyakran fordul elő, de a mohácsi vész után és különösen Budavárának visszafoglalása előtt és után a könnyűfelszerelésü magyar lovaskatona megnevezésre már a legkülönbözőbb[33] katonai kifejezések voltak használatban.

Pápa vára 1552-ben még főkapitányság székhelye volt, amikor a nádor Nádasdy Tamás és a dunántúli országos főkapitány Enyingi Török Ferenc volt. A főkapitányságot 1574-ben Kanizsára helyezték és a vár 1593-ban török kézre került. De négy évvel később a vár felszabadult, amikor azt Aldobrandini császári kapitány kb. 26.000 főnyi, 25 ágyúval és 4000 társzekérrel rendelkező seregével ostromolta. Ez a császári sereg 10.000 olasz, 6000 vallon gyalogos, 2000 külföldi középnehézfelszerelésű zsoldos lovaskatonából és egyéb csapatból állott, amelyhez Nádasdy Tamás 8000 főnyi magyar sereggel csatlakozott. A magyar sereg Nádasdy 1000 főnyi könnyűfelszerelésű, magyar zsoldosokból álló lovasregimentjére, vagy bandériumára, továbbá Zrínyi, Batthyány, Török és Dersffy által vezetett megyei bandériumokra stb. csapatra tagozódott. Ebben a magyar királyi seregben lovas csak kb. 2000 s a többi darabont, tehát könnyűfelszerelésű gyalogos volt, mert akkor már a megyei bandériumok is gyalogosan harcoló magyar zsoldosokból, valamint felkelő lovas köznemesekből és zsoldos magyar lovaskatonákból állottak. Nádasdy seregének magyar lovasságát írott emlékeink nem nevezik huszár-

[33] Lipót Vilmos főherceg, Csehország kormányzója 1642. október 10-én kelt oklevelében sem nevezi huszároknak azokat a magyar lovaskatonákat, akiknek parancsnoka hadadi Wesselényi Ferenc füleld kapitány volt. Csak équités levis néven említi őket; pedig igen dicséri, sőt mindenkinek ajánlja, mert azok a magyar lovaskatonák a császári seregnek nagy szolgálatokat végezlek. (O. L. á. k. 104. f. sz.).

nak, pedig a török hódoltság vége felé és később is, a pápai könnyűfelszerelésű magyar lovaskatonák igen híresek Voltak.

Elméletileg a nemesség még a mohácsi vész után is saját költségén katonáskodott. De, mert a törökök állandó pusztításai miatt a létszámilag lecsökkent köznemesség teljesen elszegényedett, földönfutóvá lett, a mohácsi vész után már csak zsoldért volt hajlandó katonáskodni. A jómódú birtokos nemesség azonban néha önként vállalt adót »subsidium« is fizetett, mely összegből megyénként a nemesi banadériumok zsoldos katonáit fizették, kiknek java része már toborzott katona volt, ha a bandérium fegyverben állott. A jobbmódú nemesek személyesen már nem igen katonáskodtak, hanem azok a nemesi bandériumok részére jobbágytelkek arányában, vagy pedig toborzás révén felfogadott zsoldos katonákat állítottak ki és a subsidiumot is megfizették, ha a török támadott és védekezni kellett. Ebben az időben a nemesi bandériumok tagjait már azért nem nevezték huszárnak egyrészt, mert a nemesi bandériumok fele gyalogosokból állott, másrészt, mert a kiállított lovaskatonák javarésze is zsoldos katona volt.

Fokozatosan a magánbandériumok szervezete is felbomlott; mert csökkent azoknak száma, kik valaha bandériumot kiállítani tudtak és meri a megmaradt főpapok és főurak jövedelme is lényegesen csökkent. Az 1602. évi törvények értelmében a főpapok és főurak bandériumkiállítási, sőt a nemesek személyes felkelési kötelezettségüket is pénzért válthatták meg. Tehát az ősi magyar hadszervezet fokozatosan megszűnt s helyére a germán hadszervezet lépett, mert később egyesek már nem bandériumokat, hanem meghatározott létszámú és germán szervezettel bíró lovasezredeket állítottak ki, részint a saját, részint a király költségén. Az ősi magyar hadszervezet megszüntetésébe habsburgházi királyaink szívesen belementek, mert az így befolyt összegből is idegen zsoldosokat fogadhattak fel.

Magyarországon 1686-97 között királyi felhatalmazás »Bestallungsbrief« értelmében magyarokból és horvátokból lovasezredet: Kéri, Lodron, – Cavriani és Ricciardi állított fel, melyeknek megszervezésére a Bestallungsbrief ékben a következő kifejezések fordulnak elő: »Hungaren zu Pferd, Hayduchen zu Pferd, Croaten zu Pferd«. Ezzel egyidejűleg Molnár, Prachinszky és Pálffy is lovasezredet állított fel, de az egyik ezrednek parancsnoka[34] így írta ma-

[34] Erdélyi Gyula dr.: Magyarok hadművészete Bp. 1933. év 242. oldal

gát: »Joan Molner Kayserlicher obrister über ein regiment hayduchen ungar nation«.

A következő főurak: Czobor, Barkóczy, gróf Zichy, Semsey, Horváth, Károlyi, Petneházy, Petruczky, Batthyány és Deák lovasezredeket a saját költségükön állítottak fel. Jóllehet ezek az ezredek magyarokból alakultak, amelyek általában már mint huszárezredek szerepelnek, mégis a gróf Zichy István-féle ezrednek a zentai csata után készült és fennmaradt létszámkimutatási táblázatában a könnyű-felszerelésű magyar lovaskatona megnevezésére nem a »huszár«, hanem »gregarius«[35] kifejezés fordul elő és a századparancsnokot sem kapitánynak, hanem »supremus dueior«-nak nevezték. Noha e lovasezredek tagjai már a magyar huszárt jellemző díszes, magyaros, zsinóros ruházatot:[36] szűk piros lovaglónadrágot, különböző szinü és sürün zsinórozott mentét, csákót, tarsolyt viseltek és csak karddal harcoltak, őket hivatalosan még sem nevezték huszárnak.

Magyarországon a spanyol örökösödési háború idején a császári hadsereg és II. Rákóczi Ferenc hadserege kötelékében is sok lovasezred alakult meg, amelyeket mi huszárezredeknek nevezünk, de azokat az írott emlékek másként nevezik meg. A Kollonits, Ebergényi, Deák, Lóosy, Gombos, Czumberger, Eszterházy és Forgáchíféle ezredek használták már ugyan a huszár kifejezést is, de a Molnár, Andrássy, Batthyány és Bagossy-féle lovasezredet lovashaj duezrednek nevezték. Sőt a Rákóczi seregében sem találjuk meg minden lovascsapatnál a huszár szó használatát, mert Rákóczi lovasezredeit: lovaskarabélyos (vörös huszár), székely kopjás (kék huszár), lovasgránátos stb.,[37] a külföldiekből megalakult lovasságot pedig »chevallier«-nek nevezték. A haderő 1715/23. évi állandósítása

[35] Schneider Miklós: Gróf Zichy István huszárezredének létszáma a zentai csata után. (Hadtört. Közi. 1933. III-IV. füz. 304. oldal.).

[36] Lásd Nemes Mihály: A magyar viseletek története Bp. 1930. cimű mű XXX. és XXXI. táblázaton ábrázolt lovaskatonákat.

[37] Tehát Rákóczi lovasságát sem nevezték hivatalosan huszárnak, noha azok magyarokból megalakuló és teljesen könnyű felszerelésű, de zsoldos lovascsapatok voltak. Lásd az egykori leírásokat,"fametszeteket és a későbbi korban készített festményeket, szobrokat. Az alább megnevezett festmények Rákóczi lovasságát néha nyereg nélkül is ábrázolják, mert azok irreguláris szabadcsapatok voltak:

Zászlóbontás a Beszkideken. Reinf uss Lengyel Ede (Ghillányi J. br. tul.).
Kuruc hadnagyok: Egykorú fametszet (Ernst múzeum).
Kuruc előőrs: Pataky László (U. o.).
Kuruc huszártámadás: Ruggendas Gy. F. (Wieni Történ. Muz.).
Portyázás előtt: Ruggendas Gy. F. (Országos Képtár).
Kurucezred indulásra parancsot kap: Ruggendas Gy– F. (U. o.).
Csatajelenet Ruggendas Gy. F. (U. o.).

után a császári királyi hadseregben a magyarországi lovasezredeket, (amelyeket már nem oszlatták fel, mint az előbb említett ezredeket) az osztrákok »Husaren Regiment«-nek nevezték, mert tagjai kizárólag magyarok voltak; míg osztrák cs. kir. hadseregnek lobbi lovasezredeit, amelyekben magyarok nem szolgáltak: vértes, dragonyos, dzsidás, ulánus, lovasított vadász stb. néven nevezték meg.

Tehát, ha azt kérdezzük, hogy kezdetben habsburgházi királyaink idején a magyarokból felállított magyar lovasezredeket stb. magyar lovast miért nem nevezték mindig huszárnak? Csak azt felelhetjük, hogy ezt az ősi magyar katonai kifejezést többek között használni azért sem lehetett, mert az egyes lovascsapatok felállítási jogát, tradícióját illetőleg, továbbá a fegyverzet, felszerelés, harcmód stb. tekintetében mutatkozó különbségeket is az elnevezések változataiban kellett kifejezésre juttatni. Ugyanis, midőn habsburgházi királyaink hadügyi törvényeinek mellőzésével új hadszervezeti és hadkötelezettségi formákat vezettek be, a régi magyar hadügyi törvények szellemétől eltérő jogi alapon kiállított lovascsapatokat huszárnak nevezni nem lehetett, mert az ilyen lovasezredek felállításának joga csak a királyi önkényt kifejező Bestallungsbriefben rejlő felhatalmazásra volt visszavezethető. Tehát a legkülönbözőbb elnevezéseket kellett használni azoknak a lovascsapatoknak megnevezésére is, amelyek a királyhűség és hazaszeretetből fakadó önkéntes áldozatkészség folytán, zsoldos magyar lovaskatonákból alakultak meg, kiknek zsoldját vagy a király, vagy valamelyik magyar főúr a sajátjából fizette. Ennek ellenére a főurak költségein kiállított lovasezredek tagjai közül egyesek, ha nem is hivatalosan, csak magánérdekből, részint, mert a hajdani huszár csapatok jogutódjának tartották magukat, részint, mert a magyar hadseregben huszárnak lenni mindig kitüntetés volt, huszárnak is nevezték magukat.

Kétségtelen, ha ezek a jogi felfogásra visszavezethető okok, ametyek a különböző elnevezéseket eredményezték, fennállottak a mohácsi vész után, úgy azok fennállottak a mohácsi csata előtt is. És tisztán tradicionális, törvényes jogi okok miatt a Jagellók, a Hunyadiak, Zsigmond és Nagy Lajos korában is csak azokat a magyar lovaskatonákat volt szabad huszárnak nevezni, akiket ez a szép magyar név törvényesen is megilletett; mert a bandériális hadszervezet idején sokféle bandérium létezett. Tehát Nagy Lajos korában sem, amikor a különböző bandériumok szervezete kialakult, nem minden magyar lovaskatonát neveztek huszárnak, hanem csak egyeseket.

15. §

A LOVASSÁG RÉSZÉRE TÖRVÉNYEINK MILYEN FEGYVEREK HASZNÁLATÁT ÍRTÁK ELŐ?

Fontosak különösen azok a régi hadügyi törvények, amelyek a banderiális hadszervezet idején nemcsak a bandériumok kiállítási módozatait, a telkek szerint kiállítandó katonák arányszámát, hanem a fegyvereket is előírták; mert kezdetben a magyar katona csak lóhátról és csakis íjjal és szablyával, később pedig már csak szablyával harcolt. De volt idő, amikor királyaink az úri, egyházi és nemesi bandériumok könnyű lovasságából nehéz lovasságot akartak csinálni.

Az 1454:11. t. c. 4. cikkely I. §. (V. László király II. dekrétuma) a kiállítandó magyar lovaskatonát »équités pharetraros« néven nevezi meg. Mivel a »hparetros« nviltokot (tegezt, puzdrát) jelent, ezt az ijjal harcoló magyar lovaskatonát »puzdrás«-nak is nevezték. Vannak irott emlékeink, amelyek »arcus, pharetros, gladios et bicellos habentes équestres «-ről beszélnek.

Az 1498:111. t. c. 16. cikkely így szól: »Unum Hussaronem scutum, seu clypeum, nec non lanceam, loricam et cassidem, sive galeam habentem.« Tehát ez a törvény már a hosszúkás vagy kerek pajzzsal, lándzsával, páncéllal és érc vagy bőrsisakkal ellátott lovaskatonát nevezi huszárnak, mert II. Ulászló királynak ilyen lovaskatonára volt szüksége.

Az 1518: VI. t. c. az első törvényünk, mely a magyar hadszervezetben a kézilőfegyverek használatát kötelezővé teszi. E törvény szerint: Trencsén, Nyitra, Turóc, Árva, Liptó, Zólyom és Szepes megye által a megyei bandérium részére kiállítandó telekkatonát már gyalogosként, kézi-lőfegyverrel felszerelve kellett kiállítani. Ez a husziták elleni hadjárat következménye volt. A törvény ugyanis azoktól a megyéktől követelte meg a lőfegyveres gyalogos katonák kiállítását, amely megyék lakossága a csehek lőfegyvereit már ismerte, sőt olyanokkal, mint magántulajdonnal, már rendelkezett is.

Összehasonlítva az 1498:111. t. c-ben előirt fegyvereket a lovagok igazi nehéz fegyvereivel, a magyar lovasságnak ilyen fegyverekkel

harcoló részét, mint amilyenek a hivatalos bandériumok vitézei voltak, nem nehéz, hanem legfeljebb középnehéz-felszerelésű lovasságnak kell tekinteni. Azonban az 1498: VI. t. c-ben előirt fegyverekkel a nemesi bandériumok vitézei sohasem harcoltak, mert a magyar lovasságnak zömét még a mohácsi vész előtti időkben is teljesen könnyűfelszerelésű lovasság képezte.

Zsigmond király az 1397. évi törvényével és különösen az 1435. évi híres dekrétumával (mellyel a magyar hadszervezetben új katonaelemet, telekkatonaságot »militia portalis« állított fel s mint ilyen a nemesi bandériumok kiegészítő része lett) azt akarta elérni, hogy a királyi hivatalos bandériumok nehezebb felszerelésű lovaskatonái mellett szaporíthassa az egészen könnyűfelszerelésű lovaskatonák számát.

Noha Zsigmond király a telekkatonaságot külföldi hadjáratai alkalmával igénybe még nem vehette (mert azt, hogy a telekkatonaság mint a nemesi bandériumok, tehát a nemzeti hadsereg alkotó részei az ország határain kívül is harcolni tartoznak, csak az 1498. évi országgyűlés mondotta ki), mégis olyan könnyűfelszerelésű lovasságra volt szüksége, mint amilyen lovaskatonákból esetenként a nemesi bandériumok alakultak meg. Hogy Zsigmond király ennek a könnyűfelszerelésű lovasságnak, huszárságnak mily óriási fontosságot tulajdonított, mutatja az, hogy az 1396. évi nikápolyi csatát mindenáron a huszársággal akarta megkezdeni, kik a török harcmodorát már ismerték. Ugyanis, amikor Zsigmond király seregével Nikápoly felé megindult, ahhoz nemcsak néhány egyházi, uri és nemesi bandérium csatlakozott önként, hanem igen sok külföldi is, hiszen a töröknek Európából való kiveréséről volt szó.

Azonban Lancaster angol herceg és Nevers francia gróf, kik az angol és francia lovagokból, nehéz lovasságból álló segédcsapatokat vezették, ragaszkodtak ahhoz, hogy a csatát a francia, angol stb. lovagok kezdjék meg; mert azt akarták, hogy a biztosra vett győzelem az ő nevükhöz fűződjék. A csata azonban éppen azért végződött súlyos vereséggel, mert a janicsárok harcmodorát nem ismerő és könnyelműen támadó külföldi nehéz lovasság a janicsár hadtestre bukkant és azzal kemény harcot víva pusztult el. Zsigmond király a vereség után, amikor királyi hadseregét alkotó hivatalos királyi stb. bandériumok jóformán teljesen megsemmisültek, csodálatos módon menekült meg, ki dunai hajóra szállva, Konstantináporyon át tért haza. De amikor visszatért, nem a nehéz, se nem a középnehéz, hanem a teljesen könnyűfelszerelésű lovasság szaporítására

törekedett; mert azt tapasztalta, hogy a nehéz lovasság a gyalogosan harcoló és kézi lőfegyverrel rendelkező janicsárokkal szemben helytállni nem képes, sőt elpusztult; míg a gyorsmozgású, könnyűiéi-szerelésű magyar lovasság, a huszárság még a janicsárokkal szemben is eredményeket ért el.

Ugyanezt a törekvést látjuk Mátyás királynál is, aki – a török szultánt kivéve – Európában a leghatalmasabb hadsereggel rendelkezett, mégis a fősúlyt ő is a könnyű lovasság fejlesztésére fordította. Mátyás király 1483-ban – beleértve az oláh és a délszláv segédcsapatokat is – kb. 150,000 főnyi hadsereggel rendelkezett, de állandó seregének páncélos lovassága csak kb. 6000 fő volt. Tehát az egész haderejének csak töredékét képezte, mert haderejének zöme könnyűfelszerelésű lovasságból állott.

Az 1498:111. t. c-ből világosan kitűnik, amikor Mátyás király hires páncélos lovasságának már híre-hamva se volt, hogy annak hiányát II. Ulászló király és környezete nagyon is érezte. De, mert a páncélos lovasok igen magas zsoldot élvező, drága zsoldosok voltak és mert II. Ulászló király sem magánvagyonnal, sem pénzzel nem rendelkezett, a fenti törvényt azért alkották, hogy a felkelő bandériumok is nehezebb fegyverzettel harcoljanak s hogy a király nehezebb felszerelésű lovassággal is rendelkezhessék. A törvényt azonban nem hajtották végre és a királyi hivatalos bandériumok lovasai továbbra is csak könnyűfelszerelésű katonák maradtak. Sőt Tomory is csak egészen könnyűfelszerelésű és kislétszámú csapattal kísérelte meg a török feltartóztatását az eszéki hídnál. De, mert arra képtelen volt, a mocsarakat kikerülve Mohácsig vonult vissza, ahol a Budáról beérkezett királyi sereggel egyesülve, megütközött a törökkel.

16. §

KIK VOLTAK A LEGELSŐ MAGYAR HUSZÁROK?

Felmerül a kérdés, kik voltak léhát azok, akiket a magyar hadszervezet keretén belül legelőször neveztek huszárnak?

Azt felelhetjük, hogy csak a nemzeti hadsereg nemesi bandériumainak keretein belül léteztek olyan magyar lovaskatonák, akiket a nép száján keletkezett zamatos magyar kifejezéssel már Nagy Lajos korában is huszárnak neveztek, mert ők 20-20 jobbágytelek arányában kiállított lovaskatonák voltak. Minden jel arra mulat, hogy az Arany Bulla értelmében már szilárdabb szervezettel biró nemzeti hadseregnek, nemesfelkelésnek tagjait is huszárnak nevezték, amikor a nemzeti hadsereg még csak egyféle egységekből, csak a nemesek megyénkénti fegyveres csoportjaiból állott. Sőt a nyomok Kálmán király koráig nyúlnak vissza.

Kálmán király		1095-1116-ig	Róbert Károly király		1308-13424«
III. Béla	»	1172-1196-ig	Nagy Lajos	»	1342-1382-ig
II. Endre	»	1205-1235-ig	Zsigmond	»	1395-1437-ig
IV. Béla	»	1235-1270-ig	Mátyás	»	1458-1490-ig
III. Endre	»	1290-1301-ig	II. Lajos	»	1516-1526-ig

Hivatásos katona akcióképes, szervezett hadsereget utánpótlás nélkül elképzelni nem tud.[38] Ezért a legnagyobb tévedés lenne azt hinni, hogy már Árpád seregének is minden épkézláb honfoglaló magyar tagja volt.[39]

[38] Hannibál, ki Hispánia és az Alpokon való átkelés után Itáliába lőrt, sorozatos győzelmeket (Cannae, Capua stb.) aratott, de Zama-nál döntő vereséget szenvedett; mert serege veszteségeit pótolni nem tudta. A rómaiak pedig, kik kezdetben óriási 'vereségeket szenvedtek, sőt seregük is megsemmisült, Zama-nál döntő győzelmet arattak, mert veszteségeiket pótolni tudták.

Caesar, jóllehet galliai hadjárata idején óriási létszámfölénnyel rendelkezett, mégis az egész hadjárat tartama alatt Rómából állandóan utánpótlást kapóit, ahova a sebesültek tömegei és a gall foglyokat kisérő oenturiák érkeztek és ahonnan ujabb és ujabb légiók meneteltek Galliába.

A keresztes hadak seregei Palesztina földjén azért váltak efemerhadseregekké és belőlük azért térlek vissza seregroncsok, mert az első összecsapások veszteségeit pótolni nem tudták.

[39] Őseink a fejedelmekkorabeli külföldi vállalkozásaik idején tavasszal indultak el és ősszel tértek haza, hogy seregeik veszteségeit kiegészítve.

Ha honfoglaló őseinknél nem lett volna arányszám szerinti katonaállítási rendszer és ha minden épkézláb magyar katona lett volna, a besenyőktől elszenvedett és súlyos vereségek után, – új katonaanyag és a veszteség utánpótlási lehetőségének hiányában, - a magyar nemzet is megszűnt volna létezni. Az Etelközből elinduló s a Kárpátok medencéjében letelepülő őseink azonban nemcsak támadólagosan fellépni, hanem a Duna medencében hont alapítani is képesek voltak; sőt a fejedelmek korában a majdnem évenként megismétlődő külföldi vállalkozásaik alkalmával, Nyugateurópát is leigázták.

A hivatásos katonának, de még a tárgyilagosan gondolkozó laikusnak is, tökéletes lehetetlenség elképzelni őseink rendszeres hadműveleteinek sorozatát a beállott veszteségek rendszeres pótlása nélkül. S így bővebb magyarázatra nem szorul az, hogy fejedelmekkorabeli őseinknek általunk ismeretlen arányszám szerinti katonaállitási rendszerük volt, amikor Etelközből megindultak és â honfoglalás nagy művének befejezése után Nyugateurópa ellen még kb. 70 éven ál sorozatos támadást, kb. 90 hadjáratot intéztek; mert a beállott veszteségeket mindig pótolni és minden külföldi vállalkozásra való megindulás előtt szervezetszerű hadseregeik alkotó egységeit[40] teljes hadilétszámra kiegészíteni tudták.

a következő év tavaszán újra és ismét teljes létszámú sereggel indulhassanak el.

Carthago ostroma idején nem minden római polgár volt az ostromló római sereg katonája. Viszont a kétségbeesett carthagóiaknál nemcsak minden férfi, de még a nők is katonai szolgálatot végeztek. Hasonlóan cselekedték őseink is Eger vár 1552. évi ostroma idején.

Tehát egészen más az, ha egy nép hódító, honfoglaló hadjáratra indul és teljesen más az, ha egy nép kétségbeesésében utolsó erejét megfeszítve védekezik. És természetesen egészen más lapra tartozik az is, ha egy nép saját hazájából kiűzve, idegen hadseregben katonáskodni kényszerül, hogy hazája felszabadítását remélhesse. Az ilyen katonaelem semmiesetre sem változtathatja meg annak a hadseregnek jellegét, amelyben különös kegy folytán szolgálhat, hanem a befogadó hadsereg szokásaihoz alkalmazkodik, hog3[r] megtűrjék.

[40] Szervezett hadseregek a legősibb időkben is mindig meghatározott létszámú egységekből alakultak meg és mindig olyan nagylétszámú hadseregeket állítottak fel, mint ahány egységet kiállítani sikerült. Ezt látjuk a Róma megalapítása idején megszervezett római hadsereg légióinál, ahol nemcsak a centuriák, hanem a légiók is meghatározott létszámú egységek voltak; sőt a római hadseregben később szerepet játszani kezdő lovasság is meghatározott létszámú egységekből alakult meg, melynek egysége kezdetben a 16 lovasból álló turma volt. De ugyanezt látjuk a görögög strategosz nevű egységeinél és minden egyéb régi szervezett hadseregnél is Természetes, hogy a szervezett hadseregeket nem szabad összetéveszteni a bizonyos alkalmakkor ideiglenesen szereplő szabadcsapatokkal, néphadseregekkel.

A már eddig elmondottakból világosan kitűnik, hogy a hadkiegészítés – a magyar haderő kettészakadása óta – az általános védkötelezettséggel együtt bevezetett sorozási rendszer életbeléptetéséig állandóan kétféle: katonaállítási és toborzási rendszer alapján történt.

A királyi hadsereg hadkiegészítése felállításától kezdve mindig kényszer vagy önkéntes katonai szolgálat vállalásából eredő, de mindig csak egyes személyekre hatállyal bíró hadkötelezettség teljesítése révén történt, ami mindig a névleg megnevezett egyén javadalmazásával: praediumbirtok adományozás, zsold stb. díjazással járt. Ilyen díjazott katonák voltak: a miles-ek, a vár jobbágyok, a hivatalos bandériumok állandóan fegyverben álló vitézei, továbbá az egyházi és uri bandériumok béke keretének tagjai, állandó zsoldosai és végül a zsoldosokból megszervezett lovasezredek katonái is, amelyek a király vagy valamely főúr költségén alakultak meg. Ezek az ősmagyar hadkötelezettségtől lényegesen eltérő jogi alapon megszervezett fegyveres egységekké váltak. Itt a hadkiegészítés rendszerint toborzás révén történt.

A nemzeti hadseregben a hadkötelezettség ősidők óta őseink vérségi egységeire, rokoni kötelékeire, Szent István kora óta pedig: járás és megyénként csoportosult, független köznemesekre, szerves közjogi egységekre hárult. És a bandériális hadszervezet bevezetése előtt, ha a nemzeti hadsereg fegyverbeszólításának szükségessége felmerült, az mindig szerves közjogi egységeket alkotó nemesség által arányszám szerint kiállított lovaskatonákból alakult meg. Az ilyen harcosok személyenkénti díjazásban nem részesültek; mert nekik, mint a nemzeti hadsereg tagjainak, ősi hadügyi törvényeink értelmében a betört ellenség ellen harcolni a saját költségükön kellett. Ezt a kiforrott elvet nem szabad összetéveszteni azokkal az esetekkel, amikor a király vitézséggel szerzett érdemekért, buzdításképen

Meghatározott létszámú egységek kiállítása történhetik: katonaállítási és toborzási rendszer alapján. De "mert honfoglaló őseink a későbbi összeirási és a mai sorozási rendszert nem ismerték, csak a katonaállítási és toborzási rendszert vehetjük figyelembe.

a) Toborzási rendszernél, ahol csak a kiállítandó egységek létszáma ismeretes, de a rendelkezésre álló katonaanyag létszáma ismeretlen, arányszámra szükség nincs, mert a tömegből csak az önként jelentkezőket gyűjtik össze.

b) Ezzel szemben a katonakiállítási rendszernél ahol nemcsak a felállítandó egység létszáma volt ismeretes, hanem ismeretes volt a vérségi egységek később megyénkénti csoportokban élő nemesek, sőt a földesurak jobbágyszáma is, arányszámra föltétlenül szükség volt, már csak azért is, hogy a rendelkezésre álló emberanyagból a katonai szolgálatra legalkalmasabb egyedek kiválogathatok legyenek és a kiválogatás arányos, igazságos legyen.

egyeseket személyre szóló adománnyal jutalmazott meg; mert ez nem zsold volt, sőt ez kivétel volt.

A nemzeti hadsereg Nagy Lajos korában már háromféle jogi alapon megszervezett: nemesi, egyházi és úri bandériumokból alakult meg. És midőn megyénként a szerves közjogi egységek által kiállított fegyveres csapatok nemesi bandérium elnevezést nyertek, bandériumokká váltak, ugyanekkor még kétféle és új típusú bandériumok is keletkeztek. De az arányszám szerinti katonaállítási rendszer már csak a nemesi bandériumoknál maradt meg; mert az egyházi és úri bandériumok szervezete már az egyenkénti hadkötelezettség elvén, díjazott katonákból épült fel, ami az európai hadügy befolyásának következménye volt.

Tehát, amíg a nemesi bandériumok létszáma *mindig az egyes megyékben élő nemesek közül arányszám szerint kiállítható katonák számától,* addig az egyházi és úri bandériumok létszáma *már csak a főpapok és a főurak kénye-kedvétől függött.* Noha a magánbandériumok urai kezdetben saját bandériumaik létszámát birtokaikon élő jobbágyok száma és birtokaik jövedelme arányában emelték is, sajnos, ők a mohácsi csata idején bandériumaikkal már nem törődtek, sőt. ha tehették, a bandériumok kiállítási kötelezettsége alól is kivonták magukat.

Természetes, hogy különböző hadkiegészítési alapon megszervezett és a különböző jogi alapon kiállított bandériumok igen különbözőek voltak; mert azok kétféle hadkötelezettségének mérve között a különbség nemcsak formailag, hanem lényegileg is igen nagy volt. Ugyanis azok, akik egyenkénti hadkötelezettség elvénél fogva a királyi hadsereg vagy magánbandériumok katonái lettek, a király vagy magánbandérium urának parancsára, valamely ispán vezetése alatt: *bármikor, bárhol és bármely ellenség ellen* addig tartoztak harcolni, amíg a király vagy a bandérium ura a hadjárat befejezését szükségesnek nem tartotta. Azok pedig, akik megyénként élő nemesség, mint közjogi egységek által arányszám szerint kiállított katonák voltak: *harcolni csak meghatározott ideig tartoztak, de csakis meghatározott esetben és mindig a király személyes vezetése alatt, ha az országba betört ellenség kiűzéséről volt szó.* Ezt a kedvezményt a nemzeti hadsereget alkotó többi, tehát egyházi és uri bandériumok tagjai is élvezték, noha zsoldot kaptak s így hadkötelezettségük már európai volt, illetve az új bandériumok tagjai is a nemesi bandériumok tagjainak hadkötelezettségéhez igazodtak, mert a bandériumot kiállító urak nemes emberek voltak.

A már eddig előadottakból is mindjobban kidomborodik az az elvitathatatlan történelmi tény, hogy az egyházi és úri bandériumok megszervezése idején huszárnak csak azok voltak nevezhetők, *akik megyénként élő nemesek, tehát szerves közjogi egységek által arányszám szerint kiállított lovaskatonák voltak* s akik díjat, zsoldot nem kaptak. És természetes, hogy nem voltak huszárnak nevezhetők azok, akik az ősi magyar hadkötelezettség lényegétől eltérő szokásjog vagy akár törvényes alapon is, de mindig csak az egyenkénti hadkötelezettség elvénél fogva váltak lovaskatonákká, tehát díjazott katonák voltak. Sőt huszárnak az a köznemes sem volt nevezhető, aki servions regis, királyt-szolgáló nemes lett; mert ő már a királyi hadsereg tagjává vált, mert ő már bármikor, bárhol és bármely ellenség ellen is harcolni tartozott, mert ő díjat, praediumbirtokot, zsoldot stb.-t kapott.

Királyaink saját királyi hadseregeikhez tartozó, az egyenkénti hadkötelezettség folytán katonákká váltakat, akik a legkülönbözőbb nemzetiségi és társadalmi rétegekből kerültek ki, nemesítették, servions regisekké tették, hogy királyi hadseregük létszámát emelhessék; de ezt nemcsak vegyesházi és habsburgházi, hanem már árpádházi királyaink is megtették.[11]

Tehát csak a nemesi bandériumoknak 20-20 telek arányában kiállított, ízig-vérig magyar, ősi magyar fegyverrel, ősi magyar haditudomány szabályai szerint és a mindig teljesen könnyű felszereléssel harcoló tagjait kell az európai huszárság ősének tekinteni, akiket Nagy Lajos korában már föltétlenül huszárnak neveztek és akik mindig tiszteletnek és megbecsülésnek örvendtek; mert a magyar nemzet kiváltságosai közé tartoztak.

Ez a megállapítás nem új dolog. Ugyanis a magyar hadszer-

[1] 1298-ban a következő nemesítés történt– III. Endre király az ozorai bán bánsági várjobbágyai, tehát idegen katonaelemből származó katonái közül Radiszló, Inabur és Boich nevű katonákat, rokonaikkal együtt, a vár jobbágyság alól felmentette és őket az ország nemesei közé emelte; mert e három délszláv eredetű magyar katona Demeter pozsonyi ispán vezetése alatt Albert ausztriai főherceg, a későbbi római király megsegítésére nassaui Adolf római király ellen küldött sereggel messze a Rajnán túlra is elment és a harcokban kitüntette magát. (CK L. á. k. 19. f. sz.).

Hangsúlyozzuk, hogy ezek nem nobilisek, hanem serviens régisek lettek és a magyar nemesi intézmény társadalmának legalsóbb rétegéhez tartoztak. Ezek csak akkor lettek "nobilisek, ha újabb vitézségért már saját nevükre kiállított adománylevelet földbirtokkal, vagy csak címereslevelet kaptak. Csak az ilyen nemesek voltak a nemesi bandériumok tagjai és csak ezek állítottak ki önmaguk közül arányszám szerint katonát: huszárt; vagy ha nagyon gazdagok voltak, úri bandériumot. Ezek voltak a független nemesek, akik csak a hont tartoztak védeni és nem voltak szolgái a királyi érdekeknek.

vezet és hadkötelezettségi formák tanulmányozása után sokan intuitive helyesen érezték azt, hogy a magyar huszárság eredetét nem a bandériális hadszervezet virágzása, vagy bukása, hanem kialakulása idején kell keresni. És nagyon sokan voltak már meggyőződve arról, hogy a bandériális hadszervezeti és hadkötelezettségi változások, tehát új formák bevezetése idején a katonaállítási kötelezettség mérvét is föltétlenül szabályozni kellett, amikor az új hadszervezeti és hadkötelezettségi alapra való áttérés alkalmával oly sok lényegtelen dolgot is szabályoztak. Természetes, hogy a legfontosabb elvi kérdést: a katonaállítás arányszámát is szabályozni és rögzíteni kellett; mert az új arányszám szerinti katonaállítási rendszer megvetett rendszer lett volna, ha az csupán egyesek személyétől függ.

A Nagy Lajos korabeli nemesi bandériumok megszervezése idejéből származó írott emlékeinkben a huszár szó még nem fordult elő, mert külellenség támadásának hiánya miatt a nemesfelkelést sem .Róbert Károly, sem Nagy Lajos királyunk fegyverbe nem szólította. Sőt, Nagy Lajos királyunk," midőn itáliai hadjárataira indult, – mert a nemzeti hadsereget alkotó, felkelő bandériumokat fegyverbe nem szólíthatta, – királyi hadserege létszámának emelésére Werner és Wolfhardt idegen zsoldos vezéreket, csapataikkal együtt felfogadni kényszerült. De Zsigmond király korától kezdve, midőn a mindgyakrabban megismétlődő török betörések miatt már a nemesi bandériumokat is fegyverbe szólítani kellett, írott emlékeinkben a huszár szó mindgyakrabban fordul elő.

Noha ruházat, fegyverzet, felszerelés, harcmód stb. tekintetében az egyházi, úri és nemesi bandériumok lovaskatonái között különbség[42] nem volt, de annál nagyobb volt köztük jogi szempontból

[42] Estei Hyppolit herceg (1471-1524.), Beatrix királyné unokaöccse, midőn már itáliai főpap volt, visszaemlékezve magyarországi emlékeire, a magyar páncélos lovasságról igen kedvezőtlenül »nem jó katona«, ellenben a könnyű felszerelésűről igen elismerőleg nyilatkozott: »li cavalilizieri primi del mondó.« A könnyűfelszerelésű magyar lovaskatona a világ legjobb katonája. (Tört. Tar. XXV. 1875. 155. o.).

A volt magyar főpap a magyar lovasságot bizonyára jól ismerte, mert a páncélos és könnyűfelszerelésű magyar lovaskatona közötti különbséget értékelni tudta. Noha Mátyás király már 1481-ben könnyű lovasságának egy részét huszárnak nevezte. Estei Hyppolit herceg még 1519-ben is az egyházi, uri és nemesi bandériumok lovaskatonáit, minden részletesebb megkülönböztetés nélkül, egyszerűen »cavali lizieri«-nek nevezte; bizonyára azért, mert azok között látható különbség nem volt és mert az igen fiatalkorú magyar főpap a könnyűfelszerelésű magyar lovaskatonák közötti jogi különbségeket nem ismerte. Mátyás király ugyanis a herceget a közvélemény általános felháborodása ellenére hatéves korában esztergomi érsekké tette. Később egri érsek lett, majd Beatrix királynéval, együtt Itáliába visszatért.

az a különbség, hogy kiállította ki őket, miért, hogyan és milyen törvényes alapon, zsoldért katonáskodtak-e, vagy pedig zsold nélkül? Mivel mindig jogász-állam voltunk és a jogi nüanszok kidomboritására még ma is nagy gondot fordítunk, természetes, hogy más-más jogi alapon kiállított magyar lovaskatonák kiállítása közötti jogi különbségeket az elnevezésben – mert másként nem is lehetett – kellett kifejezésre juttatni. És kizárólag ez az oka annak, hogy írott emlékeinkben, sőt régi haditörvényeink szövegében is, az egyházi és úri bandériumok lovaskatonáinak megnevezésére a a legkülönbözőbb latin kifejezések fordulnak elő; de a nemesi bandériumok tagjainak megnevezésére, később ugyan, de mindig egy és ugyanazon zamatos magyar kifejezés következetesen ismétlődik meg; mert őseink a nemesi bandériumok lovaskatonáinak megnevezésére idegen kifejezést sohasem használtak. Ez a feltűnő különbség, hogy az egyházi és úri bandériumok tagjait mindig latin, a nemesi bandériumok tagjait pedig mindig magyar kifejezéssel nevezték meg, nem lehet véletlen, sőt nagyon is érthető. Ez kizárólag őseink által megindokolt és általában elismert jogi álláspont érvényesülésének természetes következménye volt; *mert ami eredetileg magyar volt, azt magyarul nevezték meg; ami pedig külföldről, Itáliából származott, ahonnan a bandériális hadszervezetet átvettük, annak megjelölésére latin kifejezéseket használtak.* Tehát a bandériális hadszervezet bevezetésekor a nemesi bandérium szervezete lényegileg nem változott, csak a neve lett más.

Bonfini, Mátyás király híres történetírója, az akkori magyar hadsereget jól ismerhette, mert arról elragadtatással ír, de a huszár kifejezést nem használta. Csodálkozva mondja, hogy Mátyás király serege olyan fogásokhoz is ért, amikről ő sohasem olvasott a klasszikusokban és aminőket ő sohasem látott Itália híres condottieri hadseregeiben: ékalakban, majd forgó módra vonulnak fel a csapatok, majd körbe állanak; majd ismét három- és négyszögű felállításban, rovátkás alakban tűnnek fel. De amit a legjobban csodált, a csapatok támadásba való átmenetelének skorpióalakja volt. (Dr. Mangold Lajos id. müve 134. o.).

Nem csoda, hogy Itália fejedelmei többre becsülték Mátyás király hadait a maguknál s hogy oly szívesen vették zsoldjukba a magyar könnyű lovaskatonát, hiszen magyar lovastisztek képezték ki Ferdinánd nápolyi király testőrségét is. Mátyás király keze alatt képezte ki magát Halwyll János svájci hadvezér is, amikor a svájci kantonok 10 évig Mátyás király szövetségesei voltak, ki Granson és Murten mezején Vakmerő Károly seregét verte szét. ő volt tehát az első európai hadvezér, ki a magyar haditudomány szabályai szerint vezette seregét és aki oly nagyra becsülte a könnyűfelszerelésű magyar lovaskatonát.

[43] S amit őseink a germán hadszervezetből vettek át: Regiment, Battalion, Compania stb., azt olyan szóval fejezték ki, mint amilyeneket a germánok használtak. S az, hogy a germán hadszervezet tele van latin és francia katonai kifejezéssel, más lapra tartozik.

Láttuk már, hogy 1686 után, amikor a germán hadszervezeti és hadkötelezettségi rendszert reánk kényszerítették, amikor ismét egy új rendszer volt kialakulóban, bár magyar katonaelemből igen sokféle lovasezredet állítottak fel, de azok megnevezésére, tisztán jogi okok miatt, a huszár szót nem használták. Viszont egyesek, akik magukat a hajdani nemesi bandériumok törvényes jogutódjainak tekintették, mert ideiglenesen zsold nélkül katonáskodtak, a huszár kifejezést többé-kevésbé jogosan használták is. Vagyis más-más jogi alapon felállított lovascsapatoknak, jogi álláspont érvényesülése miatt, más és más nevet kellett adni.[44] Ezt a történelmi tényt régi haditörvényeink szövegei világosan és kétséget kizáróan bizonyítják.

[44] A világháború előtt még az érettségivel rendelkező egyéves önkéntesek között is különbség volt; voltak olyanok, akik saját költségükön és olyanok, akik az állam költségén szolgáltak, tettek eleget hadkötelezettségüknek. Ezért az egyiket sajátköltséges, a másikat államköltséges önkéntesnek nevezték, de egyébként teljesen egyformák voltak.

17. §

HOGYAN ÉS MIKOR KELETKEZETT A HUSZÁR SZÓ?

Sokan érezték azt, hogy a húsz és huszár szavunk szoros összefüggésben áll, de azt kellő érvek hiányában bizonyítani nem tudták. S hogy ma már ez az érv is rendelkezésre áll, azt Dr. Tóth Zoltán rkv. egyetemi tanárnak köszönhetjük, ki ezt a fontos érvet, (adatot a levéltárak poros aktái közül kiásta, amely a huszár szó és a magyar huszárság eredete kérdésének eldöntésénél, mint perdöntő bizonyíték szerepel. Dr. Tóth idézett cikke 36. lábjegyzetében foglaltak szerint, az 1390. évi április 29-én kelt horvát okmány szövegében: »Huzarenovich, Hozarenovich, Huzarein, Hozaren stb. családi nevek elég sürün fordulnak elő. Ezek a családnevek a 20-20 arányszám szerint kiállított és huszárnak is nevezett horvát lovaskatonák mivoltából keletkeztek; mert ezek úgy jöttek létre, mintha ma a családi név elé helyezett »vitéz« szót a családi névvel összeírnók. Tehát a mai vitéz Enovich-ból Vitézenovich lenne, akkor pedig a huszár Enovichból Huzarenovich lett.

Kétség nem férhet ahhoz, hogy Kálmán király idején, midőn a horvátoknak 120 miles-t, nehezebb felszerelésű lovaskatonát kellett kiállítani, a meghódított horvátok élére állított bán, ki magyar[45] ember volt, a katonaállításnál nem a meghódított nép hadszervezetéhez igazodott, hanem hatalmánál fogva magyar szokás szerint járt el.

Már most csak az a kérdés, hogy a horvát bán katonaállitások idején hogyan járt el, – ki a 120 lovas kiállításáért felelős volt – és hány horvát férfire, családra vagy esetleg mansio-ra (telek) ju-

[45] Deér József: Magyar törzsszövetség és patrimoniális királyság külpolitikája, Kaposvárott 1928-ban kiadott mű 101. oldal.: Kezdetben a horvát bánok magyar emberek voltak: Ugra, Keled, stb. és Horvátországban a polgári kormányzás háttérbeszorítása mellett a katonai szervezet túltengésben v olt.

Dr. Mangold Lajos: Magyarország oknyomozó története 97. oldal.: Nagy Lajos korában a Horváthi testvérek közül az egyik horvát bán, a másik pedig zágrábi püspök volt.

tott 1-1 lovaskatona kiállításának kötelezettsége?, ami abban az időben, egy lovaskatona kiállítási költségét tekintve, nagy dolog volt. A horvát bán nem járhatott el tetszés szerint, mert neki a néppel szemben igazságosnak kellett lenni. Kálmán királynak pedig, ki a következő évben a dalmát városok meghódítására indult, csak az volt fontos, hogy a 120 lovaskatona készen álljon. A többi neki belügy volt, amelybe mint koronázott horvát király beavatkozni nem kivánt; de ha abba beavatkozott is volna, úgy ő csak magyar szokások szerint járhatott volna el. Ezt azonban a horvát bán is megtette, ki egy-egy lovaskatona kiállítási árát, kötelezettségét huszhusz horvát családra (húsz ár) hárította, sőt az ilyen arányszám szerint kiállított lovaskatonát is huszárnak nevezte; mert az ilyen arányszám szerint kiállított magyar lovaskatonát ismeretlen idők óta őseink is huszárnak nevezték. Kezdetben a horvát lovaskatonák huszár mivoltukra igen büszkék[46] lehettek, akik Huzarenovics és ehhez hasonló neveket vettek fel, mert huszárnak a magyar köznemesek közül is csak egyeseket neveztek.

Tehát a »huszár« szavunk Kálmán király korában, sőt talán már a honfoglalás korában is megvolt.

Mint láttuk a honfoglalóknál – a szentistváni hadszervezet bevezetése előtt – a hadkötelezettség arányszámszerinti katonaállitási rendszeren nyugodott, ami a szentistváni hadszervezet megszilárdulása után már csak a nemzeti hadseregnél maradt meg. Nagyon közel állunk a valósághoz, ha azt állítjuk, hogy Nagy Lajos király korában, amikor a hadszervezeti és hadkötelezettségi rendszer ismét változott, a nemzeti hadsereg tagjai, a megyénként élő köznemesek, kik nemesi bandériumot szerveztek, *a katonászállítási rendszer fenntartása mellett visszatérlek arra az arányszámra, 20:1-hez, mely szerint a hadak katonákat talán már a honfoglalás korában is állítottak.* Láttuk ugyanis, hogy nem minden honfoglaló magyar volt katona, mert a beállott veszteségek pótlásáról is gondoskodni kellett.

Hogy Kálmán király korától 1403-ig terjedő időből származó írott emlékekben a huszár szó nem fordul elő, csak azt bizonyítja, hogy azok az írott emlékek pusztultak el, amelyekben a huszár szó előfordult.

[46] De Wallenstein, Napoleon és Jellasics-korabeli horvát lovaskatonák már nem nevezték magukat huszárnak; vagyis amilyen könnyen átvették az idegen katonai kifejezés használatát, arról éppen olyan könnyen le is mondottak. Az 1867-ben felállított m. kir. honvédségnek horvátországi lovasszázadait »dzsidás«-nak nevezték, s azok a huszár elneve-

Még közelebb állunk a valósághoz, ha azt mondjuk, hogy Mátyás király, amikor Veronai Gáborhoz intézett levelét irta, semmi esetre sem gondolhatott Brankovics, Belmosevics stb. vitézei által vezetett délszláv,[47] vagy Korbei, Nankelteriter stb. vitézei által vezetett cseh lovaskatonáira, mert idegen katonái neki fegyvereiket igen szívesen ajánlották fel, nehogy úgy járjanak, mint Schwechla és társai.

Mátyás király, amikor e szavakat írta, »Kit huszárnak nevezünk« föltétlenül magyar huszárjaira gondolt, akikből nemesi bandériumok alakultak meg és amelyekből megalakult lovasdandárait kiváló alvezérei: Guthi Ország Tamás, Hédervány, Báthory, Geréb, Dávidházy, Nagy, Magyar, Kinizsi, Székely és a Szapolyai testvérek vezették; mert ezek voltak azok, akik Mátyás királyt még a hatalmas német császár, III. Frigyes csapataival szemben is győzelemhez juttatták.

Ha Mátyás király huszárjai nem magyarok, hanem délszlávok leltek volna, Vitéz János püspöknek eszébe sem jutott volna a tiltakozás (1473) és Mátyás király halála után a rendek sem siettek volna olyan törvényt (1492:XVII. és XVIII. t.-c.) alkotni, mely II. Ulászló király részére a nemesi bandériumok, a huszárok külföldi alkalmazását megtiltotta. Vitéz János püspök, mert Mátyás király a huszárokat, a nemesi bandériumokat külföldön is alkalmazta, erélyesen tiltakozott:[48] *»a magyar nemesség nem fogja vérét idegen érdekekért ontani.«* Mátyás király a tiltakozó püspököt arculütötte és elzáratta, de a nemesi bandériumokat továbbra is igénybe vette. Sőt kizárólag nemesi és úri bandériumokból állott az a sereg is,

zést és a felszerelést csak 1898-ban kapták meg, amikor a horvátországi dzsidásszázadokból a m. kir. 10. huszárezredet állították fel.

[47] Dr. Erdélyi Gyula id. mű 151. oldalán lévő adatok szerint Mátyás király 1475-ben, az oláh vajdák segédcsapataival együtt, 148.000 főnyi hadsereggel rendelkezett, melyből 84.000 gyalogos és 64.000 lovaskatona és a lovasságból 16.000 székely lovaskatona volt. Ehhez járult még a dunai hajóhad 10.000 főnyi legénysége és 5000 rác lovas.

Ez a szám, hogy Mátyás király 1475. évi hadseregében 5000 rác lovas szolgált, bizonyára túlzott, mert a történelmi Szerbiában, Rácországban lóhiány volt, van és lesz és mert a szerbek még az 1914-18. évi világháború idején sem rendelkeztek 5000-nél több lovaskatonával. Ember volt, de hiányzott a ló.

[48] Ez a derék magyar püspök tehát nem a délszlávok vérét, hanem a magyarok vérét féltette, (dr. Mangold id. műve 130. o.). Vitéz János püspök jogosan tiltakozott Mátyás király intézkedése ellen, mert a nemesi bandériumok huszároknak nevezett tagjai hadügyi törvényeink akkori értelmében külföldi hadjáratokban való részvételre kényszeríthetők nem voltak, mert ők csak a hon védelmére voltak hivatva.

kb. 1300 huszár, amelyet Magyar Balázs vezetése alatt apósának segítségére Itáliába küldött és amely Otrantónál megverte a törököt.

Mátyás király magyar huszárjaira méltán büszke lehetett, mert azok néha csodákat műveltek. A sziléziai hadjárat alkalmával Mátyás király kis seregével, kb. 10.000 fő Boroszló várába szorult, de huszárságának javarésze a városon kívül maradt. Ekkor történt meg a hadtörténelemben még soha meg nem ismétlődő és szinte hihetetlen eset, hogy a kb. 80.000 főből álló, cseh-lengyel ostromló sereg parancsnoka az ostromlottói békét kérni (olmützi béke 1474. II. 21.) kényszerült; mert a Báthory István és Kinizsi Pál által vezetett huszárság bátor portyázásai alkalmával a cseh és lengyel seregek részére érkező élelmiszerszállítmányokat elfogták és az ostromló sereg éhínségnek nézett elébe. Mária Terézia korában, ugyancsak a sziléziai hadjárat idején, hasonlóan harcolt a gróf Hadik Barkóczy által vezetett magyar huszárság is; mert Hadik a porosz arcvonalat megkerülve Berlinig portyázott, sőt a porosz fővárost meg is sarcolta.

Ha a lovasság átalakulása csak névváltoztatásból állott volna, akkor a franciák Richelieu kora óta Napoleon-ig seregeikben nem alkalmaztak volna annyi sok magyar huszárt, hanem egyszerűen saját lovasságukat nevezték volna el huszárnak. No, de a magyar huszárság harcmódjának elsajátítása nem volt könnyű dolog, hiszen még a hadszervezeti formák átvételére is évtizedekre volt szükség. Tehát a magyar huszárság máról-holnapra sohasem alakult át és az nem magyarosodott el csak 1529 után; mert a magyar királyok huszárjai mindig magyarok voltak.

18. §.

ÖSSZEFOGLALÁS.

Fontos tudni azt is, hogy a latin, gót és cyrill belükkel író és különböző nyelven beszélő európai népek a huszár szót hogyan képesek leírni és kijelenteni; mert e tények ismerete a huszár szó eredete kérdésének eldöntésénél döntő szerepet játszik.

A »huszár« szó, ez az ősi magyar katonai kifejezés olyan mássalhangzóval kezdődik, amelyet az európai népek négyféleképpen ejtenek ki: keményen, lágyan, leheletszerűen és sehogysem, mert néma »h« is létezik.

a) A magyar nyelvben csak lágyan hangzó »h« létezik: huszár, hogy, juh stb., mely hangzó a honfoglalás óta nem változott, mert az átvett latin írás »h« írásjele kiejtésének rögzítésére teljesen megfelelt és megfelel ma is.

b) A német és a vele rokon nyelvekben kétféle »h« létezik: lágyan hangzó »h« és keményen hangzó »eh«. Ezért a »h« hangzót a Husaren, halten stb. szavakban lágyan, de a schwach, brechen stb. szavakban már keményen kell kiejteni.

c) A francia és a vele rokon nyelvekben is kétféle »h« hangzó létezik. Az egyik »h aspirée« leheletszerűen, a másik, a »h muette« sehogysem hangzik, mert az néma. A franciák »hussard« szót, mert ott a »h« néma és mert az u-ü-nek hangzik, »üssar«-nak ejtik ki.

d) A szláv nyelvekben tulaj donképen csak keményen hangzó »h« létezik: vrh, hrabatj stb. Azonban azok a szlávok, akik nem cyrill,, hanem latin betűkkel írnak, a »h«-t hol lágyan, hol keményen ejtik ki; sőt a »h« helyett »g«-t is irnak. Viszont azok a szlávok, akik cyrill betűkkel irnak, a lágy »h«-t nem ismerik, mert a cyrill abécé-ben a lágyan hangzó »h«-nak Írásjele nincs. A cyrill abécé-ben ugyanis csak a keményen kiejtendő »h«-nak van Írásjele, ami olyan, mint a latin irás »x« betűje és ami úgy hangzik, mint a német »eh«. Ezért a szerbek, oroszok, sőt az elszlávosodott turáni nyelvet beszélő, de cyrill betűkkel író bolgárok is, a lágyan hangzó »h«-t,

ami az ő fülükben »g«-nek hangzik, vagy »g«-vel vagy »x« (eh) betűvel pótolják. A világháború alatt, valahányszor a német császár családi neve az orosz sajtóban előfordult, azt az oroszok mindig »Гогенцоллернъ« (Gogencollern)-nek, a cári huszár-ezredek nevét pedig »гусарскі полкі« (guszarszki polki)-nak írták. Tehát oroszok az egykori cári huszárok nevét, a magyar huszár szót, így írták hivatalosan, noha azt cyrill betűkkel háromféleképen is leírni lehet »гусаръ« (guszar), »гушаръ« (gusar) és »хусаръ« az (chuszar). Ez utóbbi annyiban helytelen, mert a kezdődő mássalhangzó az eredeti nyelvben nem kemény, hanem lágy.

Miután a szlávok a cyrill írást Cyrill és Method püspöktől, kik közöltük a kereszténységet terjesztették, csak közvetlenül a honfoglalás előtt vették át, a szlávoknál a honfoglalás korában a cyrill irás hiányzó lágy »h« hangzójának »g«-vel való pótlása általános szokássá vált, ami a délszlávoknál (szerbek) és az északi szlávoknál (oroszok) még ma is meg van. Ma azonban a német nyelv hatása miatt a német nyelvterülettel határos vidéken élő középszlávok (csehek, tótok, lengyelek) már olyan őseredeti szláv szavakat is lágy »h«-val írnak és ejtenek ki, amelyeket a honfoglalás korában a középszlávok is χ g «-vel írtak és ejtettek ki. Így olyan őseredeti szláv szavak is vannak, amelyeket a cyrill belükkel iró szlávok ma is »g«-vel, de a latin betűkkel író közép-szlávok már régóta lágy »h«-val írják és ejtik ki. ilyen szavak többek között a következők:

Jelentése az ösz–szes szlávoknál:	Leírása a cyrill és a latinbetűkkel író szlávoknál:	
Isten	Bog	Boh
fel v. felső	gore	hőre
hang	glasz	hlasz
óra	godina	hodina
erdő	gora	hóra
vár	grad	hrad
szolga	szluga	szluha
drága	dragy'	drahy'

(rövid i-vel ez a szó »drahi« utat jelent).

A latin betűkkel író közép-szlávok azonban nem írnak ott mindig lágy »h«-t, ahol a cyrill betűkkel író szlávok »g«-t használnak; mert a szerbek és oroszoknál évet »god«, a többi szlávoknál pedig

»rok« jelent. Noha a horvátok a latin betűket használják,[49] de a lágy »h« helyett rendszerint »g«-t írnak: gore stb.

Tény az, hogy a szlávok általában, amikor a 9. század közepén a cyrill írást átvették, a lágyan hangzó »h« hang írásjelének hiánya miatt olyan szláv szavakat is »g«-vel írni kényszerültek, amelyekben a lágy »h« hangzó előfordul. Azonban, amikor a középszlávok a 11. század végétől kezdve már a latin írás abécé-jének használatára is áttértek, illetve a cyrill írást fokozatosan elhagyták, egyes szavakban a »g« helyett lágy »h« hangzó Írásjelét használni kezdték, mert megfelelő Írásjelhez jutottak, vagy, mert a német nyelv hatása érvényesült. Ezért nyelvükben egyes szavak leírása és kiejtése megváltozott. A szerbek azonban, akik még ma is cyrill belükkel írnak, szavaiknak leírását és kiejtését nem változtathatták meg, mert arra ok nem volt. Tehát a szerbek azokat a szavakat, amelyekben a lágy »h« előfordul, továbbra is csak »g«-vel vagy »x«-szel (eh) írják, mert a lágyan hangzó »h« hang írásjelét nem ismerik, illetve nem használják.

A hangzó, illetve írásjelcsere miatt a cseh, stb. középszláv nyelvben a Bog, gore, grad stb. szavakból »Boh, hőre, hrad« szavak keletkeztek, sőt a cseh nyelvben »a hrad« szóból később a prágai »Hradsin« neve alakult ki, mely vár a csehek történetében ugyan olyan szerepet játszott, mint nálunk Budavára.

Tény az, hogy elődeink a szlávoktól több olyan szót[50] vettek át a fejedelmek korában, amelyeket akkor az összes szlávok, kivétel nélkül lágy »h« helyett még »g«-vel írtak s hogy mi azokat, amelyeket elődeink átvettek, még ma is »g«-vel írjuk. Ebből helyes okfejtéssel az következik, hogy ha a huszár szavunk is tényleg szláv eredetű szó volna, úgy azt mi még ma is »g«-vel írnók és ejtenők ki; mert a szlávoktól átvett szavaink kiejtését lényegesen nem változtattuk meg. Mi az eredeti kiejtést tartottuk meg, noha a minket környező szlávok az általunk is használt szavaik leírását és kiejtését megváltoztatták.

Ugyanis, ha a huszár szavunk tényleg az állítólagos délszláv katonai kifejezésből a »guszar-gusar«-ból származnék, úgy nálunk a hangzócsere a többi szláv eredetű szavainkban is megtörtént volna és ma azt mondanók: szolha, draha, Visehrad, Csonhrad stb. De, mert a mi nyelvünkben a »h« hangzó sem fonetikailag, sem ortografiailag változásokon nem ment át, *képtelenség elhinni azt, hogy szláv*

[43] Lásd a 17. §-nál: Huzarenovich stb. családi nevek keletkezését.
[44] Szluga – szolga, drága = drága stb.

eredetű szavaink közül a »g-h« hangzócsere csak a huszár szavunknál történt volna meg.

Mivel a magyar nyelvet, mint általában a turáni eredetű nyelveket, a mássalhangzó torlódás hiánya és a magánhangzók szabályszerű váltakozása jellemzi, a magyar nyelvben a szláv »szluga« szóból azért lett »szolga«, mert elődeink a mássalhangzótorlódást nem szívelhették, sőt attól még mi is irtózunk. Ezért azokban a idegen szavainkban, amelyeket elődeink az európai népektől átvettek (Franciscus = Ferenc, scola = iskola, Strang = istráng, kralj = király stb.) nem a mássalhangzók, hanem a magánhangzók változtak meg; sőt magánhangzók a mássalhangzó torlódások elé is csak a jóhangzás miatt kerültek.

Ismerve tehát a magyar nyelvet annyira jellemző hangsimulási, hangváltozási törvényeket, megmagyarázhatatlan volna az, hogy a kezdődő mássalhangzó, a »g« miért változott át »h«-ra csupán a huszár szavunkban, ha a huszár szavunk is tényleg szláv eredetű szó volna, illetve, ha az tényleg délszláv »guszar« származnék.

De ilyen magyarázatra, vagy bizonyításra nincs is szükség, mert őseink voltak a lovas-népek és nem a szlávok; mert a szlávok hódoltak meg a honfoglalók előtt, sőt a délszlávok elődeink egykori hatalmának előnyeit 1848-ig állandóan élvezték; mert nem a Dusán cárkorabeli délszláv lovasság, hanem éppen fejedelemkorabeli magyar lovasság fegyvere nevéből, a szablyából keletkezett az európai népek nyelvében oly sok hasonló kifejezés: Säbel, sabre stb.; mert a szláv nyelvekben a »gusar-guszar« szónak értelme .nincs, ellenben a magyar nyelvben »a huszár« szónak könnyen felismerhető jelentése van; mert a cyrill írásban a lágy »h« hangzó írásjele hiányzik; mert »h-g és g-h« hangzócsere[51] nem a magyar, hanem éppen a szláv nyelveket jellemzi és végül; mert nekünk csak egyféle »h« hangzónk van. De, mert huszár szavunk és huszárságunknak a latin »cursor« vagy a szláv »gusar-guszar« szóból való származtatását sem históriai, sem etimológiai, sem ortográfiai,

[51] A csehek által használt, régi, az elferdített gól »schwabach«-féle irással irt régi könyvekben a »h« hangzó mindig »g«-vel van irva. Ezért, mert mi fonetikusan írunk és beszélünk, Mátyás király egyik cseh vitézének nevét »Giskra« tuiajdonképen helytelenül írjuk. Ennek a cseh vitéznek tulajdonkénem neve »Hiskra, Jiskra«, ami a cseh nyelvben szikrát jelent.

A görög katholikus rutén papok a régi »cyrill-method«-féle ábécé-vet és »gladolit nyelven irt egyházi könyveket használják, mely nyelvben, mint régi szláv nyelvben, a »h<; hangzót ortográfiailag »g«-nek irják, de az fonetikailag »h«-nak hangzik.

sem pedig fonetikai alapon bizonyítani komoly érvekkel nem lehet és mert ezeknek az elméleteknek minden elleneszól; *a huszár szavunkat olyan ősi magyar katonai kifejezésnek kell tekinteni, melynek keletkezési ideje ismeretlen.*

Ezekután már csak rosszakaratúan kételkedők előtt nem világos az, hogy a Husar-en, hussard stb., hasonló kifejezésen kívül még a szláv »gusar-guszar« katonai kifejezés is a magyar huszár szóból származik; mert a huszár szót Nagy Lajos király korában még a lengyelek is »gusar«-nak írták, akik akkor még a cyrill abécé-t is használták.

Hogy a huszár szó, ez az ősi magyar katonai kifejezés mikor keletkezett, pontosan nem határozható meg, mert Írásban – természetesen deformált alakban – először csak az 1378. évi okmányszövegében fordul elő. Egy hasonló ősrégi magyar katonai kifejezés, a »csajkás« (vízihajdú, naszádos, vagy amint ma nevezik folyamőr) is csak' az 1509. évi okmányszövegében fordul elő először, noha tudjuk, hogy Salamon király Nándorfehérvárat már 1068-ban ostromolta, hogy annak 1456. évi ostroma alkalmával Hunyadi János seregének javarésze is dunai hajókon harcolt és hogy Mátyás király már tekintélyes dunai hajóhaddal is rendelkezett. Tehát csajkás nevű magyar katona már jóval korábban is létezett. Kétségtelen, hogy huszár szavunknál is hasonló a helyzet: használták azt már elődeink jóval 1378 előtt is, csak írásban nem maradt meg.

A huszár szavunk, amit a honfoglalók talán az őshazából hoztak magukkal, szerkezeténél fogva nem csak a régi magyar katonai kifejezésekkel: hadnagy, őrnagy, várnagy stb., hanem Dzsingisz kánkorabeli mongol katonai kifejezésekkel is rokonságban áll: borunghar = elővéd, oktsunghar = utóvéd, unghar = jobbszárny, dsunghar = balszárny stb.; sőt az értelmi és szerkezeti hasonlatosság még a következő mongol és magyar katonai kifejezések között is megtalálható: dake = raj (10 fő), szade = század (100 fő), hezare = ezred (1000 fő) stb.

A huszár szó tulajdonképen olyan őseredetü magyar szavakból »húsz és ár« képzett összetettszó,[52] mint amilyen alapon még

[52] Nagy volt a magyar nemzet, amikor elődeink új fogalmakra kifejezéseket még ősi alapon képeztek, amikor a lovagi tornák felügyelőjét még »bajnéző«, a bírót pedig »igaznéző«-nek nevezték. Sajnos, azóta nemcsak az ősi szavak felismerési, hanem már az ősi alapon való szóképzési készségünk is annyira korcsosult, hogy ma a villamos kisszakaszjegyét, »érmejegy« helyett »tantusz«-nak nevezzük.

Kisfaludy Sándor is képzett szavakat, éspedig a »hon és véd« szavakból a »honvéd« szót.

Tehát, mint megdönthetetlen történelmi tényt nyugodtan leszögezhetjük, *hogy a huszár szót, mint. magyar lovas-katonai kifejezést,* kezdetben csak magyar köznemes, később magyar jobbágy is, majd II. Rákóczi Ferenc kora óta már a külföldiek közül is bárki használhatta, huszárnak nevezhette magát, ha a magyar huszár hajdani dicsőségéből részt kívánt.

Ez a megállapítás, hogy a huszár szó, mint katonai kifejezés, nem jövevényszó, hanem ősi magyar szó, nem új dolog; megállapította azt már Majláth Lóránt és mások is. Noha a Majláth-féle megállapításból Szarvas Gábor gúnyt űzött, sőt egyesek huszár szavunknak szláv eredete mellett ma is lándzsát törnek, az nem csak itthon, hanem a külföld köztudatában is erős gyökeret vert.[53]

Igaz, hogy az a díszes, zsinóros, erősen testhezsimuló ruha, amelyet a magyar huszárság még 1914-ben is viselt, nem az Anjouk korából származik, mert az az ősi magyar viselet ruhadarabjaiból: zeke, mente stb.-ből csak a barok-empire stílus idején, Mária Terézia és I. Ferenc király korában fejlődött ki; de megtartotta magyaros jellegét még a nyugati hatások ellenére is, sőt még az a ruha is magyaros jellegeket tükrözött vissza, amelyet a külföldi huszárság használt,[54] mert azt a külföld tőlünk vette át.

[53] Choppin H.: Les Hussards, Nancy (Berger-Levraul kiad.) 1898. c. mű 9. o., valamint Meynert A.: Leitfaden der Geschichte des öst.-ung. Kriegswesen Wien 1869. cimű mű III. köt. 39. oldalon szépen ki van fejtve, hogy a huszár szó (zwanzig-wingt, Preis-prix) szavak összetételiéből származik.

Amikor a trianoni békediktátum végrehajtásának ellenőrzésére hivatott Szövetségközi Ellenőrző Bizottság »Commissions interalliées de Contrôle« mellett, mint összekötőtiszt kb. 2 évig működtem, a bizottság tagjaival fehér asztalnál francia nyelven sokféle dologról beszélgettünk. Egy alkalommal, amikor az olasz Campana ezredes, Selby angol alezredes (aki Károly királyunk őrizetbevételét foganatosította), Magnin francia őrnagy stb. társaságában voltam és amikor beszélgetés tárgyát az európai lovasság szervezete, felszerelése, harcmódja stb. képezte, szó esett a magyar huszárság eredetéről is. Ekkor Selby a következő kijelentést tette, amit a többi külföldi tiszt is magáévá tett: »A ce que je sais le mot hussard, c' est une expression internationale qui prend sa source de la nomination cavallerie hongroise dans Γ époque d' Anjou«) (Amint én tudora, a huszár szó olyan nemzetközi kifejezés, mely az Anjouk-korabeli, régi magyar lovasság elnevezéséből származik.)

Érdekes, hogy az európai huszárság eredete iránt a nyugati nagy nemzetek közül az angolok is, mint tengerész-népek élénken érdeklődnek. Egy alkalommal, 1931-ben néhány angol tiszt a huszár szó eredetére vonatkozólag londoni katonai attachénktől felvilágosítást kért. Ekkor jelent meg v. Berkó ezredes idézett cikke, mert attachénk szakvéleményért a Magyar Katonai Szemle szerkesztőségéhez fordult.

[54] Egy volt növendékem, Móga Győző m. kir. hadnagy, ki 1935 nya-

A huszár szavunk *eredetének kétségtelen biztos megállapítása után,* melynek *magyar eredetéhez többé soha kétség nem férhet,* mielőtt a magyar huszárság eredetének megállapítására is áttérnénk, ne feledjük, hogy nemzetünk nem csak győzedelmes csaták kedvező arány-számával, hanem elvitathatatlan kultúrképességekkel is tanúságot tett, és tesz ma is, műveltségének magas fokáról és a Gondviselés által részére kijelölt hivatásáról. Ezért katonai berendezkedésünk a különböző korok kényszerítő hatásai ellenére sem fejlődött mindig és kizárólag idegen, főleg nyugati hatások alatt ,hanem, miként társadalmi életünk évszázadokon át ősi jogszokásokból táplálkozva fejlődött, úgy hadszervezetünk is elsősorban az ősi tradíciókból sarjadozó eszmék szerint öltött fokozatosan előbbrehaladó formákat. Sőt mi is szolgáltattunk a művelt nyugat részére utánzásra méltó példákat, s ha nem is minden téren, de katonai téren sokáig vezettünk. Ennek az lett a következménye, hogy korábbi hadszervezetünkben, hajdani katonai fölényünk miatt, az idegen hatásoktól teljesen függetlenül, önállóan és csakis a magyar faj adottságai, valamint katonai erényei folytán olyan csodálatosan kiváló katonaelem: huszárság fejlődött ki, amelyet az egész világ megcsodált és amelynek utánzására Európa összes népei törekedtek.

Az itt előadott: tények, érvek és értékes külföldi vélemények globális összefoglalása, gyönyörűen összhangzó szimfónia fortissimojának elhangzása után nincs jogunk ahhoz, hagy a magyar huszárság délszláv eredetéről szóló téves emeletet hirdetve, kiirtsuk a magyar köztudatból azt, ami történelmi tény, ami minket oly közelről érint és amire mi méltán büszkék lehetünk.

Miután huszár szavunknak latin és szláv szóból való származtatásának elmélete a tárgyilagos kritikát nem bírja ki és mert az Európában feltűnt és csodálatot keltő, könnyűfelszerelésű lovasságunk ősi magyar eredetét haditörvényeink szövege, hadszervezetünk lényege stb. fényesen bizonyítják; megállapíthatjuk azt a történelmi tényt is, hogy lovasságunknak nem csak *a neve,* hanem *kiegészítési rendszere, szervezete, fegyverzete, harcmódfa* stb. is a ma-

rán Berlinben járt és megtekintette az ottani hadimúzeumot, a Zeughaust, a következőket mondotta nekem. Amikor a csoport abba a terembe ért, ahol a német egyenruha fejlődéstörténetét bemutató ruhák és huszárruhába öltöztetett bábuk vannak, a tisztviselő a következőket mondotta: »Das Wort »Husar« ist ungarisch, welches wurde von den Wörtern zwanzig und Preis gebildet und, wie militärischer Ausdruck, ist uralt.« De elmagyarázta azt is, hogy hogyan és mikor fejlődött ki a német huszárság egyenruhája a magyar huszárság jellegzetes ruházatából.

gyár faj létjogosultságát biztosító, magasabbrendű magyar kultúrának elvitathatatlan terméke. Sőt Európa összes könnyűfelszerelésű lovasságának tulajdonképeni őse a magyar huszár, akitől az európai népek mindent átvettek; mert az Árpádok kora óta napjainkig a magyar királyok huszárjai – különösen akkor, amikor a magyar huszárokat királyaink is csak külellenség támadása esetén szóllíthatták fegyverbe – mindig magyarok voltak.

A magyar katonai irodalom fiatal és szegény irodalom, mely különösen olyan alapvető művekben szűkölködik, mint amilyeneket a világháború előtt: Takáts Sándor, Újhelyi Péter, Nemes Mihály irt. De a világháború befejezése után, mert azóta már csak magyarul vezényelt csapatok léteznek, a hiány pótlásához többen is hozzákezdtek. Sőt Gabányi, Bánlaky (Breit), Nagybaczoni Nagy, Pilch, Gyalókay, Berkó, Marko, Julier, Dr. Erdélyi, mint hivatásos katonák és különösen dr. Darkó Jenő egyetemi tanár tollából olyan értékes, alapvető művek jelentek meg, amelyek a fiatal és támogatástnélkülöző magyar katonai irodalomnak határozott díszeivé is váltak. A magyar katonai irodalomnak még a szakirodalma is egészen fiatal, mely szárnyait bontogatni csak most kezdi.

A felsorolt neves katonai írók termékei azonban kizárólag hadtörténelmi művek és az a helyzet, hogy a magyar haderő ezeréves fejlődését, a magyar hadszervezettörténelmet még senkisem irta meg, Talán éppen e hiány miatt történhetett meg az, hogy a magyar haderő hajdani alkotóelemeiről: huszár, hajdú, csajkás, pattantyús stb.-ről eddig oly sok hamis[55] dolog jelent meg. Pedig, ha van nép Európában, mely méltán büszke lehetne hadtörténelmére és hadszervezettörténelmére, úgy az mi vagyunk; de, sajnos mi vagyunk azok is, akik a történelem-tudománynak e két ága közül az utóbbit teljesen elhanyagoltuk.

[55] Sajnos, a magyar tudományos életnek van egy szomorú korszaka is, amikor a Miklosich-Dankovszky tévedései szentírást képeztek, amikor tudósaink őseink minden kulturvivmányát a szláv-kulturával szoros összefüggésbe hozták és a szláv eredet vádját igen sok Ősi magyar szóra is ráfogták. Természetesen szláveredetű szavaink is vannak és hozzá elég bőven. De tudósaink háládatlan buzgalma miatt a magyar intelligens elem nagyon is hajlamos lett arra, hogy a szláv eredet vádját ráfogja olyan elavult, vagy már csak szórványosan használt ősi magyar szavakra is, amelyek csak látszólag szláv eredetűek. Ilyen szavak például, amelyre egyesek a szláv eredet vádját nagyon szívesen ráfogják: a »duska« szavunk, mely nem a szláv »dúsa« szóból származik és nem is lelkecskét (dusicska), hanem hideg lázt vagy áldomást jelent a magyar nyelvben, továbbá a tinta' »ferde«, a szaka »abroncs« a szusza »ügyetlen«, stb., sőt az én családi nevem is. Kár, hogy a Magyar Nyelv Szótára I– VI. köt. és Magyar Tájszótár I.-II. köt.

minden kiválósága mellett drága és ritkán emlegetett mű, s hogy mindkét művet olyan kevesen ismerik.

Noha az »út« szavunk a tihanyi apátság 1054-ben kelt alapítólevelének latin szövegében »hadi utu reá« (hadiút mellett) kifejezésben előfordul, az »utca«, erre az ősi magyar szavunkra is, amelyet minden évtizedben másként kell írni, ráfogták a szláv eredet vádját. Azt az ulica szóból származtatták s volt idő, amikor azt »ucca«-nak kellett írni. Ez a szavunk is ősi magyar szó, amelyet helyesen »utca«-nak kell irni; mert az ősmagyar nyelvben a kicsinyítőképző »da, ca« volt, majd »ka« lett. Ezért a »várda« kisvárat, a »Katica« Katikát, az »utca« pedig kis, rövid »utat jelent.

Sajnos, nincs a Földön olyan idegenimádó, idegen kultúrtermek ékért rajongó és saját nyelve szépségeit, valamint ősi kultúrájának termékeit annyira lenéző nép, mint a magyar. Budapesten csak .jgg&– a legrégibb mozgóképszínháznak van magyar neve, a többié hihetetlen nyakatekert idegen szó. Még szomorúbb, hogy nálunk megállapitani azt, hogy ősi kultúránkból vagy nyelvünk szépségeiből mi az idegen, nagy dicsőség, mégha a megállapítás teljesen hamis is.

Pedig ha nyelvünk virágoskertjében jobban körültekintenénk és nemcsak labilis etiomologiára támaszkodnánk, hanem az egyes virágok színeit és illatait tüzetesebb vizsgálat tárgyává tennénk, a szláv eredet vádját még igen sok ősi magyar szóról is lemoshatnánk; sőt nyelvünk pompás kifejezőképességében is jobban gyönyörködhetnénk.

Ezért huszár szavunk és huszárságunk szláv eredetének elmélete ellen teljes erőnkből tiltakozunk,..különösen azért, mert egy világhírű magyar tudós lelke mélyéig még azon is felháborodott, hogy a szobrászművész a Szent Gellért szobor mellékalakját diluviális ősemberszörnyetegnek ábrázolta és ezt írta: »Ezt semmiféle nemzet büszkesége nem tűrné meg, csak mi vagyunk oly élhetetlenek«. (Cholnoky Jenő dr.: Hazánk és népűnk, Bp. 1935. 72. o.)

Könyvem kefelenyomatának javítása közben Nyiri László: »Akiknek Trianon sem volt elég« (Új Nemzedék 1936. jan. 29.) című cikkét olvastam, mely szerint a szerbek ismét magyar rabságban sínylődő testvéreik felszabadításáról beszélnek, sőt Beogradban olyan térképeket terjesztenek, mely Csonkamagyarország felosztását mutatja.

Íme a szerb hála, kik tavaly ezrével dobták át a határon az ártatlan magyarokat, mert elődeink a hozzánk menekült szerbeknek letelepedésre (Szentendre, Pest, Ráckeve stb.) engedélyt adtak, és íme a következménye annak, ha a szerbeknek – huszárságunk délszláv eredetének hirdetésével dőre módon – kultúrfegyvert adunk a kezébe.